

Süleyman Penah Efendi'nin *Mora İhtilâli* isimli eseri, 1770'te Mora'da Rusların teşviki ile Rumların başlattığı büyük isyanı anlatır. Müellif, ilk bölümde isyanın gelişimini ve bastırılmasını; ikinci bölümde ise Osmanlı Devleti'nin merkezde ve taşrada yapmasını arzuladığı ıslahatları anlatmıştır.

Mora İhtilâli, Süleyman Penah Efendi'nin Moralı olması ve isyan sırasında Mora'da bulunması nedeniyle birinci elden gözlemlere dayanmakta ve önem arz etmektedir.

Eser, Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne en büyük etkisi olarak kabul edilen milliyetçi isyanların ilk tohumlarının, ihtilalden önceki dönemlerde atıldığını göstermektedir. Eser, ayrıca Süleyman Penah Efendi'nin gözünden XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı taşrasının durumuna dair izlenimler sunmaktadır.

METU LIBRARY

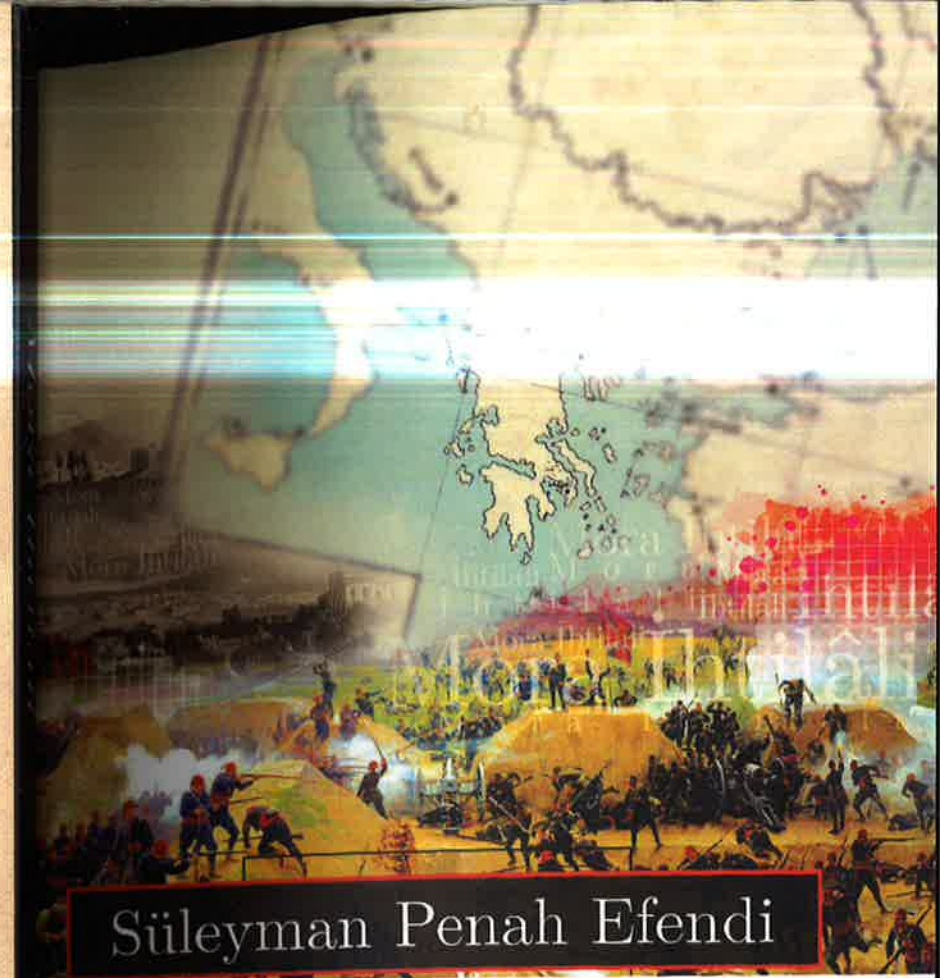

255070201061900876

9 786033 423911

f t i @ / akcagyayinlari

22 002

Süleyman Penah Efendi

Mora İhtilâli

(1770)

HAZIRLAYAN
ABDULLAH ZARARSIZ

MORA İHTİLÂLİ
(1770)

ODTÜ KÜTÜPHANESİ
METU LIBRARY

MIDDLE EAST TECHNICAL UNIVERSITY
GREATEFULLY ACKNOWLEDGES THIS DONATION
IN THE NAME OF

*Kadriye S Erdal
İlter*

ODTÜ
METU

AKCAG

MORA İHTİLÂLİ (1770)
Süleyman Penah Efendi

Yayına Hazırlayan: Abdullah Zararsız

Akçağ Yayınları: 1472
Tarih: 80

ISBN: 978-605-342-391-1

1. Baskı / Ankara, Aralık 2017

Kitabın içeriği ile ilgili
tüm hukuki sorumluluk hazırlayanına aittir.

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 11382

Sayfa Düzeni: Emel YALÇIN

© Akçağ Yayınları 2017

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı
anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Baskı: SONÇAĞ Matbaacılık
İstanbul Caddesi İstanbul Çarşısı 48/48-49
İskitler/ANKARA

Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51
Faks: (312) 432 28 52

e-posta: akcag@akcag.com.tr
www.akcag.com.tr

DR 486
S632
2017

19.01.17

SÜLEYMAN PENAH EFENDİ

MORA
İHTİLÂLİ
(1770)

HAZIRLAYAN
ABDULLAH ZARARSIZ

AKÇAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

KISALTMALAR LİSTESİ 11

GİRİŞ 13

1. SÜLEYMAN PENAH EFENDİ	
VE MORA İHTİLÂLINE DAİR ESERİ.....	13
a. Süleyman Penah Efendi Kimdir?.....	13
b. Mora İhtilâline Dair Eseri	17
2. MORA İSYANININ GELİŞİMİ VE SONA ERMESİ.....	21
a. Mora'nın Tarihi.....	21
b. 1770 Mora İsyanı	25
3. SÜLEYMAN PENAH EFENDİ	
VE ISLAHATA DAİR DÜŞÜNCELERİ.....	33
a. Askeri Alanda Yapılması Gereken Islahatlar	34
b. Arnavutluk ve Arnavutlar	37
c. Taşrada Yapılması Gereken Islahatlar	38
d. Tarımsal Üretim ve Ticaret.....	41
e. Sonuç	42
Kaynakça	45

Tertîb-i Mukaddemât-ı Kefere-i Moskov ez-Berây-ı Hıyânet.....	57
Vürûd-ı Tebdîl-i Heyy ü Zıyy Moskovıyyü'l-Asl der-Cezîre-i Mora be-Nâm Hacı Murad.....	59
İhbâr-ı Tercümân-ı Mora	63
Zuhûr-ı Ba'zı Sefâyin-i Moskov der Liman-ı Manya	64
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Gaston 'an-Cânib-i Küffâr	64
Keyfiyet-i Muhâsara-i Varoş-ı Balyabadra ve Kal'a 'an-Cânib-i Küffâr	66
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Arkadya 'an-Cânib-i Küffâr	67
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasabât-ı Karitana ve Londar ve Fenar 'an-Cânib-i Küffâr	68
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Kalavrita 'an-Cânib-i Küffâr.....	68
Keyfiyet-i Muhâsara-i Vostice 'an-Cânib-i Küffâr	69
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Kalamata 'an-Cânib-i Küffâr	70
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Andrusa 'an-Cânib-i Küffâr	70
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Mizistre 'an-Cânib-i Küffâr ve Zuhûr-ı Sû-i Tedbîr Der-miyân-ı Ahâlî.....	70
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Koron 'an-Cânib-i Küffâr.....	71
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Anavarin 'an-Cânib-i Küffâr.....	71
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Modon 'an-Cânib-i Küffâr	71
Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Trabolice 'an-Cânib-i Küffâr	71
Zikr-i Fütûhât-ı Mora ve Halâs-ı Kal'a-i Balyabadra ez-Muhâsara-i Küffâr	72
İrsal-i 'Asker 'an-Cânib-i Badra ez-Berây-ı Feth-i Kasaba-i Gaston	75
Feth-i Kasaba-i Vostice	76
Feth-i Kasaba-i Kalavrita.....	76
Halâs-ı Kal'a-i Modon ez-Muhâsara-i Küffâr ve İnhizâm-ı Küffâr der-Pîşgâh-ı Kal'a	76

Feth-i Kal'a-i Anavarin.....	77
Feth-i Kasaba-i Arkadya	78
Feth-i Kasabât-ı Kalamata ve Andrusa ve Çiftlik-i Nişi.....	78
Feth-i Kasaba-i Mizistre	78
Feth-i Kasabât-ı Karitana ve Londar ve Fenar	79
Gûşmâl-i Ada-i Suluca.....	79
Gûşmâl-i 'Usât-ı Kazâ-i Gördüs.....	79
Gûşmâl-i 'Usât-ı Manya.....	79
Evsâf-ı Manya.....	80
Evsâf-ı Ser'asker-i Mora Vezîr-i Aristo-tedbîr Muhsinzâde	81
Zeyl-i Rû'yâ-yı Fakîr.....	82
'Askerî Tâ'ifesine Dâ'ir.....	83
Ahvâl-i Sipâhiyân-ı Eşkinî	95
Ahvâl-i Sipâhiyân ve Kalyoncuyân-ı Deryâ	99
Evsâf-ı Arnabudân.....	104
Ahvâl-i Hazariyye ve Sâ'ir ve A'yân.....	112
Ahvâl-i Kuzât.....	115
Ahvâl-i Voyvodalar	118
Evsâf-ı Mübâya'acıyân ve Mütessellimler ve Cizye Muhassıları	120
Ahvâl-i Cizye ve 'Avârız.....	122
Ahvâl-i Mukâta'ât ve Menziller ve Ba'zen Nizâm-ı Sâ'ire.....	127
Evsâf-ı Sûret-i Defâtir.....	133
Ahvâl-i Ba'zı Mahaller ez-Berây-ı Nasb-ı Vâlî.....	135
Ahvâl-i Kocabaşıyân.....	139
Evsâf-ı Tapu	141
Evsâf-ı Barkeş-i Hıdmet-i Devlet-i 'Aliyye ve Muhârisîn-i Nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyye ve Ümenâ-yı Halife-i Rûy-ı Zemîn ve Te'yîd-i Kavâ'id-i Esâs-ı Erkân-ı Devlet-i 'Aliyye Olan Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn.....	145

Ahvâl-i Ticâret ve Metâ'	148
Evsâf-ı Metâ' ez-Berây-ı Zarar-ı Hâss ve 'Âmm ve Sâ'ir.....	150
Evsâf-ı Hutût-ı Şerife ve Evâmir-i 'Aliyye	154
Evsâf-ı Medreseler ve Kütübhâneler ve Cevâmi'	155
Hâtime-i Risâle-i Fakîrânem	155
Zeyl-i Haber-i Râhib	156

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde özellikle XVII. yüzyıldan itibaren devletin içinde bulunduğu sorunları ve bu sorunlara karşı alınması gereken önlemleri dile getiren risaleler kaleme alınmıştır. Bu risalelerden birisi de Mora'da dünyaya gelen ve devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış olan Süleyman Penah Efendi'ye aittir. Süleyman Penah Efendi divan kâtibi olarak başladığı bürokrasi hayatında matbah eminliğine kadar yükselmiştir. 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşında Rusların Mora'daki Rumları ayaklandırmasının ardından Mora'ya sevk edilen orduda görev aldığı anlaşılan Penah Efendi, eserinin birinci bölümünde bu seferde Rusların ve Rumların Mora'daki kasaba ve kaleleri ele geçirmesini, ardından Osmanlı askerinin bu kaleleri geri almasını anlatmaktadır. Eserin ikinci bölümünde ise Mora'da bir daha isyan hareketi yaşanmaması için alınması gereken önlemleri ve yapılması gereken ıslahatları anlatmıştır.

Süleyman Penah'ın bu eseri Aziz Berker tarafından 1942-1943 yıllarında tefrika halinde *Tarih Vesikaları* dergisinde yayınlanmıştır. Ancak Berker'in yayınında eserin bazı kısımlarının atlandığı görülmüş, bazı yerlerde de yanlış okumalar tespit edilmiştir. Dolayısıyla eserin yeniden ele alınması ve

yayına hazırlanmasının uygun olacağını düşündük. Hazırladığımız yayında Berker'in yayınıyla karşılaştırma yapılarak yanlış okumalar dipnotta gösterilmiş, atlanan yerler ise italik yazılarak yine dipnotta belirtilmiştir. *Mora İhtilâli* isimli eserin transkripsiyonunda ilmi transkripsiyon usulü uygulanmış, tamlama ve özel işaretler gösterilmiştir. Ayn harfi (') işareti ile, hemze ise (') ile belirtilmiştir. Noktalama işaretleri okuyucuya kolaylık sağlaması açısından tarafımızdan eklenmiştir. Orijinal sayfa numaraları metinde köşeli parantez [ ] içinde belirtilmiştir. Metinde imla hatası olan kelimeler dipnotta gösterilmiştir. Eserde geçen ayetlerin okunuşları ve mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> adlı internet sitesinden alınmıştır.

Uzun bir çalışma sürecinin ardından vücuda gelen bu eserin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve bana destek olan Prof. Dr. Yılmaz Kurt'a, Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a ve Doç. Dr. Hatice Oruç'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca kitabın basım işini üstlenen Akçağ Yayınevi ve kıymetli çalışanlarına teşekkür eder ve eserin araştırmacılara faydalı olmasını dilerim.

Antalya, 2017

KISALTMALAR LİSTESİ

A.RSK	Bab-ı Asafl Ruus Kalemi
A.RSK.d	Bab-ı Asafl Ruus Kalemi defterleri
AE.SMST.III	Ali Emiri-Sultan Mustafa III
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	cilt
C.DH	Cevdet-Dahiliye
C.HR	Cevdet-Hariciye
C.ML	Cevdet-Maliye
C.SM	Cevdet-Saray
çev.	çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
HAT	Hatt-ı Hümayun
haz.	hazırlayan
İA	MEB İslam Ansiklopedisi
L	Şevval
M.	Miladi
s.	sayfa
vr.	varak
yay.	yayınlayan

GİRİŞ

1. SÜLEYMAN PENAH EFENDİ VE MORA İHTİLALİNE DAİR ESERİ

a. Süleyman Penah Efendi Kimdir?

Aslen Moralı olan Süleyman Penah Efendi hakkındaki bilgilerimiz, az sayıdaki arşiv belgesi sebebiyle sınırlıdır. Bundan dolayı Süleyman Penah Efendi hakkında akıcı ve tam bir biyografi çıkarmak mümkün olmamaktadır. Sınırlı sayıda arşiv malzemesi yanında müellif kendisi hakkında eserinin giriş kısmında birtakım bilgiler vermektedir. Ayrıca Ahmed Vasıf Efendi'nin *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* isimli eserinde de Süleyman Penah Efendi'ye dair bazı bilgiler yer almaktadır. Eserin girişinde verdiği bilgilere göre babasının adı Mustafa olan Süleyman Penah, 1722-23 (H.1135) yılında Mora'nın Tripoliçe (Tripolis) şehrinde dünyaya gelmiştir.¹

¹ Mehmed Süreyya, Süleyman Penah'ın babasının adının İsmail ve doğum tarihinin de H.1153 (M.1740) olduğunu belirtmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.V, haz. Nuri Akbayer, İstanbul 1996, s.1550; ancak Ahmed Vasıf Efendi, Süleyman Penah'ın H.1135 (1722-23) yılında doğduğunu kaydetmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994, s.363; müellif eserinin dibâcesinde babasının adının Mustafa olduğunu zikretmiştir. Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.1.

Bir süre ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelen Süleyman Penah, vezir Mustafa Paşa'nın divan kâtibi iken liyakatine bağlı olarak küçük kal'a tezkireciliği (2 Mayıs 1762/8 Şevval 1175) ile taltif edilmiştir.² Daha sonra kethüda kâtibi olan müellif, bağlı bulunduğu Mustafa Paşa'nın sadaretden azlinin ardından onun tarafını tutmak suçlamasıyla Şubat/Mart 1765'te (H.1178 Ramazan) kitabetten azledilerek önce üç gün süreyle Yedikule'de hapsedilmiş, ardından Kıbrıs adasında Mağusa şehrine sürgün edilmiştir. Yaklaşık dokuz ay boyunca Mağusa'da ikamet eden Süleyman Penah, "Mağusa'nın âb ü hevâsiyla bir türlü imtizâc edemediği" yolundaki şikâyetini ve annesi ile çocuklarının perişan duruma düştüğünü belirten arzların Sultan III. Mustafa tarafından kabul edilmesiyle Bursa'ya nakl edilmiştir.³ Bursa'da da dokuz ay ikamet eden Penah Efendi, daha sonra affedilmiş ve maliye tezkireciliğine⁴ getirilerek 1768'de Osmanlı-Rus savaşının başlamasının ardından orduyla birlikte sefere katılmıştır.⁵ 16 Şubat 1770 (20 Şevval 1183)'te sipah kâtibi olarak tayin edilen⁶ Penah Efendi, Ruscuk seraskeriyken vefat eden vezir Mehmed Paşa'nın muhalefatını tespit etmek üzere görevlendirilmiştir.⁷ 7 Ocak 1772 (Şevval 1185)'de başmuhase-

² BOA, A.RSK, 1919/63, vesika no. 79. Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları-I", *Belgeler*, c.XX/24, Ankara 1999, s.118.

³ BOA, AE.SMST.III, 70/5226.

⁴ BOA, A.RSK.d. 1611, s.3. "Defter-i Tevcihat fi 4 L sene 1181 yevm-i bazarteresi saat." İlgili kayıta: "Maliye tezkireciliği Penah Süleyman Efendi'ye". Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları-I", s.119.

⁵ *Sicill-i Osmanî*'de seferin nereye olduğundan bahsedilmemiş olsa da, eserin içeriğinde Süleyman Penah Efendi'nin Mora olaylarına bizzat tanık olduğu ve eserini yazdığı göz önüne alınırsa Mora'ya sevk edilen orduya katıldığı düşünülebilir. Aziz Berker, "Mora İhtilali Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası 1769", *Tarih Vesikaları*, c.II, sayı 7, İstanbul 1942, s.63.

⁶ BOA, A.RSK.d. 1596, s.2. "Kitâbet-i sipâhiyân: Sâbikan maliye tezkirecisi Süleyman Penah Efendi'ye tevcih. Fi 20 L sene 183." Erhan Afyoncu, *aynı yer*.

⁷ BOA, AE.SMST.III, 2/101.

becilik⁸ tevcih edilen müellif, bu görevini üç yıl aralıksız sürdürmüştür.⁹ Penah Efendi, başmuhasebeci bulunduğu sırada "müsteşâr-ı evvel" unvanıyla Rusya ile savaşı sona erdirecek barış görüşmelerine katılmak üzere reisülküttab Abdürrezak Bahir Efendi, silahdar kâtibi Ataullah Bey, Beylikçi Hayri, vakanüvis Ahmed Vasıf Efendi ve iki kâtiple birlikte görüşme yeri olarak seçilen Bükreş'e gönderilmiştir.¹⁰ Başmuhasebeciliğin ardından şehremini olarak tayin edildiği anlaşılan Penah Efendi'ye bu görevine istinaden Sis (Kozan) livası ve tevabii mukataası malikâne olarak verilmiştir.¹¹ 1778 yılı başlarında şehreminliği görevine devam eden Penah Efendi¹², mazul bulunduğu Ekim/Kasım 1778 (Şevval 1192) tevcihatından bir yıl sonra süvari mukabeleciliğine getirilmiştir.¹³ 23 Eylül 1781 (4 Şevval 1195) tarihinde Anadolu muhasebecisi olarak tayin edilen¹⁴ Süleyman Penah Efendi, muhtemelen Şevval 1197 (Eylül 1783)¹⁵ tevcihatında matbah-ı amire emini olarak tayin edilmiştir.¹⁶ Süleyman Penah Efendi, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi üzerine vezir-i azam başkanlığında toplanan devlet ricali arasında matbah emini sıfatıyla yer almış ve Ruslara karşı ne yapılması gerektiği hususunda görüşlerini paylaşmıştır. Ona göre Karadeniz'de yüz elliden fazla gemisi bulunan Ruslara savaş

⁸ BOA, C.DH, 8387. "Başmuhasebecilik: sâbikan sipâh kâtibi Süleyman Penah Efendi'ye tevcih. (L sene 1185)". Erhan Afyoncu, *aynı yer*.

⁹ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.363.

¹⁰ BOA, C.HR, 145/7213; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/1, s.416.

¹¹ BOA, C.ML, 784/31973, 23 Mart 1776 (2 Safer 1190) tarihli belge.

¹² BOA, C.ML, 709/28935, 27 Ocak 1778 (28 Zilhicce 1191) tarihli belge.

¹³ BOA, A.RSK.d, 1620, s.26. "Şehremânetinden ma'zûl Süleyman Penah Efendi. 5 L sene 192. Reft: Mukâbele-i süvârî sene 193". Erhan Afyoncu, *aynı yer*.

¹⁴ BOA, A.RSK.d, 1617, s.3. "Anadolu muhasebeciliği Süleyman Penah [Efendi'ye]. 4 L sene 1195". Erhan Afyoncu, *aynı yer*.

¹⁵ Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminden önce memur tayinleri Şevval ayında yapılmaktaydı. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Şevval", *DİA*, c.XXXIX, İstanbul 2010, s.34.

¹⁶ BOA, C.SM, 170/8510. 12 Eylül 1783 (14 Şevval 1197) tarihli belge.

açılması durumunda İstanbul'un iâşesinde sıkıntılar yaşanacağı muhakkaktır. Ayrıca Karadeniz'de Osmanlı donanmasının bulunmaması nedeniyle herhangi bir engelle karşılaşmadan İstanbul kıyılarına gelecek bir Rus donanması halk üzerinde de paniğe yol açacaktır. Bu nedenlerden dolayı Ruslarla alelacele bir savaşa girmekten kaçınılmalı ve gerekli tedbirler alındıktan sonra tüm devlet ricalinin ittifakıyla gerekli adımlar atılmalıdır.¹⁷ Rus elçisinin Kırım, Taman ve Kuban'ın Rusya'ya ait olduğunun Osmanlılar tarafından kabul edildiğini belirten bir senet verilmesini talep etmesi üzerine Bab-ı Ali'de yapılan toplantıda Penah Efendi Rusya'nın Avusturya ile müttefik olmasından dolayı devletin iki cephede birden savaşı kaldıramayacağını ve bu sorunun sulh yoluyla halledilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸ Ertesi yıl matbah eminliği görevinden alındığı anlaşılan Penah Efendi¹⁹, 18 Mayıs 1785 (9 Receb 1199) tarihinde Anadolu muhasebeciliğine getirilmiş²⁰, ertesi yıl aynı göreve muvakkaten tayin edilmiştir.²¹ Süleyman Penah Efendi bu görevi esnasında, 6 Eylül 1786 (12 Zilkade 1200) tarihinde İstanbul'da veba nedeniyle hayatını kaybetmiştir.²²

Mezarı Mahmutpaşa Camii haziresinde bulunan²³ ve sufi tarikatlara meyli olan Süleyman Penah Efendi'nin Arapça ve

¹⁷ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.86.

¹⁸ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.92-93.

¹⁹ BOA, C.SM, 128/6425, 10 Kasım 1784 (26 Zilhicce 1198) tarihli belge; matbah-ı amire eminliği bu yılda sultan kethüdası Osman Ağa'ya tevcih edilmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.185.

²⁰ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.252.

²¹ 1 Temmuz 1786 (4 Ramazan 1200). Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.352.

²² Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.363; *Sicill-i Osmani*'de Penah Efendi'nin 1770/71 (1184)'de mevkufatı, 1771 (1185)'de süvari mukabelecisi ve ardından başmuhasebeci olduğu kaydedilmiş olsa da bu görevlerine dair elimizde sarıh bir belge bulunmamaktadır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c.V, s.1551.

²³ Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-Endûz*, haz. Rıza Oğraş, Burdur 2001, s.77.

Türkçe ilahi ve şiirleri vardır.²⁴ Müellifin Veli, Osman, Mehmed Muharrem²⁵, Yusuf ve Ahmed Kâmil²⁶ isimli beş oğlu bulunmaktadır.²⁷ Bunlardan Yusuf, Osmanlı Devleti'nin ilk daimî elçisi olan Londra sefiri Yusuf Âgâh Efendi'dir.²⁸

b. Mora İhtilâlîne Dair Eseri

Mora İhtilâlî'nin tespit edebildiğimiz iki nüshası vardır.²⁹ Nüshalardan birisi Millet Kütüphanesi (eski Ali Emiri Kütüphanesi)'nde 563 numara ile kayıtlıdır ve bu çalışmada söz konusu nüsha esas alınmıştır.³⁰ Eserin diğer nüshası ise Berlin Kü-

²⁴ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.363.

²⁵ Duhan gümrüğü eshamına mutasarrıf olan Mehmed Muharrem Efendi, babasının süvari mukabelecisi olarak görev yaptığı sırada hayatını kaybetmiştir. BOA, C.ML, 749/30547, 1 Kasım 1779 (21 Şevval 1193) tarihli belge.

²⁶ Süleyman Penah'ın ölümü üzerine Silistre'de mutasarrıf olduğu zeametın nısf hissesi oğlu Ahmed Kamil'e verilmiştir. Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları-II", *Belgeler*, c.XX-VI/30, Ankara 2005, s.178.

²⁷ BOA, AE.SMST.III, 70/5226; Süleyman Penah'ın ölümü üzerine I. Abdülhamid'e sunulan arzda müellifin üç oğlu bulunduğu, hâcegan-ı Divan-ı Hümayun'dan olan ikisinin otuz yaşını geçmiş olduğu, diğer oğlunun ise tahminen yirmi yaşlarında olduğu kaydedilmiştir. İlgili belgede Süleyman Penah'ın miriye borcu olup olmadığının tespit edilinceye kadar hanesinin mühürlenmesi ve mutasarrıf olduğu zeametın oğullarına tevcih edilmesine karar verilmiştir. BOA, HAT, 1451/64; *Sicill-i Osmani*'de Süleyman Penah'ın oğulları olarak yalnızca Osman ve Yusuf Agah Efendi'den bahsedilmektedir.

²⁸ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 2008, s.168.

²⁹ Cahit Telci yayınladığı makalede "mecmuanın yazmalarının İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Yazmaları Tarih-677 ve 1739 numaralarda bulunmakta olduğu, mecmuayı neşreden Aziz Berker tarafından ifade edilmektedir" şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Ancak Berker'in "eser Millet Kütüphanesi 677-1737 numarada kayıtlıdır" kaydı göz önüne alındığında, Telci'nin buradaki tek numarayı iki ayrı nüsha olarak düşündüğü görülmektedir. Cahit Telci, "Bir Osmanlı Aydınının XVIII. (Yüzyıl) Devlet Düzeni Hakkındaki Görüşleri: Penah Süleyman Efendi", *Osmanlı*, c.VII, Ankara 1999, s.179.

³⁰ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, no. 563.

tüphanesi'nde bulunmakta olup, 1911 yılında Ahmed Tebrizî tarafından istinsah edilmiştir.³¹ Millet Kütüphanesi'nde bulunan nüsha, Aziz Berker tarafından *Tarih Vesikaları* dergisinde "Mora İhtilali Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası" adıyla tefrika halinde yayınlanmıştır.³² Yavuz Cezar ise, Aziz Berker'in yayınlarından faydalanan Penah Efendi'nin mali alanda yapılması gereken ıslahatlara dair düşüncelerini değerlendirdiği bir makale yayınlamıştır.³³ Eser 1993 yılında N.Sarris tarafından Yunancaya tercüme edilmiş ve yayınlanmıştır.³⁴

Eserin adı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. 563 numaralı yazmada eserin adı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen Aziz Berker eserin adını "Penah Efendi Mecmuası" olarak kullanmıştır.³⁵ *Osmanlı Müellifleri*'nde eserin adı "Mora İhtilali Tarihçesi" olarak kaydedilmiştir.³⁶ Bu bilgi Babinger tarafından da tekrarlanmıştır.³⁷

Müellifin, eserin dibacesinde kullandığı "Bu fakîr-i pür-tak-sîr muhtâc-ı rahmet-i Rabb-i gafîr Süleyman bin Mustafa Mora-viyyü'l-asl olup fakîrâne Mora ihtilâlini bir mâddesine ziyâde

³¹ Kitap, Berlin Kütüphanesi'nde "Hs.or.quart 1086 Staatsbibliothek" arşiv numarası ile kayıtlıdır. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tar%C3%A4h-i-mora/118558> erişim tarihi: 05.7.2017.

³² Aziz Berker, "Mora İhtilâli Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası", *Tarih Vesikaları Dergisi*, c.II/7, s.63-80; c.II/8, s.153-160; c.II/9, s.228-240; c.II/10, s.309-320; c.II/11, s.385-400; c.II/12, s.473-480, İstanbul 1942-1943.

³³ Yavuz Cezar, "Osmanlı Aydını Süleyman Penah Efendi'nin Sosyal, Ekonomik ve Mali Konulardaki Görüş ve Önerileri", *Toplum ve Bilim*, sayı 42, İstanbul 1988, s.111-132.

³⁴ N.Sarris, *Προεπαναστατική Ελλάδα και οσμανικό κράτος: από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πενάχ Εφέντη του Μοραϊτή (1785)* [Pre-revolution Greece and the Ottoman State: From Moreot Suleyman Penah Efendi's Manuscript (1785)], Athens 1993.

³⁵ Kitabın bir sayfasında Ali Emiri Efendi'nin mührü bulunmaktadır. Mühründe "Diyarbakirli Ali Emiri, Allahu Ta'âlâ hazretlerinin rızâ-yı şerifleriçün vakf eyledim" ifadesi yer almaktadır.

³⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.III, İstanbul 1333, s.187.

³⁷ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, İstanbul 1992, s.359.

ve noksân yazmayarak hâme-güzâr-ı esfârına ve nizâm-ı akâlî-me dâ'ir mevâdd-ı sâ'ire zeyline cesâret olunmağla" ifadesinden ötürü, biz eserin adını "Mora İhtilali" şeklinde kullanmayı uygun gördük.

Bu çalışmada faydalandığımız 563 numaralı yazmanın başında 3 sayfalık bir fihrist bulunmaktadır. Fihrist dışında 113 varaktan oluşan bu yazma eser, bir dîbâce ve 54 başlıktan oluşmaktadır. Eserin ilk 32 başlığı Mora isyanının gelişimi ve sonuçları ile ilgili olup, bu başlıktan sonrası Süleyman Penah Efendi'nin Mora'da yapılacak ıslahat ve düzenlemelere dair görüşlerini içerir. Rusların Mora'ya olan ilgilerinin anlatılmasıyla başlayan olaylar, Rus destekli Rum eşkiyasının Osmanlı hâkimiyetindeki kale ve kasabalara olan saldırılarını anlatmakla devam eder. Mora isyanının bastırılmasından sonra müellif, sipahi, kadı, ayan, voyvoda, mütesellim, muhassıl gibi devlet görevlileri ile ilgili yapılacak düzenlemelere, mukataa, cizye, avârız gibi reayaya yüklenecek vergilerin ne suretle düzenlenmesi gerektiğine ve gelir getirecek (tapu vergisi, ticaret) faaliyetlere dair bilgi verdikten sonra, Mora'da bulunan cami, medrese, kütüphanelerle ilgili genel bir değerlendirme yaparak eserine nihayet vermiştir.

Eserin ikinci, yani Penah Efendi'nin yapılması gereken ıslahatlarla ilgili görüşlerini yazdığı kısmın başında Penah Efendi bu eseri H.1200 (M.1785/1786) yılında yazdığını belirtmektedir. Süleyman Penah'ın aslen Moralı³⁸ olması ve Mora isyanı esnasında orduyla birlikte bulunması eserine kendi gözlemlerini katmasını sağlamıştır. Ayrıca Mora'nın sosyal ve iktisadi durumunu yakından bilmesi de yapılacak ıslahat üzerine isabetli tespitler yapmasını kolaylaştırmıştır.

Süleyman Penah Efendi eserinde oldukça sade bir dil kullanmıştır. Ancak eserde imla hatalarının çokluğu dikkat çekmek-

³⁸ "fakîr dahi Traboliçe'den hareket ve diyârımız Gaston'a 'avdet". Süleyman Penâh Efendi, *Mora İhtilâli*, vr.4.

tedir. Süleyman Penah gibi yıllarca bürokrasi kademelerinde görev yapmış bir kişinin eserinde bu derece imla hatasının olması, bizi elimizdeki nüshanın müellif nüshası olup olmadığı konusunda düşündürmektedir. Ancak eserin başka bir nüshasının mevcut olmaması, bu konuda kesin bir yargıya varılmasını engellemektedir.

Penah Efendi eserinde sade bir dil kullanmasına karşın bazı yerlerde anlam karışıklığına yol açabilecek cümleler de kullanmıştır. Eserde eleştirilebilecek önemli bir nokta, Penah Efendi'nin görüşlerini sistematik bir şekilde kaleme almamasıdır.³⁹

2. MORA İSYANININ GELİŞİMİ VE SONA ERMESİ

a. Mora'nın Tarihi

Mora yarımadası, kıyılarındaki girintilerin oluşturduğu doğal limanları sayesinde önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Tarih öncesi dönemlerden başlayarak modern zamanlara kadar pek çok devletin ve ulusun egemenlik mücadelesine sahne olan Mora yarımadası Pön savaşlarının ardından Roma hâkimiyeti ile tanışmıştır. Ancak imparatorluğun dağılmasının ardından Bizans hâkimiyetinde kalan Mora, 1204 Haçlı seferi sırasında Latinlerin eline geçmiş ve burada Katolik bir Frank krallığı kurulmuştur. 1261 yılında İstanbul'daki Latin egemenliğinin sona ermesinin ardından Bizans imparatoru VIII. Mihail Paleologos, kardeşi Konstantinos'u bir orduyla birlikte Mora'ya göndermiştir. Konstantinos'un yarımadanın güneydoğusunu Latinlerden geri almasıyla Bizans, yarımadanın diğer kısmını ele geçirmek için bir merkez elde etmiştir. Ancak bu dönemde yarımadanın toprakları Bizans, Venedik ve Latin krallığı arasında paylaşılmış durumdadır.⁴⁰

Mora yarımadasında Latin krallığının elindeki yerler 1427 yılında bir evlilik yoluyla çeyiz olarak Bizans topraklarına

³⁹ Yavuz Cezar, "Osmanlı Aydını Süleyman Penah Efendi", s.112.

⁴⁰ Nikos A. Bees, "Mora", İA, c.VIII, İstanbul 1997, s.413.

katılmış ve böylece Venedik'e ait Modon, Koron ve Argos gibi yerler dışında yarımada'nın tamamı Bizans hâkimiyetine geçmiştir.⁴¹

Ancak Bizans despotları ile Frank krallığı arasındaki mücadelede tarafların Osmanlılardan yardım istemesiyle birlikte yarımada Osmanlı akınlara hedef olmaya başlamıştır. Osmanlıların Mora'ya ilk akınları I. Murad saltanatında Evrenos Bey'in emrindeki akıncılar ile 1387 yılında gerçekleşmiştir.⁴² Mora'da ilk Osmanlı yerleşimi ise 1395 yılında Evrenos Bey'in Leontarion (Osmanlı kaynaklarında Londura/Londar) ve Akova kalelerini ele geçirmesi sayesinde olmuştur. Ancak Osmanlıların Mora'daki bu ilk hâkimiyeti kısa süreli olmuştur.⁴³ Mora'ya akınlar Niğbolu zaferinin ardından artarak devam etmiştir. 1397 yılında Atina'yı ele geçiren Osmanlılar, bunun ardından Venedik'in elindeki Argos'u da ele geçirmiş, ancak buralarda herhangi bir muhafız kıtası bırakmadan geri çekilmiştir.⁴⁴

Ankara Savaşı'nda alınan ağır mağlubiyetin ardından Mora'ya Osmanlı akınları kısa bir süre kesilmiştir. Ancak II. Murad'ın iktidarında Osmanlılar tekrar Mora topraklarında görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı akıncıları Turahan Bey komutasında 1423, 1431 ve 1446 yıllarında Mora'ya akın faaliyetinde bulunmuştur.⁴⁵

⁴¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2015, s.517.

⁴² Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, s.98.

⁴³ Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, s.120.

⁴⁴ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.I, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, s.253.

⁴⁵ Özellikle bu son 1446 akınından Osmanlı kroniklerinde sıklıkla bahsedilmiştir. Bu akında Germe Hisarı (Hexamilion) ele geçirilerek yıkılmış, Patras kuşatılmış ancak sonuçsuz kalmıştır. Aşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. Yekta Saraç, İstanbul 2010, s.400; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, c.II, Ankara 2014, s.635.

Mora yarımadası II. Mehmed'in saltanatında Osmanlı hâkimiyetine girmeye başlamıştır. İstanbul'un fethini tasarlayan Sultan Mehmed, Mora'dan gelmesi muhtemel desteği engellemek amacıyla Turahan Bey'i akında bulunmak üzere Mora'ya göndermiştir.⁴⁶ İstanbul'un fethinin ardından Mora despotları Sultan Mehmed'e haraç vermek koşuluyla tabi olmuş, ancak bir süre sonra Mora'daki Arnavutların isyan etmesi üzerine Turahan Bey despotlara yardım etmek için Mora'ya gönderilmiştir.⁴⁷ Mora despotlarının söz verdikleri haracı üç yıl göndermemesi nedeniyle Sultan Mehmed bizzat Mora üzerine sefer yapmaya karar vermiştir. Bu seferde Patras (Balyabadra), Korinthos ve Vostice gibi şehirler fethedilmiştir. Böylece yarımada'nın üçte biri Osmanlı kontrolüne geçmiş, despotlar yine haraca bağlanmıştır.⁴⁸

Sultan Mehmed Mora'dan ayrıldıktan bir süre sonra despot Thomas hem kardeşi Dimitrios'a hem de Sultan Mehmed'e karşı harekete geçmiştir. Bunun üzerine Thomas'a karşı gönderilen Zağanos Paşa'nın Mora'ya girmesi üzerine despot af dileyerek itaat etmiştir. Ancak Thomas'ın verdiği sözleri tutmaması üzerine bu sorunu ortadan kaldırmak isteyen Sultan Mehmed, Mora'ya büyük bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. 1460 yılının Mayıs ayında Mora'ya giren Sultan Mehmed, Korinthos ve Mizistre başta olmak üzere despotların topraklarını hızlı bir şekilde ele geçirmiş ve seferin nihayetinde Venedik'e tabi olan Modon, Koron ve Argos gibi yerler dışında yarımada'nın tamamı Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Bu seferin ardından Mora'da tahrir yapılarak Mora sancağı Osmanlı idari yapılanmasına katılmıştır.⁴⁹

⁴⁶ Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, s.186.

⁴⁷ Johann von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.II, çev. Mehmed Ata Bey, İstanbul 1999, s.15-16.

⁴⁸ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s.91-93.

⁴⁹ Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, s.208 vd. 1460 yılında yapılan tahririn detayları için bkz. Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, üçüncü bölüm.

Mora'da tam anlamıyla Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması Venedik'e tabi olan yerlerin de ele geçirilmesine bağlıydı. II. Bayezid iktidarında 1499 yılında önce İnebahtı vire ile teslim alınmış, ertesi yıl ise Modon ve Koron ele geçirilmiştir.⁵⁰ Bu fetihlerin ardından Venedik'in elinde sadece Benefşe ve Anabolu kalmıştır. Bu iki kale de Sultan Süleyman döneminde 1540 yılında elde edilmiş ve böylece Mora yarımadası tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁵¹

Mora'daki Osmanlı yönetimi Viyana kuşatmasına dek süregelmiştir. Kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanması, Avrupa devletlerinde Osmanlı topraklarını ele geçirme düşüncesini yeniden canlandırmıştır. Bu devletlerden birisi olan Venedik, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan ittifaka dahil olmuş ve 1685 yılında Mora'ya saldırmıştır. İlk olarak Ayamavra'yı ele geçiren Venedikliler, büyük bir süratle Modon, Koron, Anabolu, Patras, İnebahtı gibi kaleleri ele geçirmiştir. 1687 yılında ise Atina Venedik kontrolüne girmiştir. Mora'da Osmanlıların elinde kalan son kale olan Benefşe'nin de 1690 yılında vire ile teslim edilmesiyle birlikte Mora'nın tamamı Venedik kontrolüne girmiştir. Venedik'in Mora'daki hâkimiyeti 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti tarafından da tasdik edilmiştir.⁵²

Karlofça Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti kaybettiği toprakları geri almak amacıyla harekete geçmiştir. 1714 yılında Karadağ asilerini himaye eden ve Osmanlılara karşı yürütülen korsanlık faaliyetlerine destek veren Venedik'e savaş ilan edilmiştir. 1715 yazında Mora'ya giren Osmanlı kuvvetleri Korinthos (Gördüs), Anabolu, Modon, Benefşe, Ayamavra gibi kaleleri hızlı bir şekilde ele geçirerek Mora'da tam hâkimiyeti

⁵⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, c.III, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999, s.309, 314.

⁵¹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.II, s.384.

⁵² Hacer Çelebi, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali", *Türkler*, c.IX, Ankara 2002, s.775-780.

sağlamıştır.⁵³ İki taraf arasındaki mücadele 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması ile sona ermiştir. Söz konusu antlaşma ile Venedik Dalmaçya ve Bosna taraflarında elde ettiği yerleri korumuş, ancak Mora'nın Osmanlı Devleti'nde kalmasını kabul etmiştir.⁵⁴ Bu tarihten sonra Mora yarımadası, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına dek Osmanlı yönetiminde kalmıştır.

b. 1770 Mora İsyanı

1768 yılında kral seçiminde Rus müdahalesine karşı olan Lehistan'ın önde gelen beylerinden bir kısmı, Osmanlı Devleti'ne iltica ederek Lehistan'ın bağımsızlığına yardım edilmesi karşılığında Podolya'nın Osmanlılara bırakılacağını vaat etmiştir. Uzun süredir Ruslara karşı savaş ilan etmek isteyen Sultan III. Mustafa, Fransız elçisinin de teşvikiyle niyetini açığa vurmuştur. Ancak sadrazam Koca Ragıp Paşa ve selefi Muhsinzade Mehmed Paşa'nın muhalefetleriyle karşılaşan Sultan, Aydın muhassılı Mahir Hamza Paşa'yı sadrazamlığa getirmiştir. Kısa süre sonra toplanan divanda Ruslarla savaş konusu masaya yatırılmış ve savaş ilanına karar verilmişse de öncelikle Rus elçisine birtakım teklifler yapılması, elçi teklifleri reddettiği takdirde savaş ilanı konusunda mutabık kalınmıştır. Rus elçisine Lehistan'a giren Rus askerlerinin geri çekilmesi ve Lehistan işlerine karışılmaması, iki devlet arasında imzalanan anlaşmalara uyulması konusunda uyarılar yapılmış ancak elçi bu konularda karar vermeye yetkin olmadığını ve bu konuyla ilgili hükümetine başvurması gerektiğini belirtmiştir. Bu cevap üzerine elçinin Osmanlı hükümetini oyalamak istediği anlaşılacak maiyetiyle birlikte Yedikule'de hapsedilmiştir.⁵⁵

Osmanlı tarafının hazırlık yapmadan savaş ilan etmesiyle Boğdan tarafında iki tarafın birbirine üstünlük kuramama-

⁵³ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara 2011, s.2418-2419.

⁵⁴ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.V, s.400.

⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/1, s.368-369.

sı şeklinde gelişen savaşta, Rus tarafı Osmanlıları içerden de meşgul etmek amacıyla Mora'daki Rumları tahrik etmeye başlamıştır. Rus casusları bu amaçla Mora'ya gönderilmiş ve önde gelen Kalamatalıları yanlarına çekmiş, Manyalıların (Manyot) önderi Panayotti Benaki⁵⁶ ve Manyalılar ile de anlaşmışlardır.⁵⁷ Böylece Mora köylerinde isyan hazırlıkları başlamıştır. Aslında Rusların Mora'yı tahriki 1765 yılında başlamıştır. Arapça, Farsça ve Türkçeyi mükemmel olarak konuşan ve Rumeli'yi ve adaları dolaşarak Rus propagandası yapan Hacı Murad⁵⁸ müstear isimli Rus casusu, Mora'daki Manyotları isyan etmeleri halinde himaye edilecekleri vaadiyle elde etmiş ve isyanın altyapısını hazırlamıştır.⁵⁹ Bütün bu hazırlıkların ardından Mora'daki durum Katerina'ya bildirilerek Rus donanmasının gelmesi halinde Manyalıların isyan edeceği belirtilmiştir.⁶⁰

Yaşanan bu gelişmeler üzerine Baltık denizinde bulunan on iki savaş gemisi, on iki fırkateyn ve çok sayıda küçük gemiden oluşan Rus filosu Kronstadt'tan ayrılarak Hull, Portsmouth, Port Mahon ve Malta limanlarına uğradıktan sonra Şubat 1770 sonlarında Mora kıyılarında görünmüştür.⁶¹ Rus filosunun ilk

⁵⁶ Arşiv belgelerine göre Benaki, Mora yarımadasındaki en zengin kişiydi ve Mora'da Kalamata ve çevresinde altı büyük çiftliğe sahip bulunmaktaydı. Yuzo Nagata, "Greek Rebellion of 1770 in the Morea Peninsula", *The Memoirs of the Toyo Bunko*, Tokyo 1988, s.90.

⁵⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s.443.

⁵⁸ Osmanlı kaynaklarında Hacı Murad olarak bilinen casusun gerçek adı Papazoğlu Mavromihali'dir. Birol Gündoğdu, *Ottoman Construction of the Morea Rebellion, 1770s: A Comprehensive Study of Ottoman Attitudes to the Greek Uprising*, Toronto Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Toronto 2012, s.227.

⁵⁹ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.3.

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/1, s.392.

⁶¹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.V, s.651; Uzunçarşılı, Rus filosunun iki ayrı grup halinde geldiğini, Amiral Spiridov komutasındaki ilk grubun yedi kalyon, dört fırkateyn ve birkaç nakliye gemisinden oluştuğunu, İngiliz Elphinstone komutasındaki ikinci grubun ise on gemiden teşkil edildiğini, donanma mevcudunun altı kalyon, dört fırkateyn, iki nakliye, bir humbara ve diğer küçük gemilerden oluştuğunu belirtmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/1, s.392-393.

grubu Mora kıyılarına geldiğinde çıkan bir fırtına yüzünden Manya limanına sığınmış ve bu hareketi işaret olarak kabul eden yaklaşık elli bin Manyalı 1770 yılı Şubat ayında isyana başlamıştır. Ortaya çıkan bu durum üzerine Rus donanmasının başkomutanı Aleksî Orlov planını değiştirerek harekâtı erkene almak zorunda kalmıştır.⁶²

Mora'daki isyan dalgası Benaki önderliğindeki dört bin Rum'un 28 Şubat 1770'te Koron kalesini kuşatmasıyla başlamıştır. Birkaç gün sonra başkomutan Aleksî'nin kardeşi Feodor Orlov, Koron açıklarına demir atarak beş yüz Rus askerini karaya çıkarmıştır. Bu sırada Benaki'yle birlikte dört bin Rum daha kuşatanlara yardıma gelmiştir. Ancak Koron kalesi muhkem bir kale olduğundan dolayı 26 Nisan'da kuşatmanın kaldırılmasına dek direnmeyi başarmıştır.⁶³

Asilerin bir kısmı da Gaston kasabasını hedef almış ve kasabayı kuşatmıştır. Gaston'da Süleyman Penah'ın da dâhil olduğu beş yüze yakın silahlı erkek, Osmanlı ordusunun yardıma geldiği şeklinde bir söylenti yayarak ahaliyi cesaretlendirmiş ve seher vakti ahali kasabadan çıkarak Balyabadra (Patras)'ya doğru firar etmişlerdir.⁶⁴ Müslüman ahaliyi takip ederek gelen Rumlar önce Balyabadra'nın varoşunu ele geçirmiş, ardından da kaleyi kuşatmıştır. Yaklaşık on dokuz gün boyunca aralıksız devam eden mücadele, kuşatmanın başarısızlığı ile neticelenmiştir.⁶⁵

Rumların bir kısmı da Mora'nın güneybatısında bulunan Arkadya'yı kuşatmıştır. Kasaba ahalişi vire şartıyla kasabayı teslim etmiş ve bir kısmı civardaki kalelere gitmiştir. Ancak

⁶² Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.9; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/1, s.394.

⁶³ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Tokyo 1982, s.48.

⁶⁴ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.10.

⁶⁵ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.12.

Rumlar bir süre sonra vireyi bozmuştur. Kasabada kalan ahaliyi bir evde toplayan asiler, evi ateşe vermiş ve ahaliyi katletmiştir.⁶⁶

Etraftaki kasabalardan kaçan ahalinin sığındığı yerlerden biri olan Mizistre, Antonios Psaros ve Barkof komutasındaki sayısı on binlerle ifade edilen isyancı tarafından kuşatılmıştır. Kasabada bin beş yüz civarında Müslüman asker olmasına rağmen kasabanın kocabaşısının arabuluculuğu ile Türkler, ayan Hüseyin Bey'in emriyle vire şartıyla teslim olmayı ve başka kasabalara göç etmeyi kabul etmiştir. Ancak kasabada bulunan yüz elli (Nagata'ya göre iki yüz) Arnavut teslim olmayı reddetmiş ve "şehid olana dek muharebeden el çekmeyiz" demiştir. Bu tartışma yüzünden ayanlar Hüseyin Bey ve Yusuf Bey öldürülmüş, Hamdullah Bey ise esir edilerek Many'a götürülmüştür. Arnavutlar ise doksan kadar şehit verdikten sonra Tripoli'ye çekilmiştir. Kasabaya giren Rumlar, Arkadya'da olduğu gibi burada da vire şartlarını ihlal ederek ahalinin büyük kısmını katledip, kalanları esir etmişlerdir.⁶⁷ Şehre giren Rus başkomutanı Aleksı Orlov bir beyanname yayınlarak Rumların artık Osmanlı boyunduruğundan kurtulduğunu ve özgürlüklerini kazandığını ilan etmiştir. Burada piskopos ve kocabaşılardan önderliğinde bağımsız bir hükümet örgütlenmiş ve üç bin Manyot muhafız olarak Mizistre'de bırakılmıştır.⁶⁸

Rumların tehdid ettiği Vostice, Kalamata, Andrusa, Londar, Fenar ve Karitana gibi yerlerde yaşayan ahali etraftaki daha güvenli yerlere kaçmıştır. Yüz elliye yakın kişinin sakin olduğu Kalavrita ahali ise Süleyman Penah'ın uyarısını dikkate alarak Rumlara karşı hazırlanmış ve otuz kırk kadar asiye öldürmüştür. Kaza kocabaşısı olan Zaimoğlu da Orlov'dan kork-

tuğu için isyana görünüşte destek vermekte, gerçekte ise Müslümanları kurtarmayı tasarlamaktaydı. Kasabada isyancılar ile Müslümanlara arasında muharebe devam ederken kocabaşı Zaimoğlu aracılık ederek Müslümanların silah bırakma karşılığında kasabadan çıkmalarını sağlamıştır. Kocabaşı kasabadaki Müslümanları önce İspiloz manastırına getirerek himaye etmiş, ardından kayıklar tedarük ederek Salona'ya geçmelerine yardımcı olmuştur.⁶⁹

Anavarin kalesi karadan ve denizden kuşatılmıştır. Toplarla dövülen kale duvarının bir kısmının yıkılması üzerine kale vire ile Ruslara teslim edilmiştir. Kalede yaşayanların bir kısmı Girid'e, bir kısmı da İnebahtı taraflarına göç etmiştir.⁷⁰

Mora'daki bu isyanda kocabaşılardan⁷¹ önemli rol oynadıkları görülmektedir. Rus casusları Mora'daki ilk kışkırtma faaliyetlerinde isyana temayül eden kocabaşılardan Hristiyan reaya üzerindeki etkisinden faydalanmıştır. Bununla birlikte Mora'daki bütün kocabaşılardan isyanı desteklediklerini söylemek doğru değildir. Örneğin Kalamata ve Mizistre'de kocabaşılar, Rusların halkı kışkırttığını ve donanma göndereceklerini İstanbul'a bildirmesi için Gaston naibine başvurmuş olmalarına rağmen dikkate alınmamışlardır.⁷² Mora tercümanı ise isyandan altı ay önce Mora mütesellimine defalarca isyanı haber vermesine rağmen dikkate alınmamış, hatta sadakatinin karşılığını Tripoli'ye'deki savaşta evinin basılması ve kızına tecavüz edilmesi ile almıştır.⁷³

⁶⁶ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.13.

⁶⁷ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.16; Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, s.49.

⁶⁸ Yuzo Nagata, "Greek Rebellion of 1770 in the Morea Peninsula", s.91.

⁶⁹ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.14.

⁷⁰ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.17.

⁷¹ Kocabaşı, Rumeli'de Hristiyanların yaşadığı köylerde ihtiyar heyetinin başındaki kişiye verilen unvandır. Müslüman köylerindeki karşılığı ise muhtardır. Kocabaşılar devletin emirlerini ahaliye tebliğ etmekle, halkın devletle olan işlerini görmekle ve vergilerin tahsili ile yükümlü idiler. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul 2004, s.285.

⁷² Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, s.47.

⁷³ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.8.

İsyan patlak verir vermez haberler Mart ortalarında İstanbul'a ulaşmıştır. Sultan III. Mustafa derhal Anabolu muhafızı Muhsinzade Mehmed Paşa'yı serasker tayin etmiştir. Sultan, 26 Nisan 1770'te Hüsamettin Paşa'yı kapudan-ı derya atayarak donanmayı hazırlayıp Mora'ya gitme emrini vermiştir. Rumeli'deki bazı mutasarrıflar da kapı halklarıyla birlikte Mora'ya gitmeye memur edilmiştir. Ancak isyanın hızla yayıldığını gören Muhsinzade Mehmed Paşa, bu kuvvetlerin zamanında yetişemeyeğini anlamış ve İsakçı'da bulunan ordu-yı hümayuna katılmak üzere hazırlanan civardaki ayanlara mektup göndererek Mora'ya gelmelerini sağlamıştır.⁷⁴

Mora'daki ayanlardan Yenişehirli Müderris Osman Ağa bin beş yüz, Çatalcalı Ali Ağa bin beş yüz, Yenişehirli İsmail Ağa bin, Tırhalalı Nimeti Bey bin, İzdinli Beyzade Yusuf bin, Florinalı Elhac Veli Ağa bin asker ile Mehmed Paşa'nın çağrısına yanıt vermiştir.⁷⁵ Ayrıca Selanik, Kesriye, Radoş, Kolonya, Horpeşte ve Sarıgölü kazalarının ayanlarına da adamlarıyla birlikte Tripoliçe'ye gitmeleri için ferman gönderilmiştir.⁷⁶

Muhsinzade Mehmed Paşa'nın ayanlardan istediği yardımla birlikte Mora'nın idari merkezi durumundaki Tripoliçe'de on bine yakın asker toplanmıştır. Rus başkumandanı Orlov ise Psaros'un komutasında on beş bin kişilik bir kuvveti Tripoliçe'ye sevk etmiştir. Tripoliçe'deki savaş 9 Nisan 1770 günü sabaha karşı başlamıştır. Ancak muharebe yarım saat gibi kısa bir sürede Osmanlı ordusunun zaferi ve isyancıların bozgunu ile neticelenmiştir. Asiler süratle Anavarin ve Manya taraflarına firar etmiştir. Asileri takip etmek üzere Yenişehirli İsmail Ağa, İzdinli Yusuf, Yenişehirli Osman, Çatalcalı Ali Ağalar üç bin kişilik bir kuvvetle yola çıkmıştır. Londar derbendinde iki bin kişilik bir kuvvetle karşılaşan ayanlar, bunları da mağlup

etmiştir. Tripoliçe'deki zaferin ardından Osmanlı ordusu hızlı bir şekilde Gaston, Vostice ve Kalavrita'yı Rumların elinden kurtarmıştır. Bu sırada Modon kalesinin sekiz bin civarında (Süleyman Penah'a göre otuz binden fazla) asi tarafından kuşatıldığını haber alan ayanlar yönlerini Modon tarafına çevirmiştir. Mevcudu yalnızca yedi bin beş yüz asker olan Osmanlılar büyük bir mukavemet örneği göstererek bin kadar Rus askerini öldürdükten sonra askerin geri kalan kısmı firar etmiş ve Modon kalesi kurtarılmıştır. Modon'un ardından askerin bir kısmı Anavarin'e doğru hareket etmiş ve Rumlar buradaki kuşatmayı da kaldırarak gemilere firar etmişlerdir. Anavarin'in ardından Çatalcalı Hacı Ali Ağa Arkadya'ya, Hacı Osman Bey ve İsmail Ağa Kalamata ve Andrusa'ya, Mucurlu Ali Ağa ise elindeki kuvvetlerle Mizistre üzerine hareket ederek buraları asilerden temizlemiştir.⁷⁷

Alınan bu yenilgilerin ardından isyanın başarısız olduğunu anlayan Aleksı Orlov yanına Benaki, diğer isyancı kocabaşılar ve piskoposları da alarak Amiral Elphinstone'un gemisiyle Mora'dan ayrılmıştır. Böylece Rumların Mora'daki isyanı bu şekilde sona ermiştir. 26 Nisan'da hazır olması emri verilen Osmanlı donanması da ancak bu sırada Mora kıyılarında görünmüş ve Rus donanması ile ilk çatışma 27 Mayıs'ta meydana gelmiştir.⁷⁸

İsyanın bastırılmasından sonra Muhsinzade Mehmed Paşa derhal kalelerin tamir ve tahkim edilmesine dair emirler göndermiştir. Ayrıca Mora'da idari anlamda da düzenlemeler yapılmıştır. İsyan sırasında yararlık göstermeyen yahut yerinde olmayan tımarlı kale muhafızlarının elinden tımarları alınıp savaşlarda yararlık gösterenlere verilmiştir. İsyan bastırıldıktan sonra Mora'daki Hristiyan reaya Osmanlı sultanına sundukları arzlarda, koşulsuz itaat, vergilerini ödeme ve vergi me-

⁷⁴ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, s.52.

⁷⁵ Yuzo Nagata, "Greek Rebellion of 1770 in the Morea Peninsula", s.93.

⁷⁶ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, s.55.

⁷⁷ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.23-25; Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, s.56.

⁷⁸ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, s.57.

murlarına itaat etme, silahların teslimi, isyancı kocabaşların yarımadadan sürülmesi, Rusların Mora'ya girişinin engellenmesi gibi konularda sözler vererek af dilemişlerdir. Asilerin af dilekleri Osmanlı sultanı tarafından kabul görmüş, ancak kocabaşların elindeki çiftliklere el konmuştur. İsyân sırasında ayanların önemli desteğini gören Muhsinzade Mehmed Paşa, ikinci kez sadrazamlığa getirildikten sonra bu ayanlara önemli rütbeler vermiştir.⁷⁹

3. SÜLEYMAN PENAH EFENDİ VE ISLAHATA DAİR DÜŞÜNCELERİ

XVII. yüzyılda kaleme alınan ıslahat layihaları incelendiğinde özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu dönemde yazarlar, XVII. yüzyılda dönemin mali ve askeri ihtiyaçlarına bağlı olarak değişen timar düzeninden sürekli şikâyet etmiş ve Sultan Süleyman döneminde devlet kademelerinde bütün işlerin düzgün şekilde yürütüldüğünü belirterek, Osmanlı Devleti'nin "kanun-ı kadim"e dönmesi gerektiğini vurgulamışlardır.⁸⁰

Süleyman Penah Efendi ise, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için pek çok alanda ıslahat yapması gerektiğini düşünmektedir. Süleyman Penah Efendi yalnız askeri alanda değil, toplumsal alanda da ıslahat yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özelliği, eseri, XVII. yüzyıl ıslahat layihalarından ayıran en önemli unsurdur. Süleyman Penah'ın mali durum hakkındaki görüşleri daha önce Yavuz Cezar tarafından, diğer konulardaki görüşleri ise Cahit Telci ta-

⁷⁹ Yuzo Nagata, "Greek Rebellion of 1770 in the Morea Peninsula", s.94-95; Mora isyanının nedenleri, gelişimi ve isyanın sonuçlarına dair detaylı bir inceleme için bkz. Birol Gündoğdu, *Ottoman Construction of the Morea Rebellion*.

⁸⁰ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde: Osmanlı'da 'Çözülme' ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s.117.

rafından değerlendirilmiştir. Bu nedenle biz Penah Efendi'nin ıslahatlarla ilgili görüşlerini detaya girmeden aşağıdaki başlıklar halinde değerlendireceğiz.

a. Askeri Alanda Yapılması Gereken Islahatlar

Süleyman Penah Efendi, askeri alanda yapılmasını düşündüğü ıslahatları "Askeri Taifesine Dair", "Ahval-i Sipahiyan-ı Eşkinci" ve "Ahval-i Sipahiyan-ı Derya ve Kalyoncuyan" başlıkları altında sıralamıştır.

"Askeri Taifesine Dair" başlığında müellif, öncelikle yeniçerilerin dönemindeki durumunu aktardıktan sonra yapılması gerekenleri belirtmiştir. Penah Efendi'ye göre bir ordunun başarılı olmasının temel şartı, askerlerin düzenli olarak talim yapması ve savaşa her an hazır bulunmasıdır. Müellif, bir devletin ortaya çıktığı zamanlarda askerlerin toprak genişletmek, dolayısıyla ganimet elde etmek amacıyla hareket ettiği, vezir ve emirlerin de bu nedenle onların bazı kusurlarını görmezden geldiğini belirtmiştir. Ancak fetihlerin durduğu zamanlarda bu davranışın gösterilemeyeceği, gösterildiği takdirde devletin yıkılmaya yüz tutacağını vurgulamıştır. Yazar, askeri teşkilatta yapılması gereken ıslahatlar için Batı ülkelerini örnek göstermiştir. Penah Efendi'nin belirttiğine göre Avrupalılar, ordularını *regiment* adını verdikleri bin veya daha fazla askerden oluşan birliklere taksim edildiğini ve bu birliklerin komutanlarının askerlerine düzenli olarak tüfek talimi yaptırdığını, bu sayede de askerlerin savaşlarda zafer kazandığını aktarmıştır.⁸¹

Penah Efendi bu görüşlerini aktardıktan sonra yeniçeri teşkilatında yapılması gereken ıslahata dair düşüncelerini paylaşmıştır. Ona göre yeniçeri askeri, Batılı askerlerden daha yiğit ve savaşa daha elverişlidir. Ancak taşrada yaşayan halk, voyvoda, mütesellim ve ayan gibi yerel güçlerin zulmünden kaçmak için

kendilerini yeniçeri yazdırmışlar ve böylece yeniçeri ocağında bozulmalar başlamıştır. Bu şekilde yeniçeri olan askerler seferde iş göremeyip firar ederek ordunun bozgununa sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu durumu engellemek için Penah Efendi'nin önerisi şu şekildedir: Önceleri yeniçerilere verilen esame kâğıtlarında yeniçerinin bulunduğu yerin adı zikredilmez, yalnızca hangi serhadde bulunduğu kaydedilirdi. Bir yere tayin edilen yeniçeri, serhaddinin bulunduğu yeri gerekçe göstererek oraya gitmezdi. Bu durumu engellemek için esame kâğıtlarında askerin ve babasının isminin yanı sıra hangi eyalet-sancak ve kazadan geldiği de yazılarak bu şekilde deftere kaydedilmelidir. Böylece nerede kaç yeniçeri bulunduğu kolayca tespit edilecek ve sefer vaktinde hızlı bir şekilde sevk edilebilecektir. Penah Efendi, bu şekilde kayıt altına alınan askerin firar ettiği takdirde yeniçerilikten çıkarılacağını, böylece voyvoda ve mütesellimlerin pençesine düşmektense ölmeyi tercih edecek olan askerin seferden firar etmeyeceğini düşünmektedir.⁸²

Penah Efendi ayrıca, her sınıf askerin kendine has bir üniformaya sahip olması gerektiğini belirterek, bu sayede askerin itibar kazanacağını ve sefer olmadığı zamanlarda askerin motive olacağını savunmuştur.⁸³

Penah Efendi'nin görüşleri yalnızca yeniçerileri kapsamamaktadır. Her eyaletten topçu ve humbaracılar da yeniçerilerde olduğu gibi birkaç asker İstanbul'da eğitim alacak ve memleketine dönerek vali huzurunda diğer askerleri talim edeceklerdir. Ayrıca Penah Efendi, ocaklara yazılmak için esame satılmasının da mutlak surette engellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁸⁴

Yazar, ıslaha muhtaç olan ikinci askeri sınıfın sipahiler olduğunu belirtmektedir. Ona göre eskiyen timar sistemini re-

⁸¹ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.30.

⁸² Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.32-33.

⁸³ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.37.

⁸⁴ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.40.

vize etmek gereklidir. Mevcut durumdaki tımarlı asker yerine esameli, yani düzenli olarak kayıt edilen asker olsa timarlar-
dan daha fazla gelir elde edilecek ve mevcut askerden dört kat
daha fazla asker toplanabilecektir. Sipahi askerlerinin bozul-
masının nedenlerinden birisi de alaybeylerinin iki-üç ay gibi
kısa sürelerle sürekli azledilmeleridir. Bu nedenlerden dola-
yı sipahi askeri itaatten çıkmıştır. Bu askerlerin tekrar itaat
altına alınmaları için öncelikle alaybeylerinin başka sancak
ahalisinden değil, kendi sancak ahalisi içinden seçilmesi ge-
rekmemektedir. Alaybeyi olacak kişinin zeamet sahipleri ara-
sından seçilerek kendisine terakki verilmeli, ancak zeameti
alaybeyliğine bağlı olarak kendisinde kalmalıdır. Böylece alay-
beyi, zeametini kaybetmemek için kanuna aykırı hareketlerde
bulunmayacaktır. Sancakta zaim bulunmaması durumunda
başka bir sancaktan bir zaim ailesiyle birlikte o sancağa gön-
derilmelidir. Bu zaim başka sancağa gitmekten imtina ederse
zeameti elinden alınmalı ve başkasına devredilmelidir. İstan-
bul'da veya başka bir sancakta ikamet eden timar ve zeamet
sahiplerinin, dirliklerinin bulunduğu yerde ikamet etmeleri
sağlanmalıdır.⁸⁵

Penah Efendi'ye göre yukarıda bahsettiği düzenlemeler
donanma askerleri için de uygulanmalıdır. İlk olarak askerle-
rin hizmet görmemesine karşılık ödedikleri bedel-i sipahiyan
kaldırılarak bu askerler donanmada topçu ve kalyoncu olarak
istihdam edilmelidirler. Bu askerlere bir-iki yıl talim verilerek
denizcilik ilmini öğrenmeleri sağlanmalıdır. Donanma askerle-
ri de yeniçerilerde olduğu gibi defterlere kaydedilmeli, bu def-
terlerden biri kalyoncu ağasında diğeri ise merkezde muhafa-
za edilmelidir. Deniz savaşlarının temel unsurları top cengi ve
gemiye idare etme olduğu için askerlerin bu konularda sürekli
talim etmeleri gerekmektedir.⁸⁶

⁸⁵ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.43-45.

⁸⁶ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.46-49.

Penah Efendi askeri alanda yapılması gereken ıslahatları
detaylı bir şekilde belirtmiştir ve bu konunun ardından Arna-
vutluk'ta yapılması gerekenleri aktarmıştır.

b. Arnavutluk ve Arnavutlar⁸⁷

Müellifin "Evsaf-ı Arnabudan" başlığı altında kaydettiği Ar-
navutlarla ilgili görüşleri oldukça dikkat çekicidir. Ona göre
Arnavutlar genel olarak fesat peşinde olmalarına rağmen yağ-
ma hareketlerinde bulunmazlar. Eşkîyalık konusunda özellikle
Delvine ve Avlonya halkı önde gelmektedir. Ticaret ve sanat-
tan anlamayan Arnavutlar, ayrıca yazarın ifadesiyle "vahşi ve
terbiyesiz bir kavim"dir. Arnavut toplumu içerisinde hırsızlık
ayıp olmamasına rağmen ticaretin ayıp karşılandığını belir-
tir. Penah Efendi'nin Arnavutlarla ilgili üzerinde durduğu en
önemli konu Türkçe bilmemeleridir. Kendisinin bizzat Rumeli
ve Mora'da pek çok yeri gezdiğini kaydeden müellif, birbirine
çok yakın mesafede bulunan iki köyde yaşayanlardan Rumca
konuşanların gayet edep ve mütevazı, Arnavutça konuşan-
ların ise sert mizaçlı olduklarını ve sürekli fesat peşinde koş-
tuklarını belirtmektedir. Penah Efendi'ye göre Arnavutlara ni-
zam verilmesi için öncelikle onların devlet dili olan Türkçeyi

⁸⁷ Süleyman Penah'ın bu başlıkta Arnavutlara yönelik sert eleştirilerde
bulunduğu görülmektedir. Mora'ya yardıma gelen ayanların maiyye-
tinde bulunan Arnavutlar, isyanın bastırılmasında önemli rol oynamış-
lardır. Ancak isyanın bastırılmasından sonra firar eden Manyotları ve
Rumlari takip eden Arnavutlar, yakaladıkları asileri öldürmüş ve mal-
larını gasp etmişlerdir. Muhsinzade Mehmed Paşa, bu durum üzerine
genel af ilan etmiş olsa da Arnavutlar bu emri dikkate almamış ve yağ-
ma faaliyetine devam etmiştir. Mora isyanını bastırdıktan sonra "Mora
fatih" unvanı ile anılan Muhsinzade Mehmed Paşa, Arnavutları diz-
ginleme konusunda başarısız olmuş ve bu durum onu üzüntüye sevk
etmiştir. Mehmed Paşa, Ağustos 1770'te sadrazama bir mektup yazarak
Mora muhafızlığından azlini ve başka bir göreve naklini talep etmiştir.
Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, s.64; Sü-
leyman Penah'ın Arnavutlara yönelik eleştirilerinin kaynağı, isyanın
bastırılmasından sonra sergiledikleri bu davranışlardır.

öğrenmeleri sağlanmalıdır. Bunun için şöyle bir yol izlenmelidir: Arnavutların önde gelen ulema ve şeyhleriyle anlaşarak kendi aralarında Türkçeyi kullanmaları sağlanmalıdır. Ancak zorunluluk durumunda Arnavutçayı kullanmalarına izin verilmelidir. Bu şekilde kısa süre içinde Arnavutların, beylerinin de yardımıyla Arnavutça yerine Türkçeyi tercih edecekleri muhakkaktır. Penah Efendi bu görüşünün uygulanabilirliğine kanıt olarak İspanyolların Amerika'da uyguladıkları politikayı örnek göstermektedir. Amerika fethedildiğinde İspanyollar yerli kadınları İspanya'ya getirmiş ve burada evlendirmişlerdir. Bunların çocukları hem annesinin hem babasını dilini bildiği için Amerika'ya götürülüp tercüman olarak kullanılmışlardır. Böylece yerlilerin dili kısa sürede unutulmuş ve İspanyolca Amerika'ya hâkim olmuştur. Yazara göre İspanyolların uyguladığı bu politika, "yırtıcı hayvanlardan" bir farkı olmayan Arnavutlar için de uygulanmalıdır.⁸⁸

c. Taşrada Yapılması Gereken Islahatlar

Müellif, taşrada kadı, ayan, voyvoda, mütesellim gibi yerel güçlerin halka yaptığı zulümlerden oldukça şikâyetçidir ve taşrada yapılacak düzenlemelerle hem halkın üzerinden bu zulmün kaldırılacağını hem de devletin gelirlerinin artacağını belirtmektedir.

Penah Efendi'nin taşrada şikâyetçi olduğu ilk konu hazariyye vergileridir. İmdad-ı hazariyye olarak anılan bu vergi, sefer olmadığı zamanlarda bütçe açığını kapatmak için kazalara tevzi olunur ve tahsil edilirdi.⁸⁹ Müellife göre valilerin ve beyberbeyinin hazariyye tahsili için sancaklara gönderdiği mübaşirlerin hizmetleri ve masraflarına karşılık halktan para tahsil etmesi engellenmelidir. Divana akseden davaların çözül-

mesi için gönderilen mübaşirlerin masrafları da kaza halkının tamamından değil, davalı tarafından karşılanmalıdır. Valilerin tahsil ettiği mefruşat-baha valinin görev yaptığı yerde azline dek yalnızca bir kez alınmalıdır. Valilerin ikamet ettiği sarayların tamiri için öncelikle ferman talep edilmeli, masraf da bütün eyalet yahut sancağa eşit bir şekilde tevzi edilmelidir. Ayrıca vali azl ve tayinlerinin, reayanın kış mevsiminde sıkıntı çekmemesi için mayıs ayında yapılmasını tavsiye etmektedir.⁹⁰

Yazar, ayanların reaya üzerinde zulüm yaptığını belirterek, ayanlığın kaldırılması gerektiğini belirtmektedir. Zira ayanlar tayinleri için valiye bir miktar para vermekte ve buyuruldu alarak memleketine döndüğü zaman verdiği parayı vergilere ekleyerek halkın üzerine yüklemektedir. Ancak kısa bir süre sonra başka bir kişi yine valiye para vererek ayanlık buyuruldusu almakta ve o da verdiği parayı reyadan çıkarmaktadır. Bu durum ise reyanın zor duruma düşmesine neden olmaktadır. Penah Efendi'ye göre ayanlık kaldırılarak, kaza işleri ve tevzi işi voyvodalar, zabitan, çift sahipleri, kocabaşılar ve vücu-ı belde tarafından bir araya gelinerek halledilmelidir.⁹¹

Kazalarda yargı makamı konumundaki kadı ve naibler de Penah Efendi'nin eleştiri oklarına hedef olmuşlardır. Penah Efendi'ye göre kadılar İstanbul'da herhangi bir hizmette bulunmadıkça yahut görevini yapamayacak durumda olmadıkça görevlerini naibe devretmeyerek bizzat kendileri gitmelidirler. Ancak İstanbul'da hizmette olanlar ve alil olanlar bu durumdan muaf tutulacaklardır ve bunların yerine gidecek naibe verilecek beratta ne sebeple niyabete atandığı kaydedilecektir. Bu konudaki hükme aykırı olarak kadılıkla atandığı yere naib gönderenlerin kadılığı ellerinden alınacak ve bir daha görev verilmeyecektir.⁹²

⁸⁸ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.52-56.

⁸⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, s.63.

⁹⁰ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.60.

⁹¹ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.61.

⁹² Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.64.

Yazar, “mütegalibe zümresinden” olduğunu belirttiği koca-başlıların diğer görevlilerle anlaşarak reayaya zulmedip servet sahibi olduklarını belirtmektedir. Penah Efendi, kocabaşlıların her kazaya iki ya da dört kocabaşının bir yıl süreyle tayin edilmesini ve kendilerine yılda iki yüz elli gurus ücret verilmesini tavsiye eder. Ahalinin kocabaşından hoşnut olması durumunda dahi tekrar atanması için azlinin üzerinden beş sene geçmesi gerektiğini belirten müellif, böylece kocabaşlıların reayayı ellerine alarak zulmetmelerinin önleneceğini belirtmiştir.⁹³

Penah Efendi’nin ayanlık ve kocabaşılığa olan yaklaşımının tam tersini voyvodalık için sergilediği görülmektedir. Voyvodaların reayayı koruduğunu belirten müellif, voyvoda bulunmayan yerlerde kadı, naib ve ayanların keyfi olarak reayayı haps ettiklerini belirtir. Ayrıca bazı kazalardaki köylerin farklı mukataalara bağlanmış olması da oralarda voyvoda bulunmamasının nedenlerindendir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için kazalarda farklı mukataalara bağlanan köylerin bir araya getirilerek bir ünite oluşturulmasını ve bu mukataanın voyvoda ile idare edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁹⁴

Haceganların devlet hizmetlerini eksiksiz görececek bir zümre olduğunu belirten Penah Efendi, ehil olmayanlara haceganlık rütbesi verilmesinin devletin kusuru olduğunu ve bu durumun engellenmesi gerektiğini işaret etmektedir. Özellikle taşrada ayanlara şanını artırmak için haceganlık rütbesi verildiğini ve taşraya ferman gönderilerek bunların haceganlığının kaldırılması gerektiğini bildirmiştir.⁹⁵

Penah Efendi cizye ve avarız vergilerinin tahsili işinin iltizam ile verilmeyip İstanbul’dan gönderilecek divan-ı hümayun hâcelerinden birisine tevcih edilmesini önermektedir.⁹⁶ Böyle-

ce hem tahsilat işleri kolaylıkla halledilecek, hem reayaya fazla para yüklenmesi önlenecek hem de gönderilen hâceler taşradaki işleyişe hâkim olacaklardır. Ayrıca muhassıllar merkezden gönderileceği için taşrada ayan, voyvoda ve hatta valilere dahi rakip olacaklar ve bunların reayaya zulümleri engellenecektir.⁹⁷

Mukataaların malikâne usulü ile kayd-ı hayat şartıyla idare edilmesi de Penah Efendi’nin eleştirdiği noktalardan biridir. Ona göre bu durum “gaflet” nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bir kazada birden fazla mukataanın toprağı olmasının karışıklığa neden olduğunu vurgulayan yazar, her kazada bir mukataa olmak üzere düzenleme yapılmasını ve düzenlemeden sonra mukataaların tekrar malikâne sahiplerine iade edilmesini önermektedir.⁹⁸

d. Tarımsal Üretim ve Ticaret

Penah Efendi bazı Avrupa tüccarının Osmanlı topraklarında sattığı mallara karşılık ülkesine dönerken mal alıp götürdüğünü belirtirken, bir kısmının ise sadece mal satmak için geldiğini, Osmanlı ülkesinden bir şey satın almadan ülkesine döndüğünü belirtmektedir. Bu ticaretin önde gelen kalemlerinden birisi kürktür ve kürk tüccarları ellerindeki kürkleri sattıktan sonra ellerine geçen para ile ülkelerine dönmektedirler. Bunun önüne geçmek amacıyla öncelikle kürk giyilmesi yasaklanmalı ve taşra yöneticileri bu konuda teftiş edilmelidir. İstanbul’da kürkleri ve kumaşları anlatan bir risale bastırılarak taşradaki yöneticilere ulaştırılmalıdır.⁹⁹

Müellife göre Hint kumaşları ve bundan üretilmiş ürünler de yasaklanmalıdır. Osmanlı halkının lükse olan merakını şid-

⁹³ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.92-93.

⁹⁴ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.67-68.

⁹⁵ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.98-99.

⁹⁶ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.69-70.

⁹⁷ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.72.

⁹⁸ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.77.

⁹⁹ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.103.

detle eleştiren yazar “beş yüz gurusluk kuşak ile iftihar eden kimesnede mikdar-ı zerre akl yokdur” ifadelerini kullanmıştır. Ona göre beş kuruşluk kuşak da aynı işi görmektedir. Kırk-elli yıl önce kumaş konusunda halkın bu derece lükse düşkün olmadığını belirten yazar Mora ve Rumeli’de kıyyesi otuz-kırk kuruşa üretilen pamuk ipliklerinden destarlar üretilmesi için ferman yayınlanması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁰

Penah Efendi’nin üzerinde durduğu bir başka ticaret kalemi de kahvedir. Yemen’den getirilen kahveye aşırı miktarda para gittiğini kaydeden yazar, Yemen’le aynı iklim şartlarına sahip olan Mısır, Basra, Kudüs gibi yerlerde kırk-elli yıldır kahve yetiştirmek için girişimde bulunulsaydı mahsul alınacağını vurgulamaktadır. Zira Fransa yaklaşık yüz yirmi yıldır Amerika’da kahve tarımı yapmakta ve bu sayede yüksek gelir elde etmektedir.¹⁰¹

Penah Efendi yukarıda belirtilen hususlarda yapılacak çalışmalarla Osmanlı ülkesinden dışarı giden paraların ülkede kalacağını ve böylece ülkenin zaman geçtikçe zenginlik kazanacağını düşünmektedir.

e. Sonuç

Penah Efendi kendisinden önceki ıslahat layihası yazarları gibi devletin içinde bulunduğu sorunların temelinin yöneticilerin halka zulümlerinin neden olduğunu belirtmiş ve özellikle

taşradaki yerel güçlerin halka aşırı bir şekilde zulmettiğini kaydetmiş ve yapılacak ıslahatlarla bunların güçlerinin kırılması gerektiğini vurgulamıştır. Taşrada görevlendirilecek kişilerin bir kısmının devlet merkezinden gönderilmesi gerektiğini de zikreden yazar, böylece halkın üzerindeki zulmün kalkacağını ve zenginlik kazanacağını düşünmektedir.

Penah Efendi çözümün yalnızca devlet kademelerinde olmayacağını farkındadır. Eserinde toplum içindeki lüks düşkünlüğünü eleştiren müellif, bu durumun Osmanlı ekonomisini zor duruma düşürdüğünü ve alınacak önlemlerle Osmanlı ülkesinden dışarı akan paranın engellenmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Osmanlı ülkesinde kahve tarımı yapılmasının da dışarı akan paranın ülke içinde kalacağını belirtmiştir.

¹⁰⁰ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.104; Süleyman Penah’ın bu görüşleri, XV. yüzyıl başlarında yaşayan Bizans aydını Plethon Gemistos’un görüşleri ile benzerlik taşımaktadır. Penah Efendi gibi Moralı olan Plethon, imparator II. Manuel’e sunduğu önerilerinde halkın refahı için vergilerin düşürülmesini teklif etmektedir. Plethon’un üzerinde durduğu önemli nokta Venedik ile olan ticarettir. Yün, ipek, keten gibi kumaşların Mora’da üretilebileceğini belirten Plethon, bu malların ithalatına ağır vergiler konmasını ve paranın dışarıya gitmesini engellenmesini istemektedir. Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, s.143.

¹⁰¹ Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*, vr.97.

KAYNAKÇA

BOA, A.RSK, 1919/63, vesika no. 79.

BOA, A.RSK.d, 1617, s.3.

BOA, A.RSK.d, 1620, s.26.

BOA, A.RSK.d. 1596, s.2.

BOA, A.RSK.d. 1611, s.3.

BOA, AE.SMST.III, 2/101.

BOA, AE.SMST.III, 70/5226.

BOA, C.DH, 8387.

BOA, C.HR, 145/7213.

BOA, C.ML, 709/28935.

BOA, C.ML, 749/30547.

BOA, C.ML, 784/31973.

BOA, C.SM, 128/6425.

BOA, C.SM, 170/8510.

BOA, HAT, 1451/64.

Süleyman Penah, *Mora İhtilâli*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, no.563.

Afyoncu, Erhan, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları-I", *Belgeler*, c.XX/24, Ankara 1999, s.77-155.

Afyoncu, Erhan, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları-II", *Belgeler*, c.XXVI/30, Ankara 2005, s.85-193.

Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994.

Aşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. Yekta Saraç, İstanbul 2010.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, İstanbul 1992.

Bees, Nikos A., "Mora", *İA*, c.VIII, İstanbul 1997, s.413-427.

Berker, Aziz, "Mora İhtilâli Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası", *Tarih Vesikaları Dergisi*, c.II/7, s.63-80; c.II/8, s.153-160; c.II/9, s.228-240; c.II/10, s.309-320; c.II/11, s.385-400; c.II/12, s.473-480, İstanbul 1942-1943.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.III, İstanbul 1333.

Cezar, Yavuz, "Osmanlı Aydını Süleyman Penah Efendi'nin Sosyal, Ekonomik ve Mali Konulardaki Görüş ve Önerileri", *Toplum ve Bilim*, sayı 42, İstanbul 1988, s.111-132.

Celebi, Hacer, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikli-ler Tarafından İşgali", *Türkler*, c.IX, Ankara 2002, s.773-782.

Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-Endûz*, haz. Rıza Oğraş, Burdur 2001.

Gündoğdu, Birol, *Ottoman Construction of the Morea Rebellion, 1770s: A Comprehensive Study of Ottoman Attitudes to the Greek Uprising*, Toronto Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Toronto 2012.

Hammer-Purgstall, Johann von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.II-VIII, çev. Mehmed Ata Bey, İstanbul 1999.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, c.III, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999.

Kayapınar, Levent, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.

Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, c.II, Ankara 2014.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.V, haz. Nuri Akbayan, İstanbul 1996.

Nagata, Yuzo, "Greek Rebellion of 1770 in the Morea Peninsula", *The Memoirs of the Toyo Bunko*, Tokyo 1988, s.85-101.

Nagata, Yuzo, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Tokyo 1982.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 2015.

Öz, Mehmet, *Kanun-ı Kadimin Peşinde: Osmanlı'da 'Çözülme' ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul 2010.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul 2004.

Sarris, N., *Προεπαναστατική Ελλάδα και οσμανικό κράτος: από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πενάχ Εφέντη του Μοραϊτή (1785)* [Pre-revolution Greece and the Ottoman State: From Moreot Suleyman Penah Efendi's Manuscript (1785)], Athens 1993.

Sertoğlu, Midhat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara 2011.

Telci, Cahit, "Bir Osmanlı Aydınının XVIII. Yüzyıl Devlet Düzeni Hakkındaki Görüşleri: Penah Süleyman Efendi", *Osmanlı*, c.VII, Ankara 1999, s.178-188.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 2008.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.II-IV/1, Ankara 2011.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Şevval", *DİA*, c.XXXIX, İstanbul 2010, s.34.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.I-II-V, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011.

METİN

Evrâk

Fihrist-i Kitâb

1	Dîbâce-i Kitâb
1	Tertîb-i Mukaddemât-ı Kefere-i Moskova ez-Berây-ı Hıyânet
3	Vürûd-ı Tebdîl-i Heyy ü Zıyy ¹⁰² Moskoviyyü'l-Asl der cezîre-i Mora be-nâm Hacı Murad
8	İhbâr-ı Tercümân-ı Mora
9	Zuhûr-ı Ba'zı Sefâyin-i Moskov der Liman-ı Manyâ
9	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Gaston 'an Cânib-i Küffâr
11	Keyfiyet-i Muhâsara-i Varoş-ı Balyabadra ve Kal'a 'an Cânib-i Küffâr
13	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Arkadya 'an Cânib-i Küffâr
14	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasabât-ı Karitana ve Londar ve Fenar 'an Cânib-i Küffâr

¹⁰² Görünüş, kılık kıyafet.

14	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Kalavrita 'an Cânib-i Küffâr
16	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Vostice 'an Cânib-i Küffâr
16	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Kalamata 'an Cânib-i Küffâr
16	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Andrusa 'an Cânib-i Küffâr
16	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Mizistre 'an Cânib-i Küffâr ve Zuhûr-ı Sû-i Tedbîr der-miyân-ı Ahâlî
17	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Koron 'an Cânib-i Küffâr
17	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Anavarin 'an Cânib-i Küffâr
17	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Modon 'an Cânib-i Küffâr
17	Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Trabolçe 'an Cânib-i Küffâr
18	Zikr-i Fütûhât-ı Mora ve Halâs-ı Kal'a-i Balyabadra ez-Muhâsara-i Küffâr
21	İrsal-i 'Asker 'an Cânib-i Badra ez-Berây-ı Feth-i Kasaba-i Gaston
22	Feth-i Kasaba-i Vostice
22	Feth-i Kasaba-i Kalavrita
23	Halâs-ı Kal'a-i Modon ez-Muhâsara-i Küffâr ve İnhizâm-ı Küffâr der-Pîşgâh-ı Kal'a
24	Feth-i Kal'a-i Anavarin
25	Feth-i Kasaba-i Arkadya

25	Feth-i Kasabât-ı Kalamata ve Andrusa ve Çiftlik-i Nişi
25	Feth-i Kasaba-i Mizistre
25	Feth-i Kasabât-ı Karitana ve Londar ve Fenar
25	Gûşmâl-i Ada-i Suluca
25	Gûşmâl-i 'Usât-ı Kazâ-i Gördüs
26	Gûşmâl-i 'Usât-ı Manya
26	Evsâf-ı Manya
27	Evsâf-ı Ser-'asker-i Mora Vezir-i Aristo-tedbîr Muhsinzade
29	Bu Makâmda Sefer-i Mora Nihâyet Bulmağla 'Âcizâne Nizâm-ı Akâlîme Dâ'ir Tertîb Olunub Zeyl Olunan Risâle-i Çâkerânemdir
29	'Askerî Tâ'ifesine Dâ'ir
42	Ahvâl-i Sipâhiyân-ı Eşkinci
46	Ahvâl-i Sipâhiyân-ı Deryâ ve Kalyoncuyân
51	Evsâf-ı Arnabudân
60	Ahvâl-i Hazariyye ve Sâ'ir ve A'yân
63	Ahvâl-i Kuzât
67	Ahvâl-i Voyvodalar
68	Evsâf-ı Mübâya'acıyân ve Mütessellimler ve Cizye Muhassılları
71	Ahvâl-i Cizye ve 'Avâriz
76	Ahvâl-i Mukâta'ât ve Menziller ve Ba'zan Nizâm-ı Sâ'ire
83	Evsâf-ı Sûret-i Defâtir

- 87 Evsâf-ı Ba'zı Mahaller ez-Berây-ı Nasb-ı Vâlî
 91 Ahvâl-i Kocabaşıyân
 93 Evsâf-ı Tapu
 98 Evsâf-ı Bâr-keş-i Hıdmet-i Devlet-i 'Aliyye
 ve Muhârisîn-i Nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyye
 ve Ümenâ-i Halîfe-i Rûy-i Zemîn ve Te'bîd-i
 Kavâ'id-i Esâs-ı Erkân-ı Devlet-i 'Aliyye olan
 Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn
 102 Ahvâl-i Ticâret ve Metâ'
 105 Evsâf-ı Metâ' ez-Berây-ı Zarar-ı Hâss ü 'Âmm
 ve Sâ'ir
 110 Evsâf-ı Hutût-ı Şerîfe ve Evâmir-i 'Aliyye
 111 Evsâf-ı Medreseler ve Kütübhâneler
 ve Cevâmi'
 111 Hâtime-i Risâle-i Fakîrânem
 111 Zeyl-i Haber-i Râhib

[1] Bismillahirrahmanirrahim

Elhamdü lillahi Rabbi'l-'âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ seyyidînâ Muhammedîn ve âlihi ve sahbihi ecma'în. Bâ'is-i emn ü amân ve râhatımız olan şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü 'azametlü veliyyü'n-ni'metimiz¹⁰³ pâdişâh-ı İslâm-penâh efendimiz hazretlerinin cenâb-ı Hakk vücûd-ı hümâyûnların cemî' âfâtdan emîn, ve nesl-i tâhir-i 'Osmân'ı ilâ âhiri'd-devrân evreng-nişîn-i saltanat ve mesned-güzîn-i hilâfet ile ber-devâm edüb ve 'adû-yı devletleri olanları kahr ü tedmîr eyleye âmîn, sümme âmîn. Ve vükelâ-yı fihâm ve 'ulemâ-yı kirâm ve ricâl-i vâcibü'l-ihtirâm-ı Devlet-i 'Aliyyesi olan efendilerimizi cemî' hatâyâdan emîn ve hıdmet-i mebrûre ve meşkûre ibrâziyla muvâfık-ı rızâ-yı tâcdârânelerine mukârin eyleye, âmîn. Bu fakîr-i pür-taksîr muhtâc-ı rahmet-i Rabb-i gafîr Süleyman bin Mustafa Moraviyyü'l-asl olup fakîrâne Mora ihtilâlini bir mâddesine ziyâde ve noksân yazmayarak hâme-güzâr-ı esfârına ve nizâm-ı ekâlîme dâ'ir mevâdd-ı sâ'ire zeyline çesâret olunmağ-la ülü'l-elbâb vâkı' olan kusûr-ı 'âcizânemizi safh-ı cemîlleriyle setr buyurmaları vâbeste-i lutf ü merhametlerine menûtdur. Ammâ ba'd.

¹⁰³ Berker, 65: velinimetimiz.

Tertîb-i Mukaddemât-ı Kefere-i Moskov ez-Berây-ı Hıyânet

Moskovlu ez-kadîm Devlet-i 'Aliyye ile tarh-ı bâzâr-ı cenk-i tekâbül üzere oldukça 'avn ü 'inâyet-i cenâb-ı Rabb-i müste'ân ve meded-kârî-i ruhâniyyet-i peygamber-i âhirü'z-zamân ve kuvvet-i 'Osmâniyân-ı gîfî-sitân ile gürûh-ı küffâr-ı hezîmet-âsâr-ın mübtelâ-yı kahr ü inkisârı ve cünûd-ı gazâ-nümûd-ı nusret-mev'ûd-ı İslâmiyye'nin galebe ve intisârından dâ'imâ [2] münhezimen ric'atü'l-kahkarî¹⁰⁴ diyâr-ı hezîmet-âsârlarına ric'at ve mağlûb olduklarına binâ'en, Brut'da¹⁰⁵ vâkı' olan in-hizâmından fî-mâ-ba'd 'Osmâniyân ile mukâvemetden kat'-ı ümîd etmeleriyle hud'a-i Frengâne'ye¹⁰⁶ teşebbüs ve Devlet-i 'Aliyye'ye mir'at-ı ihtiyâlden sûret-i istikâmet izhâr ve iğfâl ve hâkîmâne ibtidâ-yı emrde zıdd-ı kâmilî olan İsveç devletini Devlet-i 'Aliyye'den tenfir ve üzerine hücum ve memâlik-i vefî-resini zabt ve ihtilâs ve der-hâl pâ-yi taht-ı hezîmeti olan Moskova¹⁰⁷ şehrini terk ve Bahr-i Muhît'den munfasıl Bahr-i Baltık körfezi kurbunda müceddeden pâ-yi taht binâ ve bir şehr-i cesîm inşâ ve kralın ismi olmak üzere şehr-i mezkûru *Betro-*

¹⁰⁴ Metinde رجع القهقري "ric'ü'l-kahkarî" şeklinde yazılmıştır. Berker, 65; ric'ü'l-kahkari.

¹⁰⁵ Prut.

¹⁰⁶ Metinde خدعة فرنكايه şeklinde yazılmıştır.

¹⁰⁷ Metinde موسقا şeklinde yazılmıştır.

*burgo*¹⁰⁸ tesmiye edüb ve mahall-i mezbûrda liman ve tersâne tedârûküne vüs'ünü sarf ve sâ'ir düvel-i Nasârâ misillü deryâda sefâyin ve donanma tertîbine mübâderet ve İngiliz ve Fransa ve İspanya ve Netherlande¹⁰⁹ ezyâl sâhibi krallar misillü Bahr-i Sefîd ve Yeni Dünya'da sefâyini geşt ü güzâr ve tedricî yer dahi ihtilâs ve Hind ve Acem devletleri fenn-i deryâda tevaggulleri olmamağla sevâhil-i Hind-i Şarkî'de vâkı' cezâyiri ve ekser sevâhili küffâr¹¹⁰ âverde-i dest etdiği gibi Moskov devleti dahi semt-i mezbûreye sefâyini seyr ü sefer ve imkânda olur ise yer dahi ihtilâs ve Moskov kavmini ticâret ile ihyâ etmek için binâ etdiği nev-şehri ba'de'l-itmâm deryâda düvel-i sâ'ire misillü nâm ü şân tahassuluna düş ve ihtimâm ve mâl kuvvetiyle Frengistan'dan donanma tertîbiçün marankoz ve sâ'ir mehere-i deryâdan kimesneleri dil-firîb ve ihzar ve tersâne ve sefâyin tedârûk edüb mel'anetini icrâya dem-be-dem fırsat-bîn olduğu erbâb-ı basîret 'indinde hafıyy değilidi ve elli târihlerinde mel'anetini [3] icrâya tasaddî ve nakz-ı 'ahd edüb ancak cenâb-ı Hakk 'inâyet-i Rabbâniyesiyle mel'anet kazıyyesinin neticesi nâkisa gelmemekle mel'anetini âher vakt-i merhûneye bıraktı. Ve yine hud'a-i Moskovyân'a teşebbüs ve sulh olunub ve diyâr-ı Habeş'de mütemekkinün olan kavm eğerçi âyîn-i Rumiyyân üzere olub ancak âyîn-i Rumiyyân'ı dahi bilmeyüb, hemân behâ'im misillü bir kavm olub hattâ bin yüz altmış beş târihlerinde kavm-i mezbûra âyîn-i küfrü guşış-i dalaletlerine ilkâ ve ifsâda teşvîkleriçün Rumiyyân cinsinden ba'zı râhibler vardıklarında Habeş ahâlîleri rehâbîn-i mesfûrûn ile çendân ünsiyet edemeyüb ba'zıları helâk ve ba'zıları 'avdet ve ba'zıları Habeş'de ikâmet eyledikleri haberi sahîhan resîde-i sem'-i 'âcizânem olmuşidi. Ve 'avdet edenlerden ikisiyle fakîr mülâkat edüb rehâbîn-i mesfûrûn 'indî meşakkat-i seferi ve mesârifi ihtiyâr etmelerini tecvîz olunmaz Moskov tahrîk(iy)le olmak gerekir.

¹⁰⁸ Petersburg.

¹⁰⁹ Berker, 66; Miderlanda.

¹¹⁰ Berker neşrinde "küffar" kelimesi okunmamıştır.

Vürûd-ı Tebdîl-i Heyy ü Ziyy Moskovıyyü'l-Asl der-Cezîre-i Mora be-Nâm Hacı Murad

Mesfûr, Arabî ve Farisî ve Türkî'de kemâl mertebe okur-yazar ve dânişmend bir kâfir idi. Seyâhat tarikiyle Rumili ve Bahr-i Sefîd adalarını geşt ü güzâr ve yetmişdokuz târihinde âhir-i seyâhati Mora olub geldiğinde Manyalu ile görüşüb ba'dehu Mora kazâlarında her birine keşf-i râz eylemeyüb gâyet ketûm-ı esrâr olanları intihâb ve ifşâ edüb mâ-fi'z-zamîrini¹¹¹ hin-i mezbûrda Ali Efendi nâmında kimesne mütesellim-i Mora bulunub cerr ve nefî dâ'iyyesiyle perde-i gaflet ile dîde-i basîretleri mahcûb olmağla vazîfesi olmayub ve Mora'da Rum cinsinden az kimesnelere keşf-i râz edüb ba'dehu gâ'ib oldu. Ne mahalle gitdiği ma'lûm olmadı. Ve ber-minvâl-i muharrer aktâr-ı mezbûra ifsâd etdiğini sıhhati üzere 'ilm-i 'âcizânem lâhık¹¹² olub mütesellim-i mûmâ¹¹³ ileyh ile [4] vaz'-ı yed-i umûr-ı Mora olan Gördüslü Yusuf Bey ve emsâllerine ifâde ve anlatmak emr-i 'asîr olmağla ve ol makûle umûr-ı cesîme(nin) fakîr tarafından ifâdesine ve tasdîkine cesâret olunsa mahzûr mel-hûz iken âsâr-ı fitne-i mezbûre(nin) vaktiyle itfâsına himmet olunmadığı sûretde ne mertebe şerâre-i işti'âl¹¹⁴ olunacağı zâhir olmağla gayret-i dîniyyemiz muktezâsınca keyfiyet-i mezbûru tafsîlen tahrîr ve tahrîrâtı 'inâyetlü Sârım İbrahim Efendi hazretlerine irsâl ettiğimizde eğerçi tahrîrât-i 'âcizânemi kûşe-i zevâyâ-yı ümenâya¹¹⁵ komayub, ancak fakîri dahi bilmediğinden ol esnâda Trabolice devletlü Mirzazâde hazretlerinin ma'îşeti olmağla tahrîrâtı irâ'et ettiğinde efendi-i mûmâ ileyh istiknâh-ı hâl zımnında *tahrîrâtı Trabolice'de nâ'ibimize gönderelim* deyu tasvîb birle tahrîrâtı nâ'ib-i mezbûra gönderdiklerinde nâ'ib fakîri çağırub *âsitâneye gönderdiğin tahrîrâtın gâyet*

¹¹¹ Berker, 67: mabih-iz-zamîr.

¹¹² İki defa yazılmıştır.

¹¹³ İki defa yazılmıştır.

¹¹⁴ Berker, 67: şiraze-i iştigal.

¹¹⁵ Berker, 67: kûşe-i zevayay-ı nisyane.

münâsib ve iş dahi tahrîriniz üzere olduğuna iştibâh yokdur lakin tasdîkiçün ısrâr olunsa mütesellim-i mûmâ ileyh ve mîr-i mûmâ ileyh kocabaşılar ile hilâfını Der-‘Aliyye’ye tahrîr ederler ve iki miz dahi kazâ-keş oluruz deyüb tahrîrâtı ibtâl ve âsitâne tarafına ne yazdı ma’lûmum olmadı. Bi’z-zarûr fakîr-i pür-taksîr dahi hokka-i sırr-be-mühr-i sükût birle cenâb-ı Hakk’ın ‘inâyetine istigâse olundu. Zuhûrât-ı mezkûrenin vukû’undan sonra fakîr dahi Traboliçe’den hareket ve diyârımız Gaston’a ‘avdet ve Traboliçe’de olduğumda bi’d-defe’ât üslûb-ı hakîmâne tecessüs ve birer tarîkiyle dest-resimiz olan ba’zı mekâtib-i Rumiyye mefhûmlarından ve ba’zı i’timâd ettiğim re’âyânın takrîrlerinden re’âyânın Moskovlu ile ittifâkları olduğu ma’lûmum olduğundan başka dahi husûs-ı mezbûrun istiknâh-ı hâline dikkat ve tekrâr-be-tekrâr tecessüsüne ihtimâm olunub ve diyârımız civâr-ı Frengistan olmağla bu makûle vukû’ât ve hudûsât zuhûrunda itilâ’ımız olmak için civârımızda vâkı’ Venediklünün [5] adalarından Zakesna¹¹⁶ nâm ada temekkünlerinden dost itihâz ettiğim kimesneler dahi keyfiyet-i mezbûru bi’d-defe’ât tafsîlan¹¹⁷ mektûblarıyla tarafımıza ifâde ve bir bahâne ile birini Gaston’a götürüb olacakları min-evvelihi ilâ-âhirihi şifâhen dahi tarafımıza ifâde edüb ve ada-i mezbûr ile Kefalonya ve körfezde olan Venediklünün re’âyâları Venediklü cinsinden olmayub Moskov âyini¹¹⁸ üzere olduklarından bunlar dahi tarîkini bulur ise Venediklüye ‘isyân edecekleri ve ihtilâl zuhûrunda Mora’ya gârete tasaddî edeceklerine iştibâh yokdur deyu tarafımıza haber vermekle leyl ü nehâr suhûlet ile fitne-i mezbûreyi lâzım gelenlere i’timâd ettirmek için ihtimâmında kusûr olunmayub hîn-i mezbûrda Mora’da mütesellim bulunan Hasan Efendi cerr ve nef’ile mukayyed ve bu makûle şeyi cevâz vermediğinden başka lisâna getüreni kazâ-keş edeceği zâhir olmağla ‘inâyet-i Hakk zuhûruna intizâren imrâr-ı vakt üzere

¹¹⁶ Zante, Zakintos.

¹¹⁷ Metinde تفصلاً şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁸ Berker, 68: Mosko âleti.

iken seksenüç senesi Şaban’ında ibtidâ-yı emrde körfezde bir kıt’a Moskov sefinesi zuhûrunda i’timâd ettiğim Gaston re’âyâsından birine bir mikdâr hediye tertîb etdirüb ve güyâ ba’zı köylerden hediyeleridir deyu iki def’a mesfûru sefine-i mezbûreye tesyîr ve ‘avdetinde makâsıd-ı fâsidleri ne içündür yegân yegân tarafımıza haber getürmekle Mora’da a’yân olacak behâim-i kavm-i Amerikan mütesellim-i mûmâ ileyh ile bir dürlü i’timâd eylemeyüb fakat abâ an-ceddin ma’rûflar vilâyetimizde zâbitânzâdelerden Mustafa Ağa ve Ahmed Ağa i’timâd ancak ânlar dahi mütesellim Hasan Efendi’den havflarından nâşî lisâna almayub bu takdîrce sefine-i mezbûre körfez limanında vürûdunda cenerali çendân hazz eylemeyüb limanında çend rûz meks, ba’dehu ref’-i lenger edüb diyârımıza on sekiz mil mesâfede vâkı’ Zakesna adasına [6] gelüb ve ekâvil çoğalub vâfir gün liman-ı mezkûrda meks edüb ve keyfiyet-i mezbûr bu rütbe zâhire çıkmışiken yine kimesneye i’timâd gelmeyüb ve ol esnâda dahi vilâyetimizde esâfil-i nâssdan voyvoda bulunan Hacı Hüseyin nâmında kimesne voyvoda bulunduğu ve kazâmızda nâ’ib bulunan Anadolu kuzâtından bî-şu’ûr Ömer Efendi ile ittifâk ve re’âyânın ‘isyânı ve Moskov sefinesinin aşı yokdur deyu haber veren re’âyâyı tehdîd bir taraftan mütesellim-i mûmâ ileyh vâlî-i memleket olub dakâyık¹¹⁹-ı umûru fark etmek vazîfesinden iken fark eylemeyüb mezkûrân ile sâ’ir hem-kefe-i mizân-ı akl ü şu’ûr olanlara i’tibâr ve Devlet-i ‘Aliyye’den kazânızdan matlûb buyurulan beksimatı vermemek için re’âyâ ‘isyân edecek ve Moskov donanması civâr-ı Mora’ya gelmiş deyu ekâvil (ü) erâcîf ile memleket-i pâdişâhî(yi) ihtilâle verdiniz fi-mâ-ba’d bu makûle kelâmları söyler bulunur ise cezâsı tertîb olunur bahsiyle mü’ekked¹²⁰ sözleri mübâşir ile gönderüb fi-mâ-ba’d bu makûle kelâmları kimesne lisâna getürmemek üzere esvâk ve bazarda dellâllar ile nidâ etdirdüb ve cümlemizi tahzîr ve Hatmanzade Mustafa Ağa’yı te’dîb zımında Traboli-

¹¹⁹ Metinde دقائق şeklinde yazılmıştır.

¹²⁰ Berker, 69: evked.

çe'ye ihzâr ve bir sâ'at evvel beksimatı tabh için ric'at'ül-kahkarî¹²¹ 'avdet etdirüb Traboliçe'den beş altı sâ'at mahalle vardıkda re'âyânın 'isyân etdiği güne müsâdefe etmekle bağteten üzerine dört yüz re'âyâ hücum ve terk-i bâr ü eskâl pâ-bürehne Traboliçe'ye 'avdet eyledi. Ve mütesellim-i mûmâ ileyh ile a'yân olanlar ve kazâmız nâ'ibi cümlemizi bir mertebe tahzîr ve ta'cîz eylediler ki selâmetlerimiz ihtilâl-i mezbûrun zuhûruna münhasır oldu. Ve bâb-ı ümîd mesdûd Moskovlunun ve re'âyânın min-evvelihi ilâ-âhirihi olacak hareketlerini hâvî nâ'ibimiz mezbûrun yedine sened vermişidim [7] belki i'timâd eder deyu ve kazâmızın beş altı kocabaşları dahi huzûr-ı şer'de Moskovlu re'âyâyı ifsâd edüb ve 'isyânları ve Moskovlunun donanmasının geleceği vâkı'dır ve takrîrlerimizi Der-'Aliyye'ye i'lâm edin (diye) kazâmız nâ'ibine ibrâm eylediklerinde beksimatı vermemek için tezvîrâtınızdır deyüb helâklerine kasd etmekle vâli ve hükâm ve zâbitândan kat'ı ümîd olmağla 'asker getürmek kasdında olduk ve bir mikdâr 'asker getürülse külliyyet ile Mora'da ihtilâl olmayacağı ve Moskovlu karasına çıkmayacağı gayet zâhir idi. Ancak bu mâdde(ye) i'timâd etmeyen ehl-i İslam ve mütesellim re'âyâ ile ittifâk ve bilâ-emr-i âli 'asker getürüb re'âyâ cesaret-dide oldu deyü Der-'Aliyye'ye i'lâm edecekleri muhakkak ve bizler hiçe kazâzede olacaklarımız zâhir olmağla 'asker getürmek için tesyîr kılınan âdemleri serî'an girüye 'avdet etdik ve hafıyy olmaya ki Der-'Aliyye'den hazîne ve 'asker irsâl olunmasa hemân her kazâ kifâyet mikdârı 'asker getürüb kazâsını muhâfaza etsün deyü bâ-fermân-ı âli ruhsat ve tehdid olunsalar mikdâr-ı zerre ihtilâl olmak imkânı yoğidi. Binâ'en 'aleyh ber-minvâl-i muharrer hareketlerden sonra mâdde-i mezbûre tedbîr-i âher kabûl etmediğinden kazâyânın zuhûruna intizâren imrâr-ı vakt ve çend rûz bu hâl üzere iken bir günde hemân Manya keferesinin hurûcuyla re'âyâ dahi hurûc ve cemî' aktâr-ı cezîreyi turuk ve mevâridini sedd ü bend edüb bir kazâdan âher kazâya âdem gitmek ve îsâl-i habere imkânı kalmadı. Ka-

¹²¹ Metinde رجع القهري "ric'at'ül-kahkarî" şeklinde yazılmıştır.

sabât muhâsarasına gelince bu hâl üzere dahi bir eyyâm mürûr ba'dehu zirde zıkr olunduğu üzere kasabât ve kılâ-i cezîrenin muhâsarasına mübâderet eylediler. Kazâmız nâ'ibi mezbûr âsitânede Kanlufurun'da sâkindir, vukû'âtın zuhûr edeceğini hâvî yedine verdiğim senedimi kemâl mertebe humkdan nâşî âsitânede ba'zı kimesnelere irâ'et [8] eylediğinde ta'n ve la'n eylediler. Ve hafıyy olmaya ki Orlof ser-'asker-i Rusya sefâ'in-i Rusya ile ibtidâ-yı emrde Mora'yı muhâsara etmezdi. Hemân donanma-yı hümayûn hurûcunu sedd için Boğaz tarafına gidüb ve Rumili'den Tırhala sancağına varınca ordu-yı hümayûna gidecek 'asâkir gidüb ve ol taraflar 'askerden hâlî kaldıkda eyyâm-ı sayfda Mora ve Selanik'e varınca kâffe-i aktâr-ı mezbûreye bir günde ihtilâl bırakmak tasmîm etmişiken sefâyin-i Rusya şedâyid-i rûzgârdan perişân olub Orlof Mora sevâhiline gelmeden beş-altı sefineleri Manya limanına gelmeleriyle Manyalu ve re'âyâ derhal 'isyân edüb sonra Orlof geldiğinde gavga(y)ı kurulmuş bulunca nâ-çâr Mora'da kaldı. Ba'de'l-feth ba'zı re'âyâdan istimâ'm Orlof te'essüf edüb ihtilâl vermek için Venedik körfezinden Arnabudluk sevâhiline bir mikdâr sefâyin irsâli iktizâ ederdi deyü rivâyet etmişidi. Ve Mora ve Bahr-i Sefid adaları re'âyâları coğrafya ve sâ'ir fennleri bilmemeleriyle fütûr getürdüler deyü içlerinden bir mikdârı fenn-i mezbûra mâhirler olsalar sâ'irlerine dahi kalb-i kuvvet olurdu mülâhazasıyla Mora'dan ve adalardan vâfir oğlanlar alub Moskova¹²² şehrine getürüb ve mahsûs mu'allimler ta'yîn ve me'kûlât ve meşrûbât ve kisve bahâlarını mîrîlerinden¹²³ verüb hâlen şehir-i mezbûrda bu makûle fennlerin tahsîliyle meşgûllerdir.

İhbâr-ı Tercümân-ı Mora

Mora tercümânı ihtilâlden altı mâh mukaddem bi'd-defe'ât mütesellim-i mûmâ ileyhe haber vermişiken bir dürlü i'timâd

¹²² Metinde موسقا şeklinde yazılmıştır.

¹²³ Berker, 70: "kisve verüb" şeklinde atlanarak yazılmıştır.

etmediğinden başka fî-mâ-ba'd [9] bu makûle kelâmları söylememek üzere tehdîd etmişidi. Hatta Traboliçe cenginde 'asker tercümânın hânesini gâret ve kızının bıkırını izâle eylemeleriyile me'yûs olub mevcûd olan rû'esâ-yı 'askerin muvâcehelerinde takrîre âgâz edüb benim 'ırz ü mâlim sâ'ir 'adû-yı dîniniz mi-sillü gâret ve hetk-i 'ırzıma mübâderet olundu. Cürmüm nedir? Yohsa mütesellim ağaya altı mâh mukaddem haber verdiğinden sadâkatime binâ'en mükâfâtdır deyüb meclis-i mezbûrda mütesellim dahi mevcûd olmağla habt oldu.

Zuhûr-ı Ba'zı Sefâyin-i Moskov der Liman-ı Manya

Bahr-i Sefîd tarafına vürûd eden ser-leşker-i Rusya Orlof envâ'î hîle ile her tarafı ifsâd etmek cây-gîr-i zamîri iken tedbîr-i fâsidi muvâfık-ı takdîr-i Rabb-i kadîr gelmeyüb ve kendüsü cümle donanmasıyla gelmeğe bâd-ı şurta-i nâ-müsâ'id ruhsat vermeyüb Eliforne¹²⁴ havâlisinde şedâyid-i rûzgârdan sefâ'ini perîşân ve kebîr bir sefinesi gark olub ol cenkde beş-altı kıt'a seffîneleri mukaddemce Manya limanına vürûd etmeleriyle Manyalı ve re'âyâ ve Venedik adaları zâbitlerinin taht-ı zâbıtasından hurûc eden makûleleri Orlof'un vusûlüne kadar sabra mecâlleri kalmayub derhâl bi'l-muhâbere cümle kasabât ve kılâ'-i Mora'yı bir günde muhâsara eylediler.

Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Gaston 'an-Cânib-i Küffâr

Bâlâda tahrîr olunduğu üzere fitne-i mezbûre zuhûrunda kasaba-i mezbûreyi küffâr muhâsara edüb re'âyâdan ve Venedik re'âyâsından nüfûs-ı kesîre olub İslâm'dan harb u darba kâdir ve nâ-kâdir ancak beş yüz âdem olub her birimiz hânele-rimizde iken telef [10] olacaklarımız nümâyân olmağla cümle-

miz dört-beş hâneye girüb muhkem mazgallar ihdâs ve cenge âmâde olduk. Küffâr dahi olduğumuz hâneleri muhâsaraya cesâret edemeyüb çend rûz bu hâl üzere iken toplar getürecekleri haberi alınmağla hicret canımıza minnet ancak kasabanın esvâkını tutmuş olduklarından sahrâya hurûca murâd olunsa birer birer telef olacaklarımız müşâhede olunmağla el-harbu hud'atün¹²⁵ fehvâsınca sahte bir mektûb tertîb olunub mefhûmu güyâ imdâdımız geliyor konaklar tanzîmine mübâderet olunmak için mektûbu 'avâmm-ı nâss görünce gerçek sanub lâ-yu'ad tüfenk endâhtesiyle izhâr-ı sürûr olunub havâdis-i mezbûr küffâr sem'lerine lâhık oldukda kulûb-ı kâsiyyelerine dehşet-figen etdiği birle bağteten seherî kasabadan hurûc (ile) sahrâya çıkılub hurûcumuzun târîhi bin yüz seksen üç senesinin Mart'ı ikinci günü olub ber-nemat-ı muharrer hurûcumuzu küffâr gördükde envâl ü eşyâımız gâretine meşgûl olmalarıyla bî-müheyyâ¹²⁶ üç sâ'at kadar mesâfe kat' olunub ba'dehu küffâr hilâl-i râhda üzerlerimize hücum edüb ihtiyâr ve sıbyân ve nisvân ve piyâde olanları muhâfaza için sür'at olunmayub Badra kal'ası on iki sâ'at iken gücile iki gün bir gecede vürûdumuz mukarrer olub esnâ-yı râhda leyl ü nehâr muhârebe der-kâr ve mânend-i rûz-ı rûsta-hîz olan mesâ'ib-i mezkûrdan semt-i selâmete şitâb ve hilâl-i râhda birkaç şehîd ile mecrûhlarımız olub ve beş-altı kimesne dahi esîr olub [11] ve envâl ü eşyâımız cümlesi gâret ve pâ-bürehne Badra varoşuna vürûdumuzda Badra ahâlîlerini dahi hâb-ı gaflet ile âlûde bulduk. Agreb-i garâib Gaston'dan hicret edecek sâ'ati es'ad sâ'at mi-sillü fırsatı ganîmet bilüb hicret edeceklerimiz demde kazâmuz nâ'ibi mezbûr Ömer Efendi ihtilâl sebebiyle mahkeme üç mâh bî-hasîr¹²⁷ olmağla cümlemizden iki bin gurus matlûb edüb vermediğiniz hâlde selâmet ile çıkarsam cümlelerinizi birer iftirâ ile Der-'Aliyye'ye i'lâm ederim deyu ısrâr edüb böyle eyyâm-ı

¹²⁴ Elafonisi (Paşa adası), Mora yarımadasının güney kıyısında bir ada.

¹²⁵ Harb hiledir.

¹²⁶ Metinde مہیا بی şeklinde yazılmıştır.

¹²⁷ Metinde محاصر بی şeklinde yazılmıştır.

melâlet-encâm-ı mânend-i rûz-ı kıyâmet-âlâmdan herkes başı kaydına düşüb cânib-i Hakk'dan meded niyâzı hasb-i hâli iken mezkûr meblağ-ı mezbûru mütâlebede olduğunu gören Müslim ve Nasârâ'ya hayret aliverüb istiğrâb eylediler. İstiğrâb-ı sâni sefâyin-i Moskov zuhûr edeceğini tasdik kaydında olduğu muzda kibâr-ı Mora ve ehl-i merâtib ve ser-i kârda tesâ'üd¹²⁸ ve tesâdûr eden umûr erbâbından olacak behâ'im ve nâ'ib-i mezkûr mütesellim ile merkezlerinin iktizâsı keyfiyet-i mezbûru bilmek ve ahad-i nâssı gafletden îkâz eylemek lâzime-i hâller iken bilmeyüb bilmediklerini dahi fark eylemeyüb cehl-i mürekkeb sûret-i insân sîret-i sibâ' fenn-i coğrafyadan bî-behrelere Moskovlunun deryâ ile münâsebeti olmayub müdde'âlarını tasdikine isrâr ve da'vâlarına bürhân olmak için Bahr-i Sefid adalarında ticâret ile geşt ü güzâr etmiş 'akl-ı züyûf ve fikr-i mağşûş emsâlleri kimesnelerin haber-i sekâmet-eserlerini berâhîn-i kaviyye ittihâz ve Moskovlunun sefîne ve deryâsı yokdur deyu fakîri ziyâdesiyle ta'cîz etmişler idi.

Keyfiyet-i Muhâsara-i Varoş-ı (12) Balyabadra ve Kal'a 'an-Cânib-i Küffâr

Ber-minvâl-i muharrer Badra'ya vusûllerimizde Badra ahâlîlerinin köylerinde olan subaşı ve sipâhîlerini küffâr ba'zılarını katl ve mâ'adâları varoşa firâr ve tahassun ve bu vech üzere varoş muhâsarada iken ahâlî-i Badra fark edemeyüb ve bu makûle şeye cevâz vermezlerdi. Cânib-i 'âcizânemden i'timâd etdirmek kaydında ihtimâm olunub müfid olmayub hîn-i mezbûrda Venedik cumhûrunun Badra'da mukîm konsolozu tercümânını mahkemeye gönderüb civârda olan Venediklü re'âyâsı Frenk olmayub Rum cinsinden olmalarıyla ihtilâl esnâsında bu taraflara gelüb gârete tasaddî edecekleri nümâyân ve sonra Devlet-i 'Aliyye cumhûru mu'âheze edeceği

¹²⁸ Metinde تصاعد şeklinde yazılmıştır.

zâhir olmağla mürûrlarını sedd için Boğaz'da birkaç çekdirile-rimizi getürmek için yedimize sened-i şer'î veresiz deyu iltimâs eylediğinde hâb-ı gaflet ile âlûde olan ahâlî-i Badra bir dürlü rızâ vermeyüb çekdirileriniz gelür ise nakz-ı 'ahdınız Devlet-i 'Aliyye'ye i'lâm olunur deyu tercümânı tahzîr eylediler. Mel'anet için olsa senedsiz gelmez mi ve düşmen gelmeğe sened mi ister diyegördük, müfid olmadı. Ve ber-minvâl-i muharrer on gün kadar varoşda ikâmetimiz olub leyl ü nehâr varoşu muhâfaza-ya ihtimâm ve dört-beş şehîd ile ol kadar mecrûhlarımız olub on günden sonra küffâr kesret üzere gelüb zenbûr-vâr varoşu¹²⁹ [13] tazyîk ve hücum ve zabt etmeleriyle bizler kal'asına tahassun ve on dokuz gün muhâsara esnâsında leyl ü nehâr cenk münkati' olmayarak muhârebe-i şedîde vâkı' ve küffâr dahi on bir pâre top ile kal'anın cevânib-i erba'asını muhâsara ve tazyîk edüb ahâlî-i Badra kal'aya zahîre vaz'ı husûsuna ihtimâm olunsa küffâr havflarımızı fark eder deyu Amerikanca mülâhaza ile varoş elde iken vaktiyle zâhîrenin vaz'ına ihmâl eylemeleriyle muhâsara esnâsında zahîre ve sudan ziyâdesiyle muzâyaka çekildi. Ordu-yı hümâyûna vefâ edecek üç mîrî kuyuları olub taş ve türâb ile memlû olub küffâr dahi çeşmelerin suyunu kat' etmekle ziyâdesiyle muzâyaka verdi. Böyle vaktler için kuyular dâ'imâ tathîr olunmasına dikkat şartdır.

Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Arkadya¹³⁰ 'an-Cânib-i Küffâr

Kasaba-i mezbûre ahâlîleri sâ'ir misillü ihtilâlin vukû'unu tecvîz eylemeyüb gaflet ile meşgûller iken re'âyâ ve Manyalu'dan küffâr-ı bî-şümâr kasaba-i mezbûreyi muhâsara eylediklerinde ahâlî vire tarîkiyle silahlarını verüb ba'zıları etrâf kal'alara gidüb ve ba'zıları gitmeği te'hîr etmeleriyle küffâr

¹²⁹ Sonraki varakta mükerrer yazılmıştır.

¹³⁰ Mora yarımadasının orta kesiminde yer alan dağlık bölgenin adı. Adını mitolojik karakter Arcas'tan almıştır.

vire(y)i bozub cümlesini bir büyük hâneye vaz' ve etrâfını tüfenkler ile muhâsara ve tazyik ve hâne-i mezbûreye ateş [14] verüb cümlesini ihrâk eylediler.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasabât-ı Karitana¹³¹
ve Londar ve Fenar 'an-Cânib-i Küffâr**

Kasabât-ı mezbûre(y)i birer mikdâr re'âyâ muhâsara edüb ahâlileri cümlesi Traboliçe kasabasına 'azîmet edüb hilâl-i râhda küffâr ile cenk eyleyerek Traboliçe'ye dâhil oldular.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Kalavrita¹³²
'an-Cânib-i Küffâr**

Kasaba-i mezbûrede mücâvir ve müsâfir ancak yüz elli kimesne bulunub 'usât-ı re'âyâ 'isyân eylediklerinde kasaba-i mezbûre(y)i dahi muhâsara ve hîn-i mezbûrda fakîrin karındaşı ve ba'zı akrabam ol havâlîde bulunmalarıyla basîret üzere olmalarıçün mukaddemce ikâz etmiş olduğumdan hâzır-bâş¹³³ bulunub küffâr zuhûrunda cümlesi bir büyük hâneye girüb bir gün cenk olub, otuz-kırk küffâr katl olunub ümmet-i Muhammed'den birine zarar gelmeyüb, fakat bir akrabamız kurşun ile mecrûh olub ba'dehu savdı. Esnâ-yı cenkde kazâ-i mezbûr kocabaşısı Zaimoğlu köyünden gelüb tahaşşüd üzere olan küffâra tavassut edüb ehl-i İslâm silâh ve eşyâlarını bırağub gitmek üzere karâr verilüb ve mesfûr kocabaşı ehl-i İslâm'ı alub kazâ-i mezbûrda vâkı' İspiloz manastırına getirüb ve Rumili tarafına mürûrlarıçün kayıklar tedârüküne âdemler gönderüb kayıklar gelince ehl-i İslâm manastır-ı mezbûrda ikâmet edüb rehâbîn me'kûlât ve meşrûbâtlarını verüb hıfz edüb ikrâmlarında [15] kusûr etmediler. Rehâbîn-i mesfûrûn kapanub Mora

ihtilâlîne karışmayub kadîmî dahi ziyâdesiyle itâ'at üzere olub bir def'a zerre kadar hareket-i nâ-hemvârları vâkı' olmuş değildir. Devlet-i 'Aliyye'nin sâdıklarıdır. Hattâ Şehîd Ali Paşa Mora fethinde vardıklarında hıdmetleri sebkat ve re'âyâyı Devlet-i 'Aliyye tarafına cezblerine ve sâ'ir gûne vâfir hıdmetleri oldu. Kayıklar gelmemekle Rumili'ye mürûrlarıçün ehl-i İslâm Vostice¹³⁴ kasabasına vardıklarında kasaba-i mezbûrede tahaşşüd üzere külliyeetlü re'âyâ bulunmağla ehl-i İslâm'ın idâmlarına kasd eylediler. Meğer Mora re'âyâsının 'ulûfe ile Rumili'den getürdükleri hayâdid ol hinde henüz gelmişler idi. Bu hâleti görünce haydûdlara bir gayret aliverüb ehl-i İslâm'ın mallarını aldıktan sonra *nefslerine dahi kasd etmenize rızâmız yokdur* deyüb hemân hayâdid-i mesfûrûn re'âyâ ile cenge tasaddî ve ehl-i İslâm'ı tahlis ve Rumili cânibine tesyir eylediler. Salona'ya¹³⁵ giderler iken rûy-ı deryâda Venedik re'âyâsının korsan kayıklarına rast gelüb vâfir cenk eylediler ve Salona tarafına mürûr eylediler. Kocabaşı-ı mesfûr Zaimoğlu, Orlof ve re'âyâdan havfından nâşî zâhîrde 'isyân üzere olub ancak derûnî 'isyâna rızâ-dâde olmayub, hattâ Mora muhâsarası gününe kadar şâyed tedbir [16] kabûl eder ve kelâm ısgâ eder bulunur deyu Traboliçe'de mütesellim yanında idi. Kat'-ı ümîd etmekle re'âyâ 'isyân eyledikleri gecede firâr eyledi. Sâniyen Traboliçe muhâsarasına Kalavrita re'âyâsıyla varmasıçün küffâr ve Orlof'dan tenbîh olunub li-maslahatin birkaç bin re'âyâ tahaşşüd edüb bî-hûde imrâr-ı vakt edüb Traboliçe muhâsarasına gitmedi.

Keyfiyet-i Muhâsara-i Vostice 'an-Cânib-i Küffâr

Kasaba-i mezbûrede mücâvir ve müsâfir yüz kadar ehl-i İslâm bulunub Kalavrita kasabası muhâsara olduğu günde küffâr muhâsara edüb ehl-i İslâm silâh ve eşyâlarını terk etmek üzere kayıklar ile Salona tarafına mürûr eylediler.

¹³¹ Karytaina. Arkadya bölgesinde bir yerleşim birimi.

¹³² Kalavryta. Mora yarımadasının kuzeyinde bir yerleşim birimi.

¹³³ Metinde خضر باش şeklinde yazılmıştır.

¹³⁴ Vostitsa. Mora yarımadasının kuzeyinde bir yerleşim birimi.

¹³⁵ Korint körfezinin kuzeyinde yerleşim birimi.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Kalamata
'an-Cânib-i Küffâr**

Kasaba-i mezbûrede on beş kadar ehl-i İslâm bulunub Manyalı civârında bulunmağla Manyalı'nun hurûclarında vire tarihiyle emvâl ü eşyâlarını terk edüb Modon ve Koron kal'alarına hicret eylediler.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Andrusa
'an-Cânib-i Küffâr**

Manyalı ve re'âyâdan nüfûs-ı kesîre kasaba-i mezbûre(y)i muhâsara ve ehl-i İslâm kullelerine tahassun ve üç gün cenk olub ba'dehu kazâ-i mezbûr metropolidi selâmetlerini tekeffül ve tavassut edüb ba'zıları Modon ve Koron kal'alarına gidüb birkaçı Nişi nâm çiftliğe varub kullelerine tahassun etmeleriyle Manyalı ve re'âyâ hücum edüb ba'zılarını esir edüb mâ'adâlarını şehîd eylediler.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Mizistre 'an-Cânib-i
Küffâr ve Zuhûr-ı Sû-i Tedbîr Der-miyân-ı Ahâlî**

Mizistre kasabası cesîm olduğundan başka etrâfdan dahi ba'zı ehl-i İslâm gelüb bin beş yüz kadar 'asker mevcûd iken ve 'azîm iş görecekler iken vücûh-ı beldeleri tedbîrlerinde noksan edüb silah ve emvâl ve eşyâlarını terk kavliyle vire şûrûtuna [17] karâr ve silahlarını teslim etdikden sonra küffâr şûrût-ı vireye ri'âyet eylemeyüb harb ü darba kâdir olanları ve sibyanı hezâr eziyet ile katl edüb mâ'adâlarını esir eylediler. Ba'de'l-feth mümkün mertebe esirler tahlîs olunub bunca nüfûs hiçe telef oldular. Hîn-i mezbûrda elli kadar Arnabud bulunub silâhlarını vermeyüb Traboliçe'ye firâr, hilâl-i râhda birkaçı şehîd olub mâ'adâları selâmet ile Traboliçe'ye vâsıl oldular.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Koron
'an-Cânib-i Küffâr**

Berren ve bahren küffâr kal'a-i mezbûreyi muhâsara, vâfir gün cenk olub bir şey edemeyüb muhâsara-i kal'adan ferâgat ve me'yûsen râh-ı idbâra şitâb eylediler.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Anavarin
'an-Cânib-i Küffâr**

Kal'a-i mezbûreyi berren ve bahren muhâsara edüb çend rûz toplar ile tazyîk ve bir tarafın kal'a dîvârı münhedim olmağla ehl-i kal'a selâmet-i nefslerini tercîh ve vire şûrûtuyla kal'ayı Moskovlu'ya teslim, ba'zıları Girid ve ba'zıları İnebahtı taraflarına hicret eylediler.

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kal'a-i Modon
'an-Cânib-i Küffâr**

Kal'a-i mezbûreyi berren ve bahren edevât-ı harbiyye ile küffâr vâfir gün muhâsara ve leyl ü nehâr tazyîk ve istilâ etmek üzere iken zîrde zikr olunduğu üzere 'asker-i İslâm zuhûr ve 'inâyet-i Hakk ile küffârın ekserîleri tu'me-i şemşîr-i gâzîyân olub.¹³⁶

**Keyfiyet-i Muhâsara-i Kasaba-i Traboliçe
'an-Cânib-i Küffâr**

Kasaba-i mezbûre makarr-ı vülât olmağla etrâfdan dahi ba'zı kasabalar ahâlîleri gelüb tahaşşüd etmeleriyle nüfûs-ı kesîre bulunub ve Mora'nın imdâdına vürûd eden 'askerden Çatalcalı Hacı Ali Ağa 'askeriyle kasaba-i mezbûrede bulunub ve sâ'ir bölükbaşılar mevcûd oldukları hâlde yirmi binden mütecâviz küffâr bağteten [18] zuhûr ve kasaba-i mezbûreyi muhâsara

¹³⁶ Cümle burada bitirilmiştir.

eylediklerinde hikmet-i Hüdâ rûzgâr ve toz ehl-i İslam üzerine gelür iken der-cenk-i evvel tahvîl ve küffâr üzerine dönüb ve yek hamlede cünûd-ı nusret-nümûd küffâr üzerine Rüstemâ-ne hücum ve küffâra toplarını ancak bir defa endâhte ruhsat verdiler. Ve küffâr hücum-ı İslamiyân'a tâk-âver olamayub münhezimen firâr eylediler, gelmeleri ve gitmeleri ancak nısf sâ'at müddet oldu. Ve bu cenkde lâ-yu'ad küffâr katl olundu. Bu takdîrce Mora mütesellimi dahi Mora'nın ihtilâli zuhûru mücerred tekâsülû hasebiyle olmağla tecdîci resîde-i sem'î hümayûn olub şemşîr-i 'adüvv-tedmir-i cihândârîlerinden ken-düye cây-ı selâmet melhûz eylemeyüb 'âkıbet hedef-i sihâm-ı kazâ olacağını mukarrer bilmekle şehîden fevtini tercîh ve Tra-boliçe cenginde ihtimâmı oldu.

Zikr-i Fütûhât-ı Mora ve Halâs-ı Kal'a-i Balyabadra ez-Muhâsara-i Küffâr

Bâlâda tahrîr olunduğu üzere Balyabadra kal'ası cevânib-i erba'asından küffâr muhâsara edüb ziyâdesiyle tazyîk etmişiken mahsûr olan Gaston ve Badra ahâlîleri sefâ'in-i Moskov'a ve şîrâre-ı nâr-ı fitne vardıkça istidâd olacağını tecvîz etmedikleri gibi mahsûr oldukları hâlde dahi fütûrları zâhir olmuşiken *Rumili cânibine bir tarîkiyle imdâd niyâzına teşebbüs olursa münâsibdir* deyu gücile rızâ-dâde olub ancak gitmeğe kimesne cesâret etmediğinden kal'ada birinin bir Rum hizmetkârı bulunub Kastel'e varub gelmek üzere elli guraşa rızâ verüb çokluk i'timâd olunmazdı ancak *ez-zarûrât tübihü'l-mahzûrât*¹³⁷ fehvâsınca Rumili tarafından 'asker havf edüb gelmemek kaydında [19] olmamalarıçün yazılan tahrîrât küffâr kesret üzere *olmayub üç yüz beş yüz mikdârı 'asker imdâdımıza gelse perîşân olacakları zâhirdir* deyu imdâda gelmelerini tergîb-güne tahrîrât yazılıb nısfü'l-leylde yağmurlu karanlık bir gecede mesfûr kal'adan çıkarılıb hezâr meşakkat ile küffârın metrisleri

¹³⁷ Zaruret halinde, haram olanlar mübah olur.

içinden mürûr ve iki sâ'at mesâfede leb-i deryâda olan Kastel'e varub Kastel bir dürlü muhâsara olmamağla bahren tahrîrâtı Rumili Kasteli'ne irsâl ve ândan İnebahtı'ya gönderdiler. Ancak mesfûr ile kavlimiz girü gelmek idi, 'avdet etmediğinden Rum olmak hasebiyle gitmediğine zâhib olduk. Ba'de'l-feth gitdiği ma'lûm olub mesfûr Kastel'e varub ve imdâd husûsuna ihtimâm edüb ve Kastel'de İslam ile müşerref olub ve imdâdımıza gelen 'asâkir ile gelüb cenk esnâsında şehîd oldu. Ber-minvâl-i muharrer girü gelüb haber getürmemekle şübhe 'ârız olduğundan âher bir kimesne gitmesine teşebbüs olundu. Ehl-i kal'a sû-i tedbîr edüb gitmeğe tedârük olunan kimesne bir ata süvâr olub gice ile bir takrîb kal'a kapusundan hurûc edüb sür'at ile mürûr eder deyu 'azîmetini tecvîz eylediler. Süvârî-i mezbûr dahi ber-nemat-ı muharrer kapudan hurûc kırk adım kadar mahalle vardıkda küffâr mezkûru ve atı kurşun ile birkaç yerlerinde(n) mecrûh edüb, at tüfenkler sadasından girü kal'a kapusuna dönüb içerüye alındı. Herîf şehîd oldu, at savdı. Küffâr dahi bu sebebden istihkâm verüb ziyâde tazyîke mübâderet eylemeleriyle yine Rumili tarafına âdem irsâline ihtimâm ve iki kimesne iki at ile tedârük olunub ittifâkı süvârân-ı mezbûrân kal'a kapusunda [20] müheyyâ durub ve nev'-i suhûlet ile kal'anın hendiğine bir mikdâr tüfenk-endâz konulub gerek bunlar gerek kal'a bedenlerinde olanlar tavsiye olundukları üzere yek-zebân *imdâdımız geldi* deyu gülbank-ı Muhammedî'yi i'lân eyleyerek cümle toparı ve tüfenkler(i) endâhte birle Allah Allah kelimesiyle velvele-endâza âğâz olundukda küffâr sahîh sanub varoşu ehl-i İslam zabt etmemek dâ'iyyesiyle metrislerinden hurûc ve varoş tarafına şîtab eyledikleri hinde küffârdan hâlî kalmış taraftan süvârân-ı mezbûrân bâb-ı kal'adan hurûc ve sür'at eylediklerini küffâr müşâhede edince 'akîb-gîrleri oldukda cenâb-ı Hakk'ın 'inâyet(iy)le yetişmeyüb Mora Kasteli'ne selâmet ile vardıklarında meğr Rumili'den mukaddemki tahrîrâtımız ile Türk ve Arnabud mahlûtan üç yüz elli kadar 'asker Kastel'e gelmişler idi. Kâsıdân-ı merkûmâna sipâ-

riş olunduğu üzere 'asker ile geleceklerinde vakti ta'yîn eyleyerek ve gelecekleri gün ma'lûmlarımız olmak için fânûs ile i'lân ve sabaha karîb geleler deyu tavsiyemiz üzere gelüb kal'anın dahi muhâsarası mübârek yevm-i Cum'a idi, on dokuz gün olmuş idi. 'Asker-i mezbûr ber-minvâl-i muharrer gelüb endâhte-i tûfenge mübâderetlerini bâlâ-yı bürûc-ı kal'ada olan 'asker gördükde mahsûr olan 'askerden harb u darba kâdir olanlar der-hâl *müsta'înen billah*¹³⁸ sell-i seyf kal'adan hurûc ve küffâr üzerine cevânib-i erba'adan hücum ve küffârın metrislerini zabt, küffâr dahi münhezimen firâr ve varoşa tahassun ve dokuz pâre topları ahz olunub kal'aya nakl olundu. Ancak küffâr varoşu zabt ve kesret üzere olmalarıyla yine hücum edecekleri nümâyân olmağla her taraftan varoşa ateş verilüb küffâr havflarından kimi berren kimi sevâhilde olan yüz kadar izbandud sefâyinine süvâr ve firâr ve derhâl varoş dahi zabt olunub [21] imdâdımıza vürûd eden iki Arnabud bölükbaşlarıyla Türk bölükbaşılar Rüstemâne cenk edüb 'âmme cenklerini tahsîn eylediler. Bâ-husûs Arnabud Mustafa Korica bu takdîrce mahsûr olan 'asker açlıktan ve mesâ'ib-i muhâsaradan za'af-ı hâlleri olmağla ve vürûd eden imdâd dahi kalîl olmağla bu kadar nusret ile iktifâ olundu. Cenk-i mezbûrda küffârdan çokluk kırılmayub ehl-i İslâm'dan dahi beş-altı şehîd ol kadar mecrûh dahi olub küffâra cenâb-ı Hakk bir havf verüb birbirini basarak firâr eylediler. Feth-i mezbûr seksen üç senesinin evâsıt-ı Zi'l-hicce-sinde mübârek yevm-i Cum'a'da vâkı' olub âhir günü küffârın Kızıl Yumurta¹³⁹ günleri olmağla yevm-i mezbûrda kal'aya istilâ etmek hülyâlarında güzârân etmekle taze kuzu ve beyzâ-yı ahmere ziyâdesiyle tekellûf edüb cem' etmişler idi. Cümlesi ehl-i İslâm'a kısmet oldu. On dokuz gün açlıktan helâk rütbesinde olan ümmet-i Muhammed kullarına cenâb-ı Hakk bu yüzden ziyâfet 'inâyet edüb fakîr-i pür-taksîr dahi 'âlemin râbitasızlığını görüb nefret edüb ba'de'l-feth civârda vâkı' İnebahtı cânibi-

¹³⁸ Allah'a sığınarak.

¹³⁹ Paskalya bayramı.

ne hicret edüb ba'de'l-feth küffârın ta'yîn verdiği defter bulunub rûz-merre yirmi dört bin kefereye ta'yîn verilürdü.

İrsal-i 'Asker 'an-Cânib-i Badra ez-Berây-ı Feth-i Kasaba-i Gaston

Badra kal'ası muhâsaradan halâsından birkaç gün sonra muhâfazasına ta'yîn olunan Selanik mutasarrıfı Yenişehirli devletlü Ali Paşa Efendimiz vürûduna kadar Mora imdâdına terâdüfen vürûd eden Türk ve Arnabud 'askeri ol vakte gelince beş bin kadar 'asker gelmiş idi. Paşa-yı müşârün ileyh [22] ba'zı sebeb ile 'asker-i mezbûru tenfir ve Gaston fethine birisi gitmeyüb fakat kapusu halkından ve Gaston ahâlîlerinden iki yüz otuz kadar 'asker ta'yîn edüb 'asker-i mezbûr dahi *Paşa efendimiz geliyor biz konakçılıryuz* deyu tevâtür vermeleriyle kulûb-ı küffâra dehşet alıverüb kasaba-i mezbûreden firâr etmeleriyle 'asker-i mezbûr derûn-ı kasabaya duhûl ve zabt edüb etrâfdan re'âyâ gelüb rây alub birkaç gün bu hâl üzere iken müşârün ileyh zuhûr etmemekle imdâd dahi gelmemekle etrâfdan küffâr tahaşşüd ve kasabaya hücum edüb 'azîm cenk olub ehl-i İslâm'dan dört-beş şehîd ol kadar mecrûh dahi olub küffârdan vâfiri katl olunub ancak çokluk olmağla ehl-i İslâm kasaba(y)ı terk ve Badra tarafına firâr eylediler. 'Asker-i mezbûrun re'âyâdan istimâ' eyleyerek rivâyetleri, kasaba-i mezbûrede olan Delikli Baba Türbesi'ne hıyânet kasdıyla bir keferi içine girüb tebevül edüb türbe kapusundan çıkar iken belinde olan piştölü ateş alub helâk oldu. Ve ber-minvâl-i muharrer 'asker-i mezbûr münhezimen Badra'ya gelmekle Badra'da mevcûd olan 'askere bir gayret alıverüb imdâda gelen 'askerden ve Badra ve Gaston ahâlîlerinden bin beş yüz kadar 'asker Gaston tarafına şitâb vardıklarında ân-ı vâhid içinde kasabayı feth ve zabt ve Venediklü re'âyâsından firâr ederler iken leb-i deryâda olan kulleye yüz elli beş nefer kapanub 'azîm cenk olub 'inâyet-i Hakk ile 'asker-i İslâm cümlesini istisâl eylediler.

Feth-i Kasaba-i Vostice

İrâde-i ser-'asker-i zafer-eser ile Arnabud 'askerinden ehl-i ırz ve gayûr Papoli nâm kimesneyi tayîn edüb küffâr-ı 'usâ bir manastıra tahassun ve cenge âgâz etmeleriyle mezkûr bölükbaşı sıfat-ı garîbe ile bir mikdâr 'asker gece ile manastır üzerine çıkarub yukarudan aşağı vâfir cenk olub manastırı feth ve cümle küffârı katl edüb re'âyâsına istimâlet ve re'y verdi.

Feth-i Kasaba-i Kalavrita

Bir koluna Arnabud Çapar Süleyman ve bir kolundan mezbûr Papoli ta'yîn olunub mezkûr Çapar Süleyman tarafını ba'de't-tetahhur¹⁴⁰ âher tarafa ta'yîn olunub Papoli cümle kazâyı feth edüb [23] re'âyâsına re'y ve istimâlet verüb muhâfazasına kıyâm edüb her hâlde kazâ-i mezbûru sıyânet edüb re'âyâ-perver ve gayûr bir âdem olub sezâ-vâr-ı 'inâyetdir.

Halâs-ı Kal'a-i Modon ez-Muhâsara-i Küffâr ve İnhizâm-ı Küffâr der-Pîşgâh-ı Kal'a

Kal'a-i mezbûr müddet-i vâfireden berü mahsûr olub küffâr istilâ etmek üzere iken Mora imdâdına vürûd eden Yenişehirli Gazi Hacı Osman Bey ve dergâh-ı 'âlî kapucubaşlarından Gazi İsmail Ağa ve Çatalcalı Gazi Hacı Ali Ağa ve İzdinli Gazi Beyzâde Ağa ve sâ'ir 'asâkir-i Beyzâde Ağa Traboliçe muhâfazasına kıyâm edüb mâ'adâları *mûsta'înen billah* Modon tarafına 'azîmet ve hilâl-i râhda vâkı' Mermeriye derbendini sedd eden küffârı der-cenk-i evvel ürküdüb derbend levs-i küffâr-dan hâlî kalmağla 'asker-i İslâm 'ubûr ve Modon tarafına şitâb eylediler. Ve hafî olmaya ki 'asker-i mezbûr altı-yedi bin olub ve küffâr kal'a-i mezbûr muhâsarasında bin Moskovlu ile Manyalu ve Rumili haydûdları ve Bahr-i Sefid adalarından ve Mora re'âyâsından tecemmu' eden otuz binden mütecâviz olub otuz

altı pâre top ve humbara ile kal'ayı leyl ü nehâr tazyîk, 'asker-i İslâm dahi vürûd ve der-hâl beş defa bir günde küffâra hü-cûm ve girü çekilüb ihtimâmında kusûr etmediler. Ancak küffâr ziyâde olmağla tefrikaları mümkün olmayub kal'ada mahsûr olanlar bu hâlî müşâhede edince ma'azallah bu 'asker bozulur ise nice zamân mürûrundan sonra bize imdâd gelmez ve küffâr kal'aya istilâ edeceğini idrâk etmeleriyle ölmece اولمه چه kal'adan üç yüz mikdârı 'asker-i nusret-eser hurûc ve doğru küffârın topları üzerine hü-cûm ve tedbîrleri muvâfık-ı takdîr gelmekle der-hâl cümle topları ve edevât-ı harbiyeleri zabt ve imdâda vürûd eden 'asker dahi hü-cûm ve Rüstemâne cenk olub [24] ve bin nefer Moskovludan haber vermeğe bir neferi sağ kalmayub cümlesi istisâl olundu ve sâ'ir küffârdan lâ-yu'ad küffâr katl olunub bakıyyetü's-süyûf olanlar firâr edüb rü'esâ-yı 'asker ve neferât cenk husûsunda gayret ve hıdmet-i mebrûre ve meşkûreleri inkâra mecâl yokdur, gayûrâne metâ-net edüb cenklerini 'âmme müşâhede eyledi. Ve cümle küffâr-ın topları ve edevât-ı harbiyeleri kal'aya nakl olundu. Bâlâda mastûr Mermeriye derbendini 'asker mürûrundan sonra küffâr yine sedd etmekle inhizâm-ı küffârı Anabolu'ya ser-'asker-i zafer-esere ifâdeye dilâverin biri Rum kıyafetine girüb vihâd¹⁴¹ ü cibâlden 'ubûr ve Anabolu'ya gitdi, 'asker-i mezkûr mahall-i mezbûrda meks eyledi.

Feth-i Kal'a-i Anavarin

Bâlâda tahrîr olunduğu üzere küffâr Anavarin kal'asına istilâ etmekle Modon muhâsarası def'inden sonra 'asker-i İslâm killet-i zahîreden muzâyakada olmağla sipehsâlâr-ı zafer-şi'âr vâfir zahîre tedârük ve Traboliçe muhâfazasına kıyâm eden Beyzâde Ağa iki bin mikdârı 'asker ile zahîreyi ordu-yı İslâm'a nakle ta'yîn olunub ağa-yı mûmâ ileyh dahi 'uhde-i ihtimâmına muhavvel kılınan zahîre nakli hıdmetine bezl-i nakdîne-i him-

¹⁴⁰ Berker, 80: bade'z-zuhur.

¹⁴¹ Berker neşrinde okunamamıştır.

met birle Mermeriye derbendine vürûdunda sedd-i mümâna'at eden küffârı ürküdüb ve 'ubûr edüb Modon kal'ası pîşgâlundaki olan ordugâh-ı 'askere vürûdunda zahîreyi teslim ve 'askere taksîm, ba'dehu Anavarin kal'ası teshîrine 'azîmet eylediler. Vürûdlarında kulûb-ı küffâra havf ve dehşet târî ve kal'a toplarını bir mikdârını seffinelerine nakl, kusûrunu barut ile leb-rîz ve paralayub ve iç kal'ayı dahi barut ile hedm edüb ba'dehu küffâr karada durmayub seffinelerine girüb 'asker-i İslam dahi kal'ayı zabt edüb seffinelerinden ehl-i İslam üzerine vâfir toplar endâhte edüb zarar isâbet etmedi. [25] Ve küffâr bir dahi Mora havâlisinde durmayub deryâ cânibine 'azîmet eyledi.

Feth-i Kasaba-i Arkadya

Anavarin kal'ası fethinden sonra Çatalcalı Hacı Ali Ağa ta'yîn olunub vardığında sermest-i mey-kede-i 'isyân üzere olan küffârı ba'zan istisâl ve ba'zan istirkâk ile gûşmâl mâ'adâlarına rey verdi.

Feth-i Kasabât-ı Kalamata ve Andrusa ve Çiftlik-i Nişi

Hacı Osman Bey ve İsmail Ağa ta'yîn olunub reh-i râstları olan çiftlik-i mezbûra vusûllerinde kullelerine vâfir Manyalu ve 'usât-ı sâ'ire kapanub cenge âğâz etmeleriyle 'asker-i İslam açıktan hücum etmekle birkaç şehîd ile mecrûh olub hamle-i sâniyyede lağm ile kulleleri hedm, içinde olan küffârı istisâl, ba'dehu Kalamata ve Andrusa kazâlarını tathîr ve gûşmâl edüb re'âyâsına rey verdiler ve mûmâ ileyhümâ Kalamata kazâsında meks eylediler.

Feth-i Kasaba-i Mizistre

Mîr-mîrândan İsmail Paşa'nın ma'yyetinde olan Mucurlu Ali Ağa sâ'ir 'asker ile ta'yîn olunub kasaba-i mezbûreyi feth ve

civârında Aya Petroz kazâsını dahi tathîr birle re'âyâlarına rey verüb muhâfazasına kıyâm eyledi.

Feth-i Kasabât-ı Karitana¹⁴² ve Londar ve Fenar

Kasabat-ı mezbûrûn ahâlîleri varub 'usâtı gûşmâl ve re'âyâlarına rey verdiler.

Gûşmâl-i Ada-i Suluca¹⁴³

Ada-i mezbûr Anabolu'ya karîbdır. 'Usât-ı kesîre tahaşşüd etmekle Anabolu'da bir müste'min seffinesi bulunub ve kayıklara 'asker vaz' olunub vardıklarında 'usâtı gûşmâl ve istirkâk, mâ'adâlarına rey verildi.

Gûşmâl-i 'Usât-ı Kazâ-i Gördüs

Kasaba-i mezbûr Mora derbendi ittisâlinde olub Mora imdâdına gelen 'askerin dahi [26] memergâhı olmağla ve derbendci re'âyâ dahi 'isyân etmemeleriyle etrâfı muhâsara olmayub ancak kazâsının vihâd ve zirve-i cibâlinde tahaşşüd eden 'usâtın gûşmâllerichün bir mikdâr 'asker varub nizâma bend ve re'âyâsına rây verdiler. Kasaba-i mezbûre kal'asıyla ber-nemat-ı muharrer muhâsara olmayub ve Anabolu'da ser-'asker-i zafer-eser olmağla ve Benefşe kal'ası sa'bû'l-mürûr olmağla ve Kastel kal'ası her tarafı deryâ olub muhâsarasında 'usret olmağla muhâsara olmadı, mâ'adâ kılâ-i Mora muhâsara olmuş idi.

Gûşmâl-i 'Usât-ı Manya

'Înâyet-i Bârî ve yümn-i himmet-i hazret-i Tâcdârî ve ihtimâm-ı sipehsâlâr-ı zafer-şî'âr ile cümle Mora cezîresi levsi

¹⁴² Karytaina, Mora yarımadasının ortasında bulunan bir yerleşim yeri.

¹⁴³ Spetses, Mora yarımadasının güneydoğu kıyısına yakın bir ada.

küffârdan tathîr olmağla Manya keferesi üzerine hücum olunması tasvîb olunmağla Kalamata tarafından Hacı Osman Bey ve kapucubaşı İsmail Ağa ve Mizistre tarafından Çatalcalı Hacı Ali Ağa ve sâ'ir 'asker ta'yîn olunub Manya küffârlarında vâkı' ba'zı kurâ ve kulleleri tahrib ve küffârı istisâl ancak gereği gibi derûnuna girüb zabt olunmasıçün su bulunmamağla sikâlara¹⁴⁴ muhtâc olduğundan başka deryâ cânibinden dahi sefâyine muhtâc ve 'asker dahi kalil olmağla Manya'nın derûnuna hücum olunmayub etrâfını tazyîk ve hayyen ahz olunan bir Manyalu kapudânını ser-'asker-i nusret-eser rehîn tarîkiyle Anabolu'ya tevkîf ve 'asker-i İslam bu kadar gûşmalleriyle ik-tifâ birle 'avdet eylediler.

Evsâf-ı Manya

Ekser yerleri sengistân, seksen-yüz kadar köyleri, tahmînen yirmi bin küffâr olub, ibtidâ Mora fethinden şimdiye kadar nizâmına murâd olunmayub Mora'ya bir düşmen zuhûr etdikde mesfûrûn dahi hayli keder verdiğinden başka mîrîye dahi bir akçe vermezler. Bin yüz yirmi yedi târihinde Mora'nın fethinde bir mikdâr evrâk ve hâne Mora ile mahlûtan kayd olunub [27] bu âna gelince bir akçe vermezler, cizye ve 'avârızlarını Mora re'âyâsına tahmîl ve defter tevzî' edüb zecren lehûm tahsîl ederler. Fethine irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise 'usret yokdur. Ve bir münâsib mahallinde deryâ kenârında bir kal'a binâ olunub içine kifâyet mikdârı 'asker vaz' olursa mesârifleri Manya irâdından çıkar ve mîrîye dahi fazla irâd kalur. Ve mahall-i mezbûr cemî' Frengistan câniblerinden Bahr-i Sefid tarafına mürûr eden sefâ'in be-heme-hâl mahall-i mezbûrdan 'ubûra muhtâc olmalarıyla mahall-i ticâret olacağı ve müddet-i kalîlede 'azîm bir serhad olacağı ve ahâlisi fenn-i deryâyı kemâliyle tahsîl edeceklerine iştibâh değildir. Cenâb-ı Hakk feth ve nizâmını müyesser eyleye, âmin. Cen-

¹⁴⁴ , Berker, 155: saka.

net-mekân Şehîd Ali Paşa Mora'yı feth etdikde Manya'ya iki-üç kadı ve zâbitân nasb eyleyüb ve sonra kemâliyle nizâmını vermek ve birkaç serhad binâ etmek murâdı idi. Ancak Nemçe'de inhizâm vâkı' olmağla nizâmı 'alâ hâlihi kalub sonra dünyâ bir müddet âsûde-i hâl iken Mora ahâlileri hakikatini Der-'Aliyye'ye ifâde edüb nizâmına murâd etmediler, bu âna gelince böyledir. İçinde mahsûldâr köyleri ve zeytinleri dahi çokdur. Harîr varınca olur, irâdı vardır ve ağreb her Ağustos'da buldıcın ta'bîr olunan kuşlar deryâ cânibinden gelüb karasına konduklarında Manyalu el ile tutub tuzlayub fuçılara vaz' ederler. Nizâmına irâde-i 'aliyye ta'allukuna muhtâcdır ve 'aleyhi't-tevfîk.

Evsâf-ı Ser-'asker-i Mora Vezîr-i Aristo-tedbîr Muhsinzâde

Zâtında gayûr ve sabûr ve 'âkıl ve hamîyyet sâhibi vakûr bir vezîr-i bî-nazîr olub eğerçi Anabolu'da menkûben ikâmet edüb ve menkûb olmağla ba'zı mülâhaza ile her şeyi Der-'Aliyye'ye tahrîr etmezdi, lakin¹⁴⁵ [28] bulunduğu 'azîm lutf olub sonra *ba'de harâbi'l-Basra* fehvâsınca Mora mansıbı kendüye tevcîh olunmakla hemân küffârın¹⁴⁶ Mora'ya istilâ etmemesine sebep-i müstakill olub iki üç mâh mukaddem Mora mansıbı kendüye tevcîh olursa Mora'da kat'an ihtilâl olmazdı. Her husûsuna âşînâ idi, lakin menkûb olmağla her husûsu Devlet-i 'Aliyye'ye tahrîr etmezdi. Cenâb-ı Hakk zât-ı sûtûde-simât-ı vezîrânelerin cemî' âfâtdan emîn eyleye, âmin. Elli târihlerinde Moskov keferesinin donanması gelecek değil iken ve deryâ tarafından mahzûr yoğken Mora muhâfazasına Devlet-i 'Aliyye iki vezîr ile birkaç bin 'asker ta'yîn edüb biri müşârûn ileyh olub şimdi ise Moskov donanması 'alenen gelür iken ve Mora nihâyet-i hudûd olmağla deryâ tarafından sefer zuhûrunda be-

¹⁴⁵ Sonraki varakta mükerrer yazılmıştır.

¹⁴⁶ Berker, 156: levs-i küffârın.

her hâl Mora'ya düşmen musallat olacağı zâhir iken zaleme-ye¹⁴⁷ akçe tahsîli için fakat bir mütesellim bulunması ne mer-tebe gafletidir. Erbâb-ı basîret 'inde hâfi değildir. Cenâb-ı Hakk cümlemizi ikâz eyleye âmin.

Zeyl-i Rü'yâ-yı Fakîr

Moskovlunun musâlaha nîzâmı için âsîtâne-i 'aliyyeye elçi-si geldiği esnâda müşâhede olunan rûyâ-yı fakîr; Beyoğlu'nda bulunduğum ve güyâ elçi-i mezbûra ikrâm için büyük köşk-ler yapılmış ve elçi-i mezbûr bir büyük ve yüksek köşkte bir sandalye üzerine oturub kıranta tahmînen seksen yaşında bir âdem idi. Ve Devlet-i 'Aliyye'nin ricâli yerde olub ayak üzeri-ne elçinin ikrâm ve hıdmetine ihtimâm ederlerdi. Ve âsîtânede her ne kadar saz ve mel'abe ve hayâl-i zilller¹⁴⁸ ve ayu ve may-munlar ve sâ'ir mel'abeler cümlesi mevcûd olub birer birer mel'abelerini icrâ ederlerdi. Ve elçi-i mezbûr bir müddetden sonra insan sûretinden çıkub ve kiremid renginden [29] koyu-ca bir renkte bir büyük arslan sûretine girüb ve etrâfı nezâre-ye almak için köşkün kenârına gelüb elçinin bu hâletini arslan sûretinde görünce *Moskov'un kuvvetine delâlet eder* deyu der-hâl Devlet-i 'Aliyye'yi bu hakâretde gördüğümden rûyâda bükâ eder iken ikâmet etdiğim bir ağaç dibinde yanıma bir âdem gel-di. Fakîre der ki; keder etme, bu gördüğün sûret hakîkati üzere arslan değildir, kağıddan yapılmış mukavvâdır, üzerine bir mikdâr su dökülse eriyüb mahv olur. O âdem bu vech üzere bu cevâbı tekmi'l etdikde fakîr dahi bu sürûr ile bi-dâr oldum. Allahu Ta'âlâ Habîb-i Ekrem hürmetine tasdik eyleye. Âmin bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

¹⁴⁷ Berker, 156: zulmiye.

¹⁴⁸ Gölge oyunu. Metinde خياطلر şeklinde yazılmıştır.

Sefer-i Mora bu makâmda nihâyet bulmağla 'âcizâne nîzâm-ı akâlîme dâ'ir tertîb olunub zeyl olunan¹⁴⁹ risâle-i çâkerânemdir.

Târîh sâl-i bin iki yüz senesiyle mürtesem oldukda kâşâne-i 'âcizânemde zâviye-nişîn-i 'uzlet iken gâh hâl-i melâlet-iştîmâ-limi tefekkür, gâh dûr-bîn-i 'ibret ile etrâf ü eknâfî ve zamâ-ne halkının tavrlarını nezâreye alub bahr-i efkâr-ı 'âcizânem temevvüc ve sevdâ-yı çâkerânem ba'zı esbâb-ı tedbîr-i nîzâm-ı akâlîmin terkîmine ta'alluk, ve işbu Mora seferinin risâlesine zeyl olarak tertîbine cesâret olunmağla vâkı' olan kusûrumu erbâb-ı kerem *el-'afvü zekâtü'z-zafer*¹⁵⁰ fehvâsınca safh-ı cemîl-leriyle setr ve 'afv buyurmaları vâbeste-i merhametlerine menûtdur.

'Askerî Tâ'ifesine Dâ'ir

Bir devlet ibtidâ-i zuhûrunda zîr-i hükûmetinde olan 'asâki-ri itâ'atde olub bâ-husûs kevkepleri ikbâl üzere olub memleket feth etdikce tevsî-i memâlik ve kesret-i celb-i ganâ'imden birbi-riyle ittîfâk üzere olmaları olageldiği ve mülûk ve vüzerâ ve ümerâ ve vükelâ devletin böyle vaktinde 'askerî tâ'ifesine olan mu'âmeleleri ve ba'zan taksîrâtlarını¹⁵¹ görmemeğe ve keza-lık 'askerî tâ'ifesinin dahi müşârün [30] ileyhüme olan mu'âmele-leri devletlerin temekkünü vaktinde olmaz, belki ol vakt ü hâle mahsûs bir tavidır ve nefsü'l-emr böyledir. Ve böyle olduğunu erbâb-ı basîret fark etmeleriyle böyle vakte bu güne müsâ'ade-yi câ'iz görürler ve ol devlet kemâl ve kudret peydâ etdikde kavmi safâ ve râhat ve miknet ve ziynet tahassuluna meyyâl olub ve her kasaba ve dahi kurâ ahâlîleri irâdeleriyle hareket edüb her biri bir tavr ve meşreb peydâ eder, ve zabt u rabtları ve iktizâ eden hıdemât-ı 'aliyyede istihdâmlarında 'usret oldu-

¹⁴⁹ Berker, 157: zeyl-i evveliyat-ı risale-i çakeranemdir.

¹⁵⁰ Affetmek zaferin zekâtıdır.

¹⁵¹ Metinde "مقصراتنی" takassurat şeklinde yazılmıştır.

ğu ve ol devlet karîbü'l-ahdde izmihlâl olacağı zâhir olmağla erbâb-ı basîret fark etmeleriyle zîr-i hükmünde olan nüfûs-ı kesîreyi birkaç sınıfa taksîm ve mu'ayyen şürûtlara bend ve kemâ-yenbagî şürûtlara mülûke varınca ri'âyet eder ve bir kılı fenâ-pezîr olmamak için iktizâ etdikde sâ'ir umûr-ı cesîmeyi terk ve ol emr ü husûsu 'azîm umûr ittihâz ve devâmıçün külli ihtimâm ve tedbîr ederler. Fe-'alâ hazâ bu makûle işleri vükelâ zâhir hâliyle temyîzi kaydında zâhib olanlar hatâ edegelmîşlerdir. Nizâm her ne gûne olur ise olsun katl ve nefy ve müsâdere ile mutlak olmaz san'at ile olur, bir husûsun nizâmına murâd olundukda âher gûne tavr ile âher husûsu izhâr ile nizâmı murâd olan iş tabî'atiyle nizâm bulur ve 'avâmm-ı nâss neden neş'et ettiğini vücûh ile fark etmezler. Zîrâ ba'zı husûsun nizâmı zımnında zâhir hâliyle mübâderet etmiş nice nice sâde-dilân kendülerini hedef-i tîr-i melâmet etmişlerdir. Nizâm zımnında mülûk-ı Nasârâ 'askerlerini regimend ta'bîr eyledikleri bin nefer veyâ ziyâde 'askerin başbuğlarının ta'lîmleriyle tüfenklerini birden alub ve birağub ve endâhte eylemeleri ve kıyâm ve ku'ûdları ve sâ'ir buna benzer ta'lîmleri külli yevmin müdâve-metlerini [31] 'avâmm-ı nâss ve 'asker dahi kıyâs ederler ki bu ta'lîm ile cenk esnâsında cenk edüb hasmına mücerred gâlib olmak içündür, ancak bu gûne ta'lîmleri ve sâ'ir gûne olan tertîpleri yalnız cenk için olmayub deveye yular takub bir katarını şütürbân çekdiği gibi bir regimendi dahi başbuğu çeke ve şürûtlarına biri tecâvüz eder ise ziyâdesiyle icrâsına ihtimâm edüb gafleti câ'iz gözlerler. Raca'nâ ilâ sadâdinâ çünkü bir devletin sîn-nümâsından sonra 'askerî tâ'ifesini ve ol devletin kav-mi bi-ecma'ihim bir renk üzere iken zabt ve idâre olunmayacakları 'inde'l-ukalâ zâhir olmağla ve bir sınıf 'asker ile âher sınıfı zabt etmek için erbâb-ı basîret 'askerî tâ'ifesini birkaç sınıfa taksîm edüb be-şart-ı ân ki her ne gûne tertîb üzere râbıta verilmiş ise bir neferini ihrâc ve âherini yerine koymak ve ednâ¹⁵² bir tavrı tebdîl eylemek ve bir akçalık esâmeyi almak ve

¹⁵² Berker neşrinde okunamamıştır.

vermek mutlak mülûk bilüb ruhsat-ı 'aliyyesiyle ola, vükelâ ma'rifetleriyle olur ise birkaç sene içinde bir heyeti kesb eder ki zâbitlerinde neferi kadar i'tibâr kalmaz ve zâbitleri neferlerine mağlûb olmağla perişânlık 'alâmeti zâhir olur, bu makûle şürûtlara leyl ü nehâr ri'âyet ve devâmına ihtimâm olunmak lâzımdır. Binâ'en 'aleyh devlet-i ebed-peyvend 'askerî tâ'ifesini hâkimâne eğerçi tertîb buyurub ancak ba'zı esbâbda hîn-i tertîbinde kesret-i hurûb ve kıtâl ve tevsî'i dâ'ire-i devlet ve memleket ile tevaggul olduğundan noksan olmasına bâ'is olub meselâ yeniçeri 'askeri ve tavâ'if-i sâ'ireyi nefsü'l-emr Nasârâ 'askerlerinden bin kat ziyâde bahâdır ve cenk-çû 'askerlerdir. Ancak şürûtu ri'âyetine ve ba'zı nizâmlarında gaflet olunmağla [32] gerek âsitâne-i 'aliyyede ve bâ-husûs taşralarda medâ'in ve emsâr ve kasabâtta ve kurâda sâkinûn olan sığâr ve kibâr ve ehl ve nâ-ehl ve re'âyâ makûleleri voyvoda ve mütesellim ve sâ'ir zâbitânın mu'âhezelerinden¹⁵³ âzâde olmak için her biri başlu başına kendüsünü yeniçer(i) edüb ve cümle nâss hemân yeniçer(i) olub yek-reng şekline girüb ve bâlâda zikr olunan 'ukalânın şürûtu ve tansîfleri bi'l-külliye mu'attal kalmağla tavr-ı evvelden ziyâde muhtelû'n-nizâm olub bu makûle 'askeri zabt ve cenge götürüb cenk ettirmek ve bilâ-izn¹⁵⁴ 'avdet etmemelelerine târîki kalmaz, hemân derme ve çatma nefer-i 'âmm 'askerinden dahi fenâ bir 'asker olub iş görülmediğinden başka in-hizâm ve sâ'ir perişânlık ve 'aciz ve fütûra bâ'is olurlar. Hayfen vezâ'if nâmiyla telef olan hazâ'in-i bî-şümâra ve bu makûle 'asker itâ'at etmez ve firâr eder. Zîrâ irâde-i hazret-i tâcdârîyle olmuş 'asker değildir, kendü irâdeleriyle¹⁵⁵ olmuş 'asker olub binâ'en 'aleyh mahsûsan olan 'asker Zeyd ve Amr misillü mu'ayyen olmamış oldu. Bu hâl ile ser-i kârda olanlar dahi bir iş göremezler. Zann-ı gâlib-i 'âcizânemdir ki zîrde zikr olunduğu üzere olsa münâsib olmak gerekdir. Cenâb-ı Hakk bâ'is-i

¹⁵³ Metinde مؤخذه لردن şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁴ Metinde اذین şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁵ Berker, 159: iradetleriyle.

emn ü râhatımız olan veliyyü'n-nî'metimiz pâdişâh-ı İslâm-ı Skender-ihtişâm efendimiz hazretlerinin vücûd-ı merhamet-nümûd-ı mülûkânelerin cemî' âfâtından emîn edüb 'adû-yı devleti olanları makhûr ve müdemmer eyleye, âmin. *El-mülûk-ı mülhemûn*¹⁵⁶ fehvâsınca kavî nizâm ve râbitaya muvaffak ve mukârin eyleye, âmin. Na'îmâ merhûm târîhinde buyurmuş; bir devletin sîn-nümâ ve vukûf ve inhitâtı vardır. Ve vücûd-ı insana teşbîh etmiştir. Nefsü'l-emr 'adem-i idâre ile mezkûr tavr-ı selâse bulunur, lakin vücûd-ı insan misillü değildir. Zirâ mevt ile tebşîr olunmuşdur, ancak devletler her ne ise vaz' eddikleri kânûnlarına ri'âyet ve dünyâ tarz-ı âher oldukça esbâbıyla hâkimâne hareket olursa ve bir 'asrdan bir 'asra her husûs için iktizâ eden mahv ve isbâtı yoluyla etseler ol devlet zevâlden emîn olur. Ve tavr-ı [33] inhitâtı görmez ve bilmez. Ve bir devlet hemân kırk kise îrâdı var bir kimesne misillüdür. Râbitası var ise mevtine kadar refah-ı bâl ile geçinür, râbitası bulunmaz ise îrâdına şerikler peydâ olur ve etbâ'isini idâreye kâdir olmaz. Her birisi söz sâhibi ve iş sâhibi olur, îrâdı telef eder, muhtâcından¹⁵⁷ olur ve devletlerin mevti ilâ âhiri'd-devrândır. Bu takdîrce 'asâkir-i yeniçeriyânın yedlerine verilen esâme kağıdları olduğu mahalli zikir etmez, hemân birer serhad ittihâz edüb zikir eder. Ve bir mahalle ta'yîn olursa *serhad-dim filandır* der. Ve her biri birer mahalde bulunur ve ba'zıları istedikleri serhadlere esâme açar ve çokluk olurlar, ve dâ'imâ ol serhad fitneden emîn olmaz. Ancak böyle olmasa, her eyâlet ve sancağda ne mikdâr kazâ var ise her kazâda ne mikdâr yeniçeri var ise yedlerine verilecek esâmelerinde meselâ *der-eyâlet-i Rumili der-kazâ-i filân yâhûd der-sancağ-ı Selanik der-kazâ-i filân* ve ismi ve babasının ismi ve şekli yazıla, ve bir serhadde tahsîs olunmaya, ve deftere dahi böyle zabt oluna. Böyle olunca her kazâda ve eyâlet ve sancağda ne mikdâr yeniçeri var ise ma'lûm olur. Hîn-i iktizâda sefere yâhûd bir serhadde ta'yîn

¹⁵⁶ Hükümdarlara ilham vakı olur.

¹⁵⁷ Berker, 159: muhtâcinden.

olunmaları iktizâ eder ise ya cümlesini ya bir mikdârını eyâlet veyâ sancağ ve kazâ(y)ı dahi tasrîh eyleyerek emr-i 'âlî ve ağa mektûbu ve defter ism (ve) resmleriyle yazılır. İhrâclarıçün hemân bir âdem gider ve serî'an ihrâc eder, te'hire mecâl kalmaz ve bu makûle nizâma bend olmuş 'asker seferden firâr etmez, ve ederi bulunur ise envâ'î te'dib mümkün, ancak birisi iktizâ etmez. Fakat ismini cerîde-i yeniçeriyândan ihrâc kâfidir, vilâyetinde dahi mezmûm olacağından başka ednâ mertebeye kabâhat ile voyvoda ve mütesellimler ve sâ'ir zâbitânın pençe-i darblarına giriftâr olmakdan ise mevtini irtikâb eder ve seferden firâr etmez, ve ederi bulunur ise bâlâda zikir olunduğu üzere cerîdeden ihrâc olmağla ve şürût-ı mezbûr mu'teber tutulmağla yerine girmeye mal 'arz eder nice nice kimesneler bulunurdu. Ancak mâl [34] dahi iktizâ etmez, yerine âherini koymak için vilâyetinde zâbitân-ı yeniçeriyân ma'rifetleriyle îslâh-ı mevcûdu intihâb, ba'dehu ağaya 'arz oluna, ba'dehu ağanın 'arzıyla emr-i 'âlî ve mücebince ağa mektûbu sâdir ol-dukdan sonra ihrâc olunanın yerine kayd oluna, esâmesi verile. Ve şürût-ı mezbûr bi'l-fi'il taraf-ı hazret-i tâcdâriden ri'âyet olunmağa muhtâcdır. Ve böyle 'asker temyîz olacağında iştibâh yokdur. Ve ber-nemat-ı muharrer nizâm-ı mezbûr verildikde eyâlet ve sancağ her ne ise kal'a var ise ve ol kal'ada yeniçeri ağası bulunur ise kadîmî yine yeniçeri ağası ola, ve ancak ol kal'ada ve kal'anın kazâsında olan yeniçeriyâna hükmü cârî ola ve kazâlarında ve ağasız olan kal'alarda zâbit olmak için âsitânedan serhadlere gitdiği gibi bir yeniçeri ağası ta'yîn oluna. Ve eyâlet ve sancağ ne ise vâlî ikâmet ettiği kal'a ise ve ol kal'ada yeniçeri ağası var ise ta'yîn olunacak yeniçer(i) ağası ol kal'ada ikâmet eylemeye, cesîm âher kal'ada yâhûd bir kasabada ikâmet eyleye. Ve vâlînin ikâmet ettiği mahalde kadîmî yeniçeri ağası yoğise ta'yîn olunan ağa vâlînin ikâmet ettiği kal'a veyâ kasabada ikâmet eyleye. Ve sâ'ir kazâlarda ve yeniçeri ağası olmayan kal'alarda yeniçeriyâna zâbit olmak ağa-yı mûmâ ileyih içlerinden mu'teber ve ihtiyârlarından birini vekîl

nasb eyleye. Ve ber-minvâl-i muharrer her bir eyâlet ve sancağ-
da ta'yîn olunan birer yeniçer(i) ağası bâ-defter zîr-i tahtında
olan yeniçeriyânın 'ulûfeleri ağa-yı mûmâ ileyhî ikâmet ettiği
mahalle sâlyânegisi getüre ve taksim oluna. Ve mevâcibleri
dahi ba'zı sebep ile oldukları eyâlet ve sancağ mâlından havâle
olunmaz ise mesâfe-i ba'ideden havâle olunmaya. Civârda olan
âher eyâlet ve sancağ malından¹⁵⁸ [35] havâle oluna, zîrâ geç
varacağından başka kesret bî-hûde mesârif olur ve bu şûrûtlar
'azîz ve mu'teber tutuldukça iş dahi be-her hâl 'azîz olur. Ve her
eyâlet ve sancağ ber-minvâl-i muharrer tahrîr olunacak yeni-
çeriyân müceddeden tahrîre muhtâcdır. 'Atîklerden olmak
üzere sefere gitmişleri ve münâsib olanları tahrîr edüb deftere
kayd edüb nice nice kimesneler sefere gitmemiş ve gidecek er-
bâbdan olmayub kendü kendüyü yeniçer(i) etmiş, bu makûle-
lerini yazmayub ve re'âyâ zümresinden yeniçer(i) olanları kül-
liyen ihrâc ve nizâmı için ta'yîn olunan zât-ı mükerrrem tedkik
ve taharrî üzere teftiş¹⁵⁹ edüb münâsib olanları yedlerinde olan
esâmelerini ahz ve nizâm-ı cedide üzere müceddeden yedleri-
ne esâmeler verile. Ve tevfir-i 'asker iktizâ etdikde münâsib
olanları yazalar ve esâmeleri verile, deftere kayd eyleyeler. Ve
pîşe-fesâd ve hazele ve eşkıyâ makûlelerini yazmayub ve
dâ'imâ san'at ile ihtimâm oluna ki âsitânede lüzûmu kadar 'as-
ker ola, mâ'adâ 'asker taşralarda ola, mahallerinde meks eyle-
yeler. Âsitânede lüzûmundan ziyâde 'asker bulunması münâ-
sib olmamak gerekdir, tedricî ihtimâm oluna. Hâkimâne o
derecelere tenziline dikkat oluna, zîrâ envâ'î mahzûru oldu-
ğundan başka zahîre muzâyakası dahi der-kâr ziyâdesini taklîl
ve taşralarda eyâlet ve sancağ kazâlarında tevfir oluna. Hîn-i
iktizâda iktizâsı üzere istihdâm olunur ve bir kimesne yeni-
çer(i) tahrîr olundukda kasaba mıdır karye midir kal'a mıdır
mevtine kadar âher mahalle hicret eylemeye, ol mahalde bulu-
na. Ve nizâm-ı mezbûra irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise

¹⁵⁸ Sonraki varakta mükerrer yazılmıştır.

¹⁵⁹ Metinde تفتيش şeklinde yazılmıştır.

ibtidâ taşra kenâr olan yerlerden mübâşeret oluna ve dahi
san'at ile mümkündür. Bir sancağda olan yeniçeriler bu nizâmı
ilâm ve mahzarlarıyla Der-'Aliyye'den niyâz etsünler, niyâz
edince niyâzlarına müsâ'ade-i 'aliyye erzânî buyurulur ve
niyâz eylemeleriçün erbâb-ı tedbirden birinin sevk ve tergîbiy-
le sirâna hâkimâne tarîki bulunur ve bir sancağa nizâm veri-
lince âheri dahi tâlib olur. Tedricî ibtidâ fakat taşraya nizâmına
himmek oluna. İbtidâ Mora, İnebahtı, Ağrıboz'a nizâm ve tedri-
cî sevk ve tergîb ile taşrada [36] birkaç sancağa nizâm verilince
sonra âsitânede olanların dahi tarîki bulunur ve vâfir mahalle
böyle nizâmı verilüb şüyû' bulunca ağanın ve ocağ-ı 'âmire ri-
câlinin 'arzlarıyla evâmir-i 'aliyye sâdır buyurulur, 'asker-i ye-
niçeriyân 'ind-i şâhânemde ve ocağ-ı 'âmire 'indinde kadîmî
mu'teber ve sâdık kullarım olub, ve itâ'ati ve Devlet-i 'Aliy-
ye'min hıdmetini i'tiyâd etmişler idi. Ve içlerinde eşkıyâ ve pî-
şe-fesâd bulunmayub re'âyâ ve berâyânın 'ırz ve mâl ve nefslere
kasd edenleri ve sefer-i hümâyûnumdan firâr edenleri ve
zâbitlerine itâ'at etmeyenleri nâmûs-ı saltanat-ı 'aliyyemi sıyâ-
net için ocağ-ı 'âmire ve yoldaşları kabûl eylemeyüb o makûle-
leri ihrâc ederler idi. Ve bir müddetden berü taşralarda vükelâ
ve ağavâtın ihmâllerinden nâşî zümre-i yeniçeriyâna nâ-ehl
karışub muhtelû'n-nizâm olmağla sâdık olan kullarım dahi
aralığa gidüb bilinmez olmağla enzâr-ı 'aliyye-i şâhânem sâdık
kullarımdan diriğ olmak şâyân-ı tâcdârânem olmamağla ser-
hadât ve kasabâtta olan yeniçeri kullarımın nizâmlarına irâ-
de-i 'aliyyem ta'alluk etmemekle kadîmî üzere zümerât-ı yeni-
çeriyân nasîh olunub fi-mâ-ba'd içlerinde pîşe-fesâd ve nâ-ehl
zuhûr eder ise ocağça ve yoldaşça kabûl olunmamak üzere
'ahdlerini hâvî hücec-i şer'iyyeye rabt ve bu minvâl üzere
nizâmları verildikde ilâ yevmi'l-kıyâm düstûrül-'amel tutula.
Ekser mahalde serdârlar sekbân makûlelerinden birer mikdâr
akçe alub yeniçer(i) ittihâz edüb böyle olan 'askerde lâ-bud
râbita bulunmaz. Ve yeniçeriyân ve sâ'ir 'asâkir tarîkince bir
mahalle ağa olunca nîm-ten ve potur giyeler ve gerek bu libâs-

ları gerek kürk ve biniş bi-ecma'ihim esvâbları her bir sınıf 'askere çuka olsun boğası¹⁶⁰ olsun bir renge tahsîs oluna, âher renkten libâs giymeyeler. Ve 'askerî olmayan ol renklerden giye(r)ler ise cümle esvâblarını bu renkten giymeyüb âher renklerle mahlûtan giyeler ve cemî' 'askerî tâ'ifesinin esvâblarından ma'lûm olur ve her bir sınıf 'asker tarîkince bir mahalle zâbit ve ağa olunca nîm-ten ve potur giyeler ba'dehu çağşır giyeler ve çağşır dahi esvâbı renginden ola. [37] Ve ağa-yı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî hazretlerine varınca ve her sınıf 'askerin ağaları dahi ol renkden ola. Esvâbları i'tibâr için ve sefer olmadığı vakitlerde 'askere ta'lîmdir ve itâ'at dahi irâs eder. Gâh-be-gâh her eyâlet ve sancağ 'askerlerinden birer mikdârını birer tarafa ve serhadlere ta'yîn olunalar. Ve ta'yîn olundukları mahalle altı mâh meks eyleyeler, ve sefer olmamak hasebiyle gidecekleri mahalden varacakları mahalle ne metâ' râyic ise götürüb kâr dahi ederler, ve getürmelerini îmâ oluna. 'Âdet¹⁶¹ olunca ve müddet-i kalîlede 'asâkirde 'azîm râbîta ve istihkâm olacağı zâhirdir. Ve hafîyy olmaya ki şimdi bir vilâyetden sefere ta'yîn olunan yeniçeriyânı serdârlar ve serdengeçdiler getirür, iki mâh kadar vilâyetlerinde tabl çaldırub birer birer 'asker deyu bayraklara yazılanlar re'âyâyâ etmedikleri kalmaz. Ve hilâl-i râhda dahi tecâvüz eyleyerek ordu-yı hümâyûna vardıklarında tamâm olmamağla ücret ile adamlar tutub bir günde alay gösterüb nasîh olurlar ve ferdâsı günü çil yavrusu misillü dağılub 'avdet eylemeleriyle fî-mâ-ba'd nîzâm-ı cedîdeden sonra sefere ta'yîn olunacak 'askeri serdârlar ve serdengeçdiler getürmeyüb her vilâyetden 'askerleriyle ma'an sefere varub ve emr-i me'mûresine kıyâm eylemek üzere her eyâlet ve sancağlarda yine içlerinden mu'ayyen 'ulûfeleriyle 'askere göre ser-sadlar¹⁶² nâmıyla birkaç kimesne tahsîs oluna. Ve her biri bir bayrak getüre ve her bayrak 'askeri yüz yâhûd yüz yirmi

¹⁶⁰ Berker neşrinde okunamamıştır.

¹⁶¹ Metinde عدت şeklinde yazılmıştır.

¹⁶² Vüzbaşı.

nefer ola tetimmâtıyla ve böyle nîzâm bulmuş 'asker seferden firâr etmez ve idâre olunur ve ser-sadlar dâ'imâ ola ve her sefere vardıklarında جريجة ترقى cerice-i terakkî? verile ve böyle 'asker istihkâm üzere olacağından başka ser-sadlar dahi zâbitleri şeklinde olmalarıyla vilâyetlerinde dahi itâ'at üzere olurlar ve 'asker böyle mu'ayyen olunca bir âdem gider mahallerinden ihrâc eder, şimdi ise turnacılar varub birine bayrak verür, mezkûr dahi iki mâh tabl çaldırub minnet ve niyâz ile birer birer yazılan 'asker gönüllü misillü olub irâdetleriyle olmuş gibidir. Böyle 'asker ne iş görecekdir ve nîzâm-ı mezbûra irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise ibtidâ-yı emrde tahrîr olunduğu üzere kenâr yerleri san'at ile nîzâma bend, ba'dehu cümle taşranın nîzâmına murâd olundukda evâmîr-i 'aliyye ve tahrîrât ile olmaz, zirâ nîzâm noksan [38] olacağından başka¹⁶³ âsitâne-de ba'zı sebeb ile gâ'ile çoğalub ve sâhib-i devlet ve kesîrû'l-merhamet efendimiz hazretlerine varınca leyl ü nehâr tevaggul ile ancak umûr-ı âsitâne idâre olunur, bâ-husûs 'an-asl bir binâ emîni tahsîsine gaflet olunub bir kimesne hâne binâ edeceği vakte bi'n-nefsihi binâ emîni mahalline varub hâne binâ edecek kimesnenin bin zir'a yeri olduğu halde iki yüz elli zir'asında binâ ola, ve yedi yüz elli zir'ası havlu yâhûd bağçe ola. Ve bu nîzâm ziyâdesiyle düstûrû'l-'amel tutulmalu idi ve kemâliyle ihtimâm olunacak bir mâdde idi. Ve dahi Üsküdar ve Galata ve mahallât-ı sâ'irede hudûd vaz' olunmalu idi. Hudûddan hâric kimesne binâ yapmayub zirâ taşralar hemân Benî Adem'den hâlî kalmış gibidir. Ve bu husûsda menâfi'-i bî-şümâr olduğuna iştibâh değildir. Evvelen hevâ eyü olurdu, sâniyen emrâz-ı mütenevvî'a olmazdı, sâlisen kesret-i nüfûs hezâr mahzûru¹⁶⁴ müstelzimdir, râbî'an kesret-i zahâ'ire ihtiyâc kalmazdı ve mübâyâ'a tekellüfû olmazdı. Nice fukarâ olub zirâ'at nedir bilmez erbâb-ı sanâyi'den hinta iştirâ edüb mübâyâ'aya verür, hâmisen hudûs-ı fitne olmazdı, sâdisen binâ olacak yer olmamağla

¹⁶³ Bu kelimedden sonra yazılan "zira" kelimesi silinmiştir.

¹⁶⁴ Berker, 230: zarar u mahzuru.

taşradan zî-servet mâlını sıyânet için ve fukarâ teklîf-i 'aczin-den hicret edüb âsitâneye gelmezlerdi, sâbi'an ihrâk dahi olmazdı hülâsa bir iş idi ki menâfi'î lâ-yu'ad olub vaktiyle eğerçi nizâmına himmet buyurulmadı. 'Înâyet-i Hakk ile Devlet-i 'Aliyye'nin bir vaktinde himmet olunub tarîki bulunsa 'azîm işdir, ihrâk vâkı' oldukça büyütlü âsitâne vakfdır veyâ mahlûl kaldıkça vakfdan birine verildikde bu şürût ile verile, yerin rub'unda binâ ola mâ'adâ havlu ve bağçe ve umûr-ı mezbûra ta'yîn kılınan kimesne kayd-ı hayat ile ta'yîn olunmalu, taşralarda nice nice cennet-âsâ yerler vardır ki karîbü'l-'ahdde Selanik misillü birer vilâyet olur fakat gümrüklerinden mâl-i vâfire hâsıl olurdu. Ereğli¹⁶⁵ kadîmî kal'ası dahi var imiş ve limanı dahi eyü Edirne iskelesi olurdu. Ve Orfano'ya¹⁶⁶ iki sâ'at mesafede bir nehr-i kebîr olub deryâya cereyân ettiği mahalde bir şehir inşâsıçün *ehl-i İslam'dan ve ehl-i zimmetden varub sâkin olanlar tekâlîf-i şâkkadan mu'âflardır* deyu etrâfa ve âsitâneye i'lân olunsa mümkün idi ve böyle nice nice yerler vardır ki cümlesi cesîm medîneler olub enva'î metâ' i'mâl [39] ve nesc edüb mîrîye dahi îrâd-ı cedîde olacağı zâhirdir. Ve İnebahtı muhafızları İnebahtı'da ikâmet edüb yeri sengistân olmağla hem vâlî hem ahâlî 'azîm sıklet-keşide olurlar. Kurbunda sekiz sâ'at mesafede Karlili sancağı kazalarından olub bir müddetden berü Ağrıboz'a ilhâkdır, ilhâk-ı mezbûr devlet umûruçün değildir; binâ'en 'aleyh sancağ-ı mezbûru Ağrıboz'dan ref' ve İnebahtı ile iki sancağ bir vâlîlik ola, ve İnebahtı voyvodalık olunca mütesellim ikâmet edüb ve İnebahtı'ya karîb Misolonk¹⁶⁷ kasabası olub¹⁶⁸ zîrde leb-i deryâda ve deryâsı iki buçuk sâ'at kadar sığ yerler olub ve sığ olarak bir cedvel ayrılıb yedi sâ'at kadar Karlili tarafına gider, içinde bir ada olub Anzelikoz kasabası vardır ve mahall-i mezbûr nev'-a-mâ Venedik şehrine benzer. Se-

¹⁶⁵ Berker, 230: öğle.

¹⁶⁶ Orfano, Selanik civarında bir körfez. Metinde اورفانده şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁷ Missolonghi. Korint körfezinin kuzey kıyısında bir yerleşim yeri.

¹⁶⁸ Bu kelimeden sonra و harfleri vardır.

ferden evvel Misolonk re'âyâsının yüz kadar seffineleri olub şimdi kırk elli kadar navluncu seffineleri vardır. Misolonk kasabasında bir kal'a binâ olunsa ve vâlî mahall-i mezbûrda ikâmet etse 'azîm bir iş olurdu, ve büyük bir vilâyet olurdu. Raca'nâ ilâ sadâdinâ bâlâda tahrir olunduğu üzere 'asâkir nizâmı âsitâne-i 'aliyyeden evâmîr-i 'aliyye ile gereğince imkânı olmayub her eyâlet ve sancağda nizâm-ı mezbûr için Eflâtûn mânendi bir vezîr-i vakûr-kârdan dâna-yı envâ'-ı fûnûn 'âkîbet-endîş zât-ı pâki zulm ü tama' ve irtikâbdan 'ârî ve umûr-ı âtiyyeyi kable'l-vukû' fark ve temyîzine muktedir erbâb-ı basîret ve ocağ-ı 'âmîre ricâlinde mu'teber bir ağa ve kifâyet mikdârı küttâb ta'yîn olunalar. Ve mahalline varub her eyâlet ve sancağı nizâm-ı mezbûra rabt etdikçe defteri ve sûret-i nizâmı hâvî cerîdeyi Der-'Aliyye'ye irsâl ve defterin birisini ağa kapusunda ve birisini bi'n-nefsihi nezd-i hazret-i tâcdârîde [40] hıfz oluna. Ve zümre-i mezbûreden biri vefât etdikde yerine evlâdı yâhûd âheri vaz' olunmak iktizâ etdikde vefât edenleri eyâlet yâhûd sancağ ağası yâhûd bir kal'a ağası der-'akab ağa kapusuna bildir ve ağa kapusunda zabt oluna. Ve altı ayda bir ism (ü) resmleriyle vefât edenleri veyâ bir sebep ile ihrâc olanları huzûr-ı hümâyûna cerîdesiyle 'arz oluna ve nezd-i hazret-i tâcdârîde mahfûz olan defterden isimleri hâk ve yine ol eyâlet veyâ sancakdan cümle ihtiyâr ve ser-sadlar ve zâbitleri ma'rifetleriyle memdûh kimesneleri intihâb ve Der-'Aliyye'ye 'arz edeler, ba'dehu fermân-ı 'âlî ve ağa mektûbu sâdır olduktan sonra yerlerine kayd eyleyeler. Ve nezd-i hazret-i tâcdârîde ve ağa kapusunda olan defâtire kayd eyleyeler ve esâmeleri yedlerine verile. Ve 'asâkir-i mezbûre ber-minvâl-i muharrer nizâma bend oldukda murâd olunsa her yüz ve bin neferine başağalar dahi tertîb olunur, ve mâdâm bir devletin 'askerleri bu mertebe takayyüd olunmaz ise ol devletin bir 'askeri olmamış olur ve devletlerin fakat üç işi vardır: biri sıyânet-i hazîne ve biri refâhiyyet-i re'âyâ ü berâyâ ve biri nizâm ve râbita-i 'asker, umûr-ı sâ'ire yok menzilesidir. Binâ'en 'aleyh ve kıs 'alâ hazâ yalnız

yeniçeriyâna olmaya, topcıyân ve cebeciyân hülâsa cümle 'askeri bu minvâl üzere nizâma bend ve eyâlet ve sancağlarda zâbitleriyle ve defterleriyle yeniçeriyân misillü zabt oluna ve mevâcibleri dahi mahallerine gide, ve topçılar ve humbaracılar her eyâlet ve sancakdan her sene birkaç âdem âsitâne-i 'alîyyeye varub ta'lîm edeler ve 'avdetlerinde vâlî ve ağaları huzurlarında mâ'adâlarına dahi ta'lîm eyleyeler. Ve esâmenin bir akçesi metâ' misillü sekizer onar guruşa fûrûht olunur, [41] bu makûle şey için devletlere ihmâl ve ruhsat ve gaflet gâyet şeyndir ve hezâr mahzûru müstelzimdir, ve o devletin bir 'askerî olmamış olur. Bâ-husûs nice âdemler vardır ki yüz ve üç yüz ve dahi ziyâde akçe yevmiye iştirâ edüb her mevâcibde mâl-i vâfi-re telef olur. Binâ'en 'aleyh tedbîr-i hasene ile ocağ-ı 'âmire ricâlinin ittifâklarıyla ibtidâ-yı emrde fî-mâ-ba'd esâme fûrûht olunmamak üzere men' ve bu men'inden sonra bu makûleler vefât etdikçe esâmeleri verilmeyüb hazînedede kala, ve 'asker iktizâ edüb esâme verilmek iktizâ eder ise nizâm-ı cedîde üzere intihâb oluna, ba'dehu potur giyeler, ba'dehu esâmesi verilecek kimesne bu kıyâfetiyle ağa ve ortası ihtiyârları göreler ve kul kethüdâsı ve ocağ-ı 'âmire ricâli dahi göreler ve bir eyüdü'â oluna, *nizâmın ve tavr ü tarz-ı yeniçeriyânın bir kılı bozulmasına ve 'adem-i itâ'ati i'tiyâd edene la'net olsun* deyu cümlesi la'net edeler. Ve her ortanın ne mikdâr neferâtı var ise ma'lûmları olmak için ağa kapusunda olduğu gibi her ortada dahi defter ola ve vefât ve ihrâcları ânlar dahi zabt edüb yedlerine vaz' olanları kayd eyleyeler. Ve her ortanın ihtiyârlarını celb ve cezb için birer mikdâr şey ile celb olunub ve bâlâda tahrîr olduğu üzere her sınıf 'askere kalyoncuyâna varınca nizâmları verilüb ve her bir sınıfın esvâblarını birer renk çukaya tahsîs oluna, ve al çuka şafaklı renk olmağla topçılara tahsîs oluna. Endâhte-i tob için âmâde olduklarında düşmen görünce her ne denlü salâbetlü olur ise dahi sadâ-yı tob mehîb olmağla lâbud bahr-i havfa müstagrak olur ve 'askerî tâ'ifesi her ne sınıftan olur ise zâbit oluncaya kadar potur giyeler ve nizâm-ı mez-

bûra hâvî istilâhâtıdan 'ârî 'âmmenin ma'lûmu olmamak için bir kitâb yazıla [42] ve basma hattıyla tevfir oluna, ve her tarafa neşr oluna, ednâ ve a'lânın şürût-ı nizâm ma'lûmları ola, âna göre 'amel ve hareket eyleyeler. Frengistan'da foyeta¹⁶⁹ ta'bîr olunur basma hattıyla havâdisnâmeler çıkması mücerred 'avâmm-ı nâssı terbiye ve ikâz içündür. 'Avâmm-ı nâssı böyle mel'abeler ile terbiye ederler. Ve ağa kapusu ahz ve i'tâ mahal-li değildir, pâdişâhın vazîfeli kullarının 'askerî ağası demektir. Binâ'en 'aleyh ocağ-ı 'âmirede olan sarrâfî def ve o makûle sarrâfîn hiç lüzûmu yoktur, hasâretten ve hîleden gayri bâ-husûs cins-i Yahudiyân âyinlerince âher millete hıyânet eylemek sevâb i'tikâd ederler, ağa kapusunda hîdmetlerinde olmak için ednâdan birini istihdâm etsünler be-şart-ı ân ki serhad ağalarına karz akçe vermeyüb ve mevâcib havalâtına ve sebeb-i tahrîrlere ve çuka ve astarlarına fî-mâ-ba'd karışmaya, ve sebeb-i tahrîrler ve çuka ve astar umûrları(na) ocağ-ı 'âmire ricâlinde erbâbı ta'yîn oluna, ve böyle olunca idâre olunmaz denür ise bir senede işler tarîkine girür şimdiki hâlde serhadlar ağalarını irâd edüb serhad ağası olunca ribh 'ale'r-rih ile deyne¹⁷⁰ giriftâr etdirüb mevâcib-i serhad çıkdıkda alacağı kadar akçeyi alur, fukarânın 'ulûfelerine külli hasâretedir ve ağalar akçe vermeyince şimdiki gibi serhadler ağasız kalmaz lâbud ağa ta'yîn olunur, bu dolab bozulunca be-her hâl işler dahi sûret-i hase-neye tahvîl eder. 'Askerî tâ'ifelerinden pâye ve serhad ve sâ'ir gûne 'ubûdiyet ile ta'yîn olunca be-her hâl teşvîş ve nizâmsızlık olur. 'Asker-i pâdişâhiye lafz-ı para dinmemeli, denür ise muhtelû'n-nizâm olur ve o 'askere 'asker denmez ve 'aleyhi't-tevfik.

[43] Ahvâl-i Sipâhiyân-ı Eşkinci

Kâş ki 'an-asl tîmâr bulunmayub esâmelü bir 'asker olsa süvâriyân nâmıyla tîmârlardan la-yu'ad akçe hâsıl olurdu ve ol

¹⁶⁹ Feuilleton: Tefrika.

¹⁷⁰ Berker, 233: ve yine.

'askere mu'âdil dört kat ziyâde 'asker tertîb olunurdu. Ancak kadîmî bulunmağla binâ'en 'aleyh nizâmları lâzîme-i hâlden-
dir, zirâ gâyet muhtelû'n-nizâm olub zâbitleri olacak alaybey-
leri iki-üç ayda bir 'azl olunub akçe kuvvetiyle esâfil-i nâssdan
ve erâzilden kimesneler alaybeyi olub ve sancakları ve tîmâr-
ları telvîs eylediklerinden başka, bu makûle beylere sipâhiyân
itâ'at eylemeyüb ve üç ayda bir 'azl ve nasb olan zâbite 'asker
nice itâ'at eder. Tedrîcî sipâhiyân dahi perde-i edebi ref' ve
umûr-ı mühimmeyi mel'abe yerine koyub mahallinde 'adem-i
itâ'at ile kabîh işleri zuhûr edegelüb ve hilâf 'arzlarıyla Devlet-i
'Aliyye('yi) dahi ta'cîz ederler. Bu takdîrce her sancakda olacak
alaybeyi âher sancağ ahâlîsinden olmaya, bey olacak kimesne
ol sancağ ahâlîsinden ola ve her sancakda ze'âmet sâhible-
ri bulunur, ze'âmeti büyük bir za'îm ve dahi a'lâ olmak için
ze'âmetine imkânı bulunur ise şey zamm oluna ve alaybeylik
ol kimesneye verile. Ve ze'âmeti alaybeyliğe meşrût ola mâdâ-
me ki hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugâyir-i kânûn-ı münîf hareketi
olmaz, kayd-ı hayat ile verile. Ve bir sancakda ze'âmet sâhibi
bulunmaz ise ol sancakda ze'âmet bulunur ve mutasarrıfı ted-
rîcî âsitâne-i 'aliyyede yâhûd diyâr-ı sâ'irede ikâmet etmişdir;
alaybeyi olmak için 'iyâliyle sancağına nakl oluna, muhâlefet
eder ise ze'âmeti âhere tevcih ve bu güne ağır ze'âmet ile olan
miralay servet sâhibi olunca sipâhîlerin kahvesine muhtâc ol-
maz, muhteşem bir ağa olur. Hâl dahi gayri olur ve her san-
cakda nice nice tîmâr ve ze'âmet sâhibleri vardır ki gaflet ile
[44] âsitânede ikâmet etmişlerdir, şâyân değildir. Ve ba'zıları
taşradan haseki olub ve sefere gitmemek için başka dirliklere
girürler, bu makûlelere kibârdan dahi olur ise hatr ber-taraf
zacr oluna. Ve sancağına varub ikâmet eyleye ve gitmez ise
âhere ya tevcih yâhûd kasr-ı yed eyleye tîmârını ve bu makû-
le iş için gitmemesine şefâ'at niyâzına cesâret eden zevât dîn
ü devlete sadâkat etmemiş olur ve Rumili'de ve gerek diyâr-ı
sâ'ire ve deryâ kalemîni dahi teftiş ve nizâma bend, ve Rumili
sipâhîleri on iki bin iken sefere eşenler altı bine balığ olmaz.
Bundan başka ba'zıları akçe ile ve ba'zıları sâde-dilân şefâ'at-

leriyle mutasarrıf oldukları ze'âmet ve tîmâra âherden tîmâr
alub ilhâk ederler. Akçesi on guruşa bey' olunan esâme misillü
bir işdir. Ne mertebe sû-i tedbîrdir. güyâ bu 'askerler bir defa-
da bu memleketler feth oldukda lâzım imiş ve fî-mâ-ba'd lüzû-
mu yokdur. İşler telasim ile idâre olunacaktır deyu bir 'askerde
râbita kalmadı ve sipâhiyân dahi Devlet-i 'Aliyye'nin bir 'aske-
ridir, ber-minvâl-i muharrer nizâmları verildikde bir mahalle
ta'yîn olunub emr-i me'mûrelerine kıyâm, ba'dehu ruhsat ile
'avdet etmeleri îcâb eder iken rû'esâ-yı 'asker-i esâfil alaybey-
leri vesâletiyle izin akçesi nâmıyla vâfir akçelerini alub ruhsat
vermeleriyle bir mahalle ta'yîn olunduklarında Devlet-i 'Aliy-
ye'nin hudmeti için değildir yine maksad akçedir deyüb giderler
ve 'askerî tâ'îfesinden vükelâ ve rû'esâ-yı 'asker akçe alınca iş-
ler rezâlete varur ve inhizâm ve perîşânlık olur ve cemî' devlet-
lerin beynlerinde mezmûm ve kabîh bir işdir. Sipâhî ki hûş-dil
nebâşad zeşâh nedârad hudûd-ı vilâyet nigâh (سپاهی که خوشدل
نہ باشد ز شاه ندارد حدود ولایت نگاہ)¹⁷¹ fehvâsınca tenfir-i kulûb-ı
'askere bâ'is olur bir kabîh iş olmağla fî-mâ-ba'd rû'esâ-yı 'as-
ker izn¹⁷² ve sâ'ir bahâne ile akçe almamak üzere ve miralay ve
sipâhiyândan dahi akçe verür içlerinde bulunur ise tîmârı ref'
ve miralay 'azl ve ze'âmetleri ref' olunacağından başka âher
dahi [45] mu'âmele olunur deyu hatt-ı şerîf ile men' ve tehdîd
oluna ve devâmına himmet oluna. Ve 'askerî tâ'îfesi zir-i dest-i
zâbitânda olmak için bâlâda tahrîr olunduğu üzere Frenkler
mel'abeleriyle 'askerlerini ağıl-i bend-i itâ'at etdirürler. Hîn-i
iktizâda hareket-i nâ-hemvâra tasaddî etmezler, ve hareket-i
pâ-bercâ nedir hatırlarına hutûr etmemek için dâ'imâ birer
mel'abe ile meşgûl olmakdan hâlî komazlar iken, bizler ise
sipâhîlerin hatırlarına gelmeyecek hareket-i nâ-hemvârı biz
delâlet edüb irâ'et-i tarîk ederiz. Bir mahalle ta'yîn olundukla-
rında vükelâ akçe alub izn vermeleriyle tedrîcî hâlet-i mezbûre

¹⁷¹ Sadi'nin bir beyti. Gönlü hoş tutulmayan bir asker, ülkenin sınırlarını gözetmez.

¹⁷² Metinde اذن şeklinde yazılmıştır.

tabî'at¹⁷³ olup 'asker dahi tahaşşüdü mel'abe yerine koyub bir iş görülmez. Ve her sipâhî sancağında mevcûd bulunmak için fî-mâ-ba'd biri tîmârını veyâ ze'âmetini âhere kasr-ı yed ile verdikde yâhûd mahlûl kaldıkda alacak adam âher sancakda ise ibtidâ 'âliyle sancağına varub ikâmet eyleye, ba'dehu verile. Bundan menâfi'-i bî-şümâr derkârdır, ve mümkün ise âher sancakda ikâmet edenleri dahi bâ-fermân-ı 'âlî 'iyâlleriyle sancağına varub ikâmet eyleyeler. Ve âsitânede olan erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet rikâb-ı kamer-tâb-ı hazret-i tâcdârîçün tahsîs kılınan gediklüyândan başkaları mutlak 'iyâlleriyle kalkub tîmârları ve ze'âmetleri olan sancaklarına varub sâkin olalar ve üç mâh mehîl verile. Ve muhâlefet edenleri zecr ve ol sancağ ahâlîleri-nin birine kasr-ı yed etdireler, kalem yoklanub ferd-i vâhid eş-kinci ve deryâ kaleminden kalmayub sancaklarına varub sâkin olalar ve bu şürûtların devâmıçün hilâfıyla hareket eden zevât ol devletin devâmını istememiş olur. Ve fî-mâ-ba'd tîmâr alub tîmârına ve ze'âmetine bir kimesne ilhâk eylemeye ve ölmüş-leri dahi tevfir-i 'asker için tenzîl ve müceddeden âher birer kimesneye tîmâr olarak verile, ve bu vech üzere beyler ze'âmet sâhibi olunca birisi sepet¹⁷⁴ tîmârı alıkomayub bu makûle tîmârlar dahi birer kimesneye verile ve ihtimâm oluna. Kayd-ları ne kadar ise cümlesi dola ve sancaklarında sâkin olalar ve peyderpey der-teftîş oluna. Sancaklarında 'iyâlleriyle sâkin oldukları hâlde keşf oluna ve sancağ kadıları [46] i'lâmlarıyla ve ahâlîleri mahzarlarıyla ve defterleriyle ism ve resmleriyle Der-'Aliyye'ye ifâde eyleyeler ve beyler dahi defter göndereler. Bir müddetden berü tîmâr ve ze'âmetlere Arnabud zümrele-ri harîs olup alurlar, mâni' değildir alsunlar, ancak 'iyâlleriyle tîmârları olan sancaklara varub sâkin olmadan bir kimesne tîmâr ve ze'âmet almaya, ve sancağında 'iyâlleriyle sâkindir deyu birine tîmâr verildikde beyler 'arzlarında kayd eyleyeler. Ve nizâmına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise şimdiye ka-

¹⁷³ Metinde طبع şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁴ Berker, 235: sebt-i timarı.

dar bey olanların birisi bey olmaya, zirâ telvisliğı tabî'at¹⁷⁵ etmişlerdir ve 'aleyhi't-tevfîk.

Ahvât-i Sipâhiyân ve Kalyoncuyân-ı Deryâ

Deryâ sipâhîleri dahi şöhrat üzere bir 'asker olup bunların dahi bâlâda tahrîr olunduğu üzere nizâmlarına himmet buyurula. Ve bunlar bedel verüb bir hıdmete bulunmazlar Benî Âdem'den biri mâhiyye üçer gurus bir hıdmetkâr tuta, ba'dehu hıdmetin bedeli bana mâhiyye birer gurus ver ve hıdmetin bana lâzımdır hemân bedel-i sipâhiyân-ı deryâ bundan farkı yokdur ve deryâ sipâhîleri bulundukları mahallerde karada muhâfazaya hiç lüzûmları yokdur. Binâ'en 'aleyh deryâ kaleminde ne mikdâr erbâb-ı tîmâr ve zu'amâ var ise Mora Kıbrıs Rodos ve sâ'ir ada olanlardan başka Karlili İnebahtı Ağrıboz sancakları misillü sevâhilde olan bi'l-cümle deryâ kaleminin sipâhîlerinin bedelleri ref' oluna, ve donanma-yı hümâyûna ba'zıları topçu ve ba'zıları kalyoncu ta'yîn olunalar. Ve bir iki sene zarfında fenn-i deryâyı tahsîl edecekleri zâhirdir ve bedelleri ref' olunmağla hasâret-i mîrî olmamak gerekdir. Zirâ sipâhîlerin yerine kalyoncuyâna verilen 'ulûfe mîrîye kalur ve böyle mu'ayyen da'imî 'asker donanma-yı hümâyûnda bulunmağla sefer zuhûrunda küffâr donanmalarıyla bî-muhâbâ cenk etmeğe kudret hasîr olacağı nümâyândır. İrâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise dahi Mora'da Manya'nın fethine ve nizâmına himmet buyurulur ve bir münâsib mahallinde limanlı bir metîn kal'a binâ olunur, mesârifi ve 'askerin vezâ'ifi içinden çıkar ve mîrmîrândan birine mansıb verilür ve kendüsüne dört karavele ve iki çekdiri ve iki [47] firkate verilür. 'Askeri ba'zen başka ve ba'zen semtlerinde olan Ağrıboz İnebahtı ve Karlili sancakları sipâhîleri ta'yîn olunur, şitâda deryâ muhâfazasına ve sayfda kapudân paşa ma'iyetine gider. Mûmâ ileyh mîrmîrânın hayvanâtı ol-

¹⁷⁵ Metinde طبع şeklinde yazılmıştır.

mamağla Manyâ ve Mora kazâlarından birer mikdâr hazariyye ta'yîn olunur ve geçinür, ve çekdiri olmaz ise fî-zamâninâ çekdiri yerine kırlangıç ta'bîr olunandan verilür. Ve keزالik Resmo yâhûd ol havâlîde münâsib bir adada bir kal'acık binâ olunur. Ve yine bir mîrmîrâna verilür ve âna dahi dört karavela ve iki çekdiri ve iki firkate verile, ve 'askeri Manyâ misillü ta'yîn, şitâda deryâ muhâfazasına tevaggul ve sayfda kapudân paşa ma'îyyetine gider ve keزالik Kıbrıs mîrîlûdür denür ise nizâm tarîki vardır, kimesneye zulm olmayarak nizâmı verilür. Ve mîrîye dahi fazla îrâd derkâr ve bu sûret ile müceddeden i'mâr olur bir mîrmîrâna verilür, âna dahi dört karavela ve iki çekdiri ve iki firkate verilür, 'askerleri öbürleri misillü ta'yîn olunur, şitâda deryâ muhâfazasına ve sayfda kapudân paşa ma'îyyetine tevaggul eder. Ve bu sûretler fenn-i deryâyı herkes kemâliyle tahsîl edecek, gâyet ahsen bir hâletdir, ve deryâ husûsuna gâyet kuvvetdir. Ve Devlet-i 'Aliyye'nin bu sûret hem şânından ve hem böyle nizâm bulunmak vâcibdir. Ve ayakda bu kadar sefâyin mütemâdî olunca ne mertebe mehâbetdir. Ve etrâfda olan halkın fenn-i deryâyı ele getürmeğe bir ahsen hâletdir. Ve âsitâne-i 'aliyyede mahsûsan kalyoncuyân ağası ta'yîn olunub tersâne-i 'âmirede ikâmet eylemek üzere ve kalyoncuyân efendisi ta'yîn oluna. Ve donanma-yı hümâyûn 'askeri topcıyân olsun kalyoncuyân olsun sipâhiyândan olsun başkalarından olsun âsitânede olanları ve taşrada olanları defterlerinde kayd edüb ve sipâhiyân çokdur âsitânede olan donanma-yı hümâyûna dahi ta'yîn oluna. Ve sipâhîlerden başka olan kalyoncuyânın vefât etdikde veyâ bir sebeb ile ihrâc olundukda ve âheri vaz' olunmak [48] iktizâ eyledikde yeniçeriyân misillü bir defteri kalyoncuyân ağasında ve bir cerîdesi bi'n-nefsihi nezd-i hazret-i tâcdârîde ola itibâr için, taraf-ı cihânbanîden cümle 'askerî tâ'ifesine böyle itibâr olunca 'asker behemehâl eyü ve hîlesiz olur, hîle olacak yer kalmaz ve saray-ı hümâyûnda 'askerî tâ'ifesinin defâtiri muhâfaza ve kitâbet için bir münâsib mahalde kifâyet mikdârı küttâb olmak iktizâ eder. Bir devlet madame ki 'askerî tâ'ifesine bu rütbe ihtimâm etmez, hemân

'askeri yok gibidir. Ve sipâhiyândan başka 'ulûfe-i kalyoncuyân sefere vardıklarında şu mikdâr ve gitmediklerinde şu mikdâr verile deyu mu'ayyen mikdârını ta'yîn ve yedlerine esâme verilüb râbitaya bend ve nizâm-ı kalyoncuyân dahi mu'teber tutula. Ve dümenci ve yelkenci ve sâ'ir hüddâm-ı donanma 'ulûfeleri mu'ayyen ola ve cümlesi kalyoncuyân ağasının defterinde ve nezd-i hazret-i tâcdârîde olan defterde mukayyed olalar. Ve hafıyy olmaya ki deryâ cengi kara cengine benzemez, hemân tob cenginden 'ibâretidir ve sefineyi kullanmaktır ve dâ'imâ ta'lîm üzere olalar. Ve deryâ cengi eşedd olmağla kalyoncuyânın gümrük ve sâ'ir ba'zı husûslarına müsâ'ade olunmak şâyândır ve tersâne-i 'âmirede birkaç kışla dahi binâ olunmak elzemdir. Ve bu vech üzere nizâmına himmet buyurulmağla donanma-yı hümâyûn âsitâneden çıkdıkda ırgad makûleleri kalyoncu deyu yazub getürmezler, ve 'ulûfe-i kalyoncuyân bî-hûde telef olmaz. Ve sefine'lere noksan 'asker konmaz, zîrâ donanma 'askeri mu'ayyen olmuş olur, hîle sığmaz. Ancak şimdi olduğu üzere olunca kusûr la-yu'ad olub ve nice nice fenâ şeyler zuhûr etmişdir. Ve donanma 'askerinde kesret-i topcıyâna ve ta'lîmlerine ihtimâm oluna ve sefine kullanacak 'asker dahi ta'lîmli olmasına dikkat ve kapudânlardan kapudân olmak için veyâ bir mahalle ta'yîn olunmalarıçün akçe alınmaya. Erbâb-ı cihâddan olan 'askere cemî' zamânda böyle kapu açmayub zîrâ hiç bir iş nizâmında kalmaz, ve akçe ile 'azl ve nasb olmak devletlere bundan fenâ şeyler olmaz. Zîrâ husemâsına bu 'askerleriyle gâlib [49] olacaktır. 'Askerin hâli böyle olunca o devlet sefer etmek hatâdır, hasmına şey verüb iskât etmek evlâdır. Ancak bu dahi iş değildir, zîrâ husamâ o devletin bu hâline vâkıf olur ve Şetrebe¹⁷⁶ ve Dimne¹⁷⁷ ve Kelile¹⁷⁸ ahvâline döner ve ber-min-

¹⁷⁶ Metinde شتر به şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁷ Metinde دومينه şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁸ Kelile ve Dimne hikâyelerinde geçen karakterler. Orman kralı aslanın en yakın arkadaşı olan Şetrebe isimli öküz, kendisine menfaat sağlama isteyen çakal Dimne'nin aslanı kıskırtması ile öldürülür. Ancak daha sonra pişman olan aslan olayı soruşturur ve Dimne hapsedilir.

vâl-i muharrer donanmaya böyle nizâm verilince husamâ ile cenk etmeğe kudret olur. Zîrâ devletler böyle nizâmsızlıktan ma'azallah zevâllerine bâ'is olacak kabîh¹⁷⁹ işlerdir. Ve deryâ cengi fakat sefîne kullanmak ve tob cengine münhasır olmağla sefîneye girecek 'asker mübtedî ve ırgad makûlelerinden olunca Frenk donanmalarıyla mukâvemet emr-i ba'îd rezâleti ve inhizâmı münticidir. Ve deryâ nizâmı dahi irâde-i 'aliyye ta'aluk buyurulur ise 'usret yokdur ve donanma-yı hümâyûn böyle nizâmlı olunca Nasârâ donanmalarından birkaç kat a'lâ kuvvet peydâ edeceğine iştibâh yokdur. Ve deryâ sipâhîleri adalar-dan mâ'adâ ne mikdâr sipâhiyân ve zu'amâ var ise birisi kal-mamak üzere cümlesini donanma-yı hümâyûna 'asker ta'yîn oluna. Ve donanma-yı hümâyûna gâyetü'l-gâye kuvvettir ve Manya ve Girid havâlisinde zikr olunduğu üzere münâsib bir ada ve Kıbrıs tahrîr olunduğu üzere nizâmları verilür ise birkaç sene içinde fenn-i deryâda mâhirler zuhûr eder ki Bahr-i Muhît kendülerine bir göl gelmez ve bu sûret ile deryâyâ dahi fi'l-cümle nizâm verilmiş olur. Ve sâ'ir hürde nizâmları vardır vaktiyle lâ-bud erbâbı bulur ve 'aleyhi't-tevfîk.

Ve illâ şimdi olduğu gibi mukaddemen bilâ-cenk kapudâne-yi Malta'ya haydûdların getürdüğü ve sâ'ir böyle rezâletler nes-ta'izu billah bizler dünyâda insan mıyuz ve gayret ve hamiyye-timiz var da'vâsını etmek 'ayıbdır. [50] Nasârâ sefâ'ini Bahr-i Muhît'i Marmara engîni kadar saymaz iken biz ise liman içinde idâre edemeyüb ve kara ve deryâ 'askeri akçe ile âdem tutub göndermeyeler, bi'n-nefsihi kendüleri gideler. Meğer hasta ya 'alîl ise ve illâ bir dürlü 'afv olunmaya ve kalyoncuyânın dahi libâslarını bir renk çukaya tahsis oluna ve kapudânlarına va-rınca ânlar dahi potur giyeler. Ve topçılar kara misillü al çuka giyeler. Erbâb-ı devlet olanlar leyl ü nehâr hazm ve ihtiyâta

Kardeşinin bu duruma düşmesine üzülen Kelile üzüntüden ölür. Aslan da Dimne'nin hile ile kendisini aldattığını öğrenir ve Dimne de öldürülür.

¹⁷⁹ Berker, 237: habîs.

ri'âyet eylemeleri vâcibdir. Düşmenden bir dürlü emîn olmak câ'iz değildir ve bi-hamdillahi ta'âlâ Devlet-i 'Aliyye'nin vüs'at-ı memâlik hasebiyle idâresinde suhûlet vardır. Ve her husûs hükmünce nizâma bend olmadığından işlerimiz gâlibâne ol-mamağla Frenklerden hicâb eder olduk. Erbâb-ı hamiyyete göre bir dürlü tahammül olunacak derd değildir. Selefde İskender ve Cemşid ve Dara ve sâ'ir Devlet-i 'Aliyye'ye nisbet ile birer hânları kadar idi. Düvel-i Nasârâ'nın kuvvetleri Devlet-i 'Aliyye'ye nisbet ile hiçden hiçdir. 'Âkıbet-endiş olmalarıyla karada ve deryâda bî-muhâbâ cenkleri ve kâffe-i aktârı kabza-i teshîre getürür gibi oldukları zâhirdir. Devlet-i 'Aliyye'nin murâd-ı 'a-liyyesi olsa Nasârâ'dan bin kat a'lâ nizâm verebilür. Ednâ işâ-ret ve murâd ile bâ-husûs düvel-i Nasârâ'nın memleketlerine deryâ bir ya iki mahallinde peyveste olub, memâlik-i mahrû-se ise Gördüs körfezi bir cânibini Mora ve bir cânibini Rumili Bosna'ya varınca sevâhilinde Dobro ve Isklaven ve Preveze ve Vonice ve Aya Mavra memleketlerinden gayri sevâhil ehl-i İslam'ın olub, yine Mora'nın öbür cânibi Manya ve Atina ve Ağ-rıboz âsitâne-i 'aliyyeye varınca Rumili sevâhili ve âsitânenen Anadolu tarafı Mısır'a varınca cümle sevâhil ehl-i İslam'ın olub, Karadeniz kezalik Bahr-i Sefîd adaları deryâdan karaya [51] ve karadan deryâyâ imdâd için suhûlet derkâr yabancı donanma gelse havlumuz içine gelmiş gibidir. Kaydını hemân taş ile görmek mümkün iken ve kezalik karada 'askerimiz küffâr memleketleri içine girince lâ-bud basîret üzere olmak vâcibdir ve illâ Moskovlu bizim yerlerimize kadem-nihâde edüb Tuna'yı 'ubûr ve kendü yerlerimize gelmekle takrîb-i karâbîn hamd ü senâ etmelü idi. Ziyâfetullah deyüb ve kırk taraftan zenbûr-vâr üzerine hücum etmelü cevânib-i erba'asını alub mürûr ve 'u-bûrunu ve zâhiresini kat' ve şikâr avlar gibi kaydını görmek lâzım iken vaktinde esbâbda külli kusûr olub hâb-ı gaflet ile âlûde olduğumuzdan gâ'ur gelür, yakar yıkar ve gider. Sonra bunun tedbiri nedir dimenin ma'nâsı yokdur. Bâlâda tahrîr olunduğu üzere Mora ihtilâlinde Moskovlu Mora karasına çı-kub bir tüfenk endâhte etmemek mümkün iken tekâsül-i vâlî

bu mertebe bed-nâmlığa sebep olub 'avâmm-ı nâss dahi bunu sû-i tedbîrden olduğunu bilmez. Düşmenin kuvvetine haml ile 'askere fütûr aliverür. Nice nice bî-hûde böyle inhizâmlara bu hâletler bâ'is olmuşdur. Allahu ta'âlâ cümlemizi gafletden ikâz eyleye, âmin. 'Alîm Allahu Ta'âlâ ve kefâ bihi şehîden tamâm ev-sâf-ı hamîdesini yazmak bizâ'am yokdur. Ancak cümle 'indinde güneş gibi zâhirdir. Gayret ve hamîyetleri hârik-i 'âdî kadar olub merhametlü veliyyü'n-ni'am kesîrû'l-kerem Gazi Hasan Paşa efendimiz hazretleri zâhir ve bâtını ma'mûr gazâ ve cihâdını melâ'ik tahsîn edecek rütbede olub Devlet-i 'Aliyye'ye ve donanma-yı hümâyûna olan hıdmet ve gayret ve hamîyet-i Hıdîvâneleri inkâra mecâl yokdur. Cenâb-ı Hakk vücûd-ı şerîf-lerin hatâsız edüb tûl 'ömrler ihsân ve cemî' me'ârib-i dâverâ-nelerinde tevîk-i 'aliyyesini bedraka¹⁸⁰-i refik eyleye âmin.

Evsâf-ı Arnabudân

Delvine sancağından Albanya memleketlerinin nihâyetine varınca her ne mikdâr [52] Arnabud bilâdı var ise pîşe-fesâd olub tecemmu' ve memleket gâret etmezler. Gâret ve şekâvet ancak Delvine ve Avlonya, bu iki sancağ ahâlîlerine mahsûsdur ve Avlonya eşedir. Delvine'de nev'-a-mâ suhûlet vardır. Mâ'a-dâ Arnabudluk böyle değildir ve bu iki sancaklar Osmanlı bilâdlarına muttasıl olmayub fâsıla olmağla bu gûne gâretde tasaddî eylediklerine külliyyen takassurât kendülerine verilmez. Dört yüzden mütecâviz seneden berü nizâmlarına himmet olunmadı. Hemân her birisi başlu başına başiboş makûleleri gibi olub nüfûs-ı kesîre dahi olub yerleri bî-hasîr olmağla gâret ve hareket-i nâ-hemvâra tasaddî etmeğe mecbûr olurlar. Bâ-husûs nizâmlarına murâd olunmadığından vahşi ve terbiyesiz bir kavm olub memâlik-i mahrûseye gidüb gelmezler, ve ticâret ve san'at nedir bilmezler. Hemân civâr ve etrâflarında dolaşub ve içlerinde birisi kassâb ve bakkâl ve habbâz ve bir

¹⁸⁰ Berker, 239: bedrika.

san'at vilâyetlerinde işlese mezmûmdur. Gayrileri kız verüb kız almazlar. Hırsızlığa varub müsta'mel na'l ve mîh serîka etmeleri mezmûm değildir. san'at ve ticâret mezmûmdur. Böyle bir kavm olub ancak vilâyetlerinde han olmaz. Bir müsâfir hilâl-i râhda kazâzede olmayub vilâyet veyâ bir köye vardıkda her ne denlü bir fakîre nüzûl etse haremîni civârına nakl ve be-her hâl müsâfiri kabûl eder. *Karamuradlı* ta'bîr olunan kabîlede Salih Bey nâmında kimesne hânesinde mûte'addid konaklar ve furunları olub, mürûr ve 'ubûr nüzûl eder it'âm eder. Arnabud paşaları vardıkça nüzûl ve kisesinden it'âm eder. Söz sâhibi, gâyet 'âkıl, Türkî lisân bilmez. Ancak umûr-ı tedbîrine muktedir Kurd Paşa'ya i'ânet etmekle miknet peydâ eyledi. Ve Mora seferinde 'asker idâre eder erbâbdan olmağla gitmesini vâfir 'asker tesvîk edüb, *emr-i 'âlî yokdur, bilâ-emr gitmem* deyüb ve gitmedi ve sâ'ir böyle Arnabudluğ'un eyü halleri vardır. Ve ehl-i 'ırz vazîfeleriyle mukayyed çokdur, ancak şekâvet-pîşeler gâlib olmalarıyla nizâmsız olduklarından ve memâlik-i mahrûse ile 'adem-i ülfet ve ünsiyetden [53] vahşiler olub âdâb ü erkândan bî-behre bir kavm olmağla nizâmlarına idâre-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise mümkündür. Delvine sancağında dört bin piyâdegân nefer tahrîr olunub yedlerine tezkireler verilüb ve ol sancakda ikâmet eylemek üzere büyük bir ze'âmet sâhibi cinslerinden olmayarak piyâdegân ağası ta'yîn oluna. Ve ağırca tîmâr ile bir piyâdegân kethüdâsı ze'âmet olsa hûşdur ve tîmâr ile iki kâtib ta'yîn oluna, defter-i piyâdegânı ism ve resmleriyle hıfz eyleyeler. Ve vefât edenleri yâhûd bir kabâhat ile ihrâc olanları altı ayda bir Der-'Aliyye'ye 'arz oluna, ve yerlerine erbâb-ı istihkâkdan başkalarını vaz' ve bu 'asker piyâde olmak üzere onbaşı ve yüzbaşı ve binbaşları dahi ola. Ve 'asker-i mezbûreye binbaşlarına varınca sefer olmadığı vakt vech-i münâsibi üzere 'ulûfe ta'yîn oluna ve sefere ta'yîn olunduklarında 'ulûfeleri münâsibi üzere ziyâdece verile. Ve 'avdetlerinde yine oturakda aldıkları 'ulûfe kadar 'ulûfeleri verilmek şartıyla nizâma bend ve her yüz neferde bir 'alemdâr ve bir çavuş

dahi ola, ve bu nizâm üzere Avlonya sancağında ba'zen طوجفا Tocika cinsinden ve ba'zen başka köylerinden beş bin nefer piyâdegân tahrîr oluna, ve ânlara dahi Delvine sancağı misillü piyâdegân ağasıyla kethüdâ ve kâtibleri ta'yîn oluna. Ve kezaîk Dukakin ve Kega havâlisinde dört bin piyâdegân tahrîr oluna ve kemâ-merre nizâmları verile. Ve yine İskenderiye ve civârında Kega ve ekserîleri İskenderiyeli olmak üzere beş bin süvâriyân tahrîr oluna, ânlara dahi kemâ-merre nizâmlarına himmet ve oturakda vech-i münâsibi üzere 'ulûfeleri verile ve sefere gittiklerinde ziyâde verile. Ve 'avdetlerinde yine sâbıkı üzere 'ulûfeleri verilmek şartıyla nizâma bend ve Arnabud 'askeri bu vech üzere nizâma bend oldukda seferlerde dahi 'azîm hıdmet ve cenkleri olacağından [54] başka Arnabudluk'da bu kadar vazîfe-hâr 'asker olunca külliye Arnabudluk ele alınur bir tarafa gâret için pîşe-fesâd zuhûr eder ise vazîfe-hâr 'asker mâni' olur ve münâsib ise tergîb için her sefere vardıklarında birer akçe terakkî verile, ve vüs'at-ı hazîne oldukda bu 'askeri tevfir edüb seferlerde işe yarar ve İskenderiye ve Bar ve Ülgün taraflarından üç bin kalyoncu, nısfı kalyoncu ve nısfı tobcu olmak üzere tahrîr oluna, ve ânlara dahi bir ağa kemâ-merre nizâma bend ve 'ulûfeleri oturakda vech-i münâsibi üzere ve donanma-yı hümâyûna vardıklarında ziyâdece 'ulûfe verile, ve bu 'askeri hiç durdurmayub nısfı bir senede ve nısf-ı âherini öbür senede veyâhûd her sene biner donanma-yı hümâyûna ta'yîn olunalar, veyâ her sene cümlesi ta'yîn oluna. Ve böyle olduğu hâlde hem bir 'asker olmuş olur hem ol taraflar dahi ele alınmasına bâ'is olur, ve bu vech üzere cümle Arnabudluğ'un dahi nizâmı verilmiş olur. Ve nizâmına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise tebdîl-i ahlâk dahi edeceklerine istibâh yokdur. Fakîr Mora'da ve Rumili'de nice nice mahalde bi'l-mu'ayyene müşâhede ve tecrübe eyledim. Miyânelerini nısf sâ'at fasl eder mesâfede köyler olup birisi Rûmî ve birisi Arnabudca tekellüm edüb, Rûmî tekellüm edenler halîm ve edîb ve mütevâzî' ve mutî' olup, ve Arnabudca tekellüm edenler ru'ûnet ve huşûnet üzere olup dâ'imâ fesâd ve gâr(et) ve hasâr ile me'lûflar olup,

nefsü'l-emr Arnabud lisânı bir serd lisândır nevâziş için olacak kelâmları varınca kelâmlarından 'unf ve huşûnet zâhir olur. Arnabud lisânınca tekellüm etmemek lâzım gelse hemân cümle huşûnetleri zâ'il olup tebdîl-i ahlâk edeceklerine mikdâr-ı zerre istibâh yokdur. Zîrâ lisân-ı mezbûr zerâfetden bi-behre ve Türkî lisânını bilmemeleriyle es-sohbetü mü'essire lezzetinden mahrûmlardır ve mutlak bir kavm terbiyesi [55] bir devletin tekellüm ettiği lisânı tekellüme muhtâcdır. Ve illâ felâ zîrâ huzû'l-hikmete min femî'r-ricâ¹⁸¹ ânlar Türkî lisân bilmemeleriyle içlerinde olan bilâ-terbiye tavr ü tarzı bilürler. Âherden ve âher diyârdan metâ'-ı ferâset ve 'irfân alamazlar. Ve böyle olunca dâ'imâ hod-pesend olup kavî ve fi'illerini pesendide edegelüb binâ'en 'aleyh başka millet ile ülfet istemeyüb dâ'imâ hayr ve şerri cinsleriyle etmek isterler. Ve ber-minvâl-i muharrer nizâmlarına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise içlerinden mu'teber 'ulemâ ve 'ale'l-husûs şeyhlerinden bir mikdârını dil-firîb ve bir hatt-ı şerîf isdâr buyurulur en-nâsu 'alâ dîni mülûkîhim¹⁸² fehvâsınca mûmâ ileyhümün delâletleriyle fi-mâ-ba'd Arnabudca tekellüm olunmaya ve lisânlarını tebdîle lâ-bud birkaç seneye muhtâcdır. Ba'de'l-yevm ihtiyârî kimesne Arnabudca tekellüm eylemeyüb Türkî tekellüm eyleyler deyu şartlanalar, ve üç beş sene içinde Türkî lisânını bir mikdâr ele getürünce ıztırârî aralıkda Arnabudca tekellüm eyleyler. 'Ulemâ ve meşâyihleri ve bey ve beyzâde ve mîrmîrânlarının ihtimâmlarıyla müddet-i kalîlede lisân-ı mezbûru ferâmuş ederler. Ve bu makûle şeyler mel'abe 'add olunmaya. Erbâb-ı devlet olanlar zîr-i hükmünde olan ecnâs-ı muhtelif(ey) i tarîk ve nizâmına koyub ağıl-i bend-i itâ'ate sevk ve tergîb edüb nizâma koymak için bundan ziyâde ihtimâm eyleseler vâcibdir. Delîl; İspanya Hind-i cedîdi buldukda ahâlîleri Arnabudluk gibi değil idi. Yeri ve göğü fark eylemeyüb ne güne san'atlar ile nizâma bend etdirdiği inkâra mecâl yokdur. Ame-

¹⁸¹ Hikmeti adamların ağzından öğren.

¹⁸² İnsanlar yöneticilerinin dinî üzeredir.

rika'dan karılar götürüb İspanya'da tezevvüc ve tevellüd eden oğulları babasının ve anasının lisânlarını bilüb sonra ol oğulları [56] Amerika'ya tesyîr ve tercümânlık edüb, müddet-i kalîlede kavm-i mezbûr lisân-ı Amerikânî ferâmuş ve lisân-ı Frenkî ele getürdüler. Bu takdîrce neme gerekdir, yâhûd böyle bulundu diyenler behâ'imden farkları yokdur. Ba'zıları Benî Âdem'den bir günün ya bir senenin işini veyâ mu'ammer oldukları kadar vaktlerinde vâkı' olan vekâyî'î isti'dâdlarına göre bileceklerdir. Bunlar dahi az bulunur, ekser-i nâss mevcûd oldukları meclisde güzârân eden sohbeti zabt ve bir sâ'atden sonra nakline muktedir değillerdir. Tufân-ı Nuh'dan şimdiye kadar cümle 'âlem bu 'ayârdan olsalar felekiyât¹⁸³ ve hendese ve heyet ve pusula ve barut ve âletleri ve basma ile tevfir-i kütüb ve gayri fennleri kimesne bilmezdi. Ancak erbâb-ı basîret olanlar sâyesinde bulundukları devletin devâmıçün 'ömrlerini ancak bu şeylere hasr etmelü. Zümerât-ı Arnabudân Mora'da ve sâ'ir diyârda sefer esnâsında ba'zı mahalleri gâret eylediler. Ancak kusûr iki şeyde vâkı' oldu. Mora imdâdına giden Arnabud tâ'îfesi başı ve kıcı olmayub esâfillerinden kimesneler gitmişler idi. Birisi birine itâ'ati yoğidi, bunda sû-i tedbîr oldu, böyle iktizâ ettiği hâlde kaç bin 'asker ta'yîn olunacak ise her bin neferi yâhûd beş yüz neferi getürmek için Arnabudluk'da mîrmîrânlar ve paşazâdeler vardır. Ânlara emr-i 'âlî gitmelü idi, şu kadar 'askeri eyülerinden intihâb ve alub Mora'ya gidesin, hilâl-i râhda mürûr ettiğin kazâlara tecâvüz etmediğinizi müş'ir i'lâmlar alub me'mûriyetiniz hasebiyle i'lâmları getürüb Mora muhâfızı ve ser-'askeri tarafına verüb müşârûn ileyh dahi i'lâmâtı Der-'Aliyye'ne göndermesiçün ve i'lâmât ile varlığınızda hıdmetine istihdâm eylemesiçün başka emr tarafına gitdiği ve sizden başka bilâ-izn ve sizin ma'iiyyetinize [57] olmayarak gürûh gürûh başkaları gider ise kabûl etmemesiçün dahi emr-i 'âlî gitdiği bildikde vech-i meşrûh üzere 'amel ve hareket eyleyesiz deyu ve bu siyâk ile giden 'asker mikdâr-ı

¹⁸³ Metinde فلکیاء şeklinde yazılmıştır.

zerre tecâvüz etmez, ammâ Mora seferine gidenler bir alay başsız esâfilden âdemler olmağla Mora'da mal ve servet peydâ etmeleriyle Arnabudluk'un beyzâdelerine ziyâdesiyle girân geldiği bi'd-defe'ât müzâkeresi sebkât etmişti. Mora seferi çobanlarımızı bize nedim eyledi deyu söylerler idi. Ma'a hazâ böyle esâfilden iken Mora kazâlarına akçe verüb gedik etmek birinin hatrına hutûr etmiş şey değildir. Vülât hazerâtı dil-firîb edüb tevzî' eyledikleri tekâlif-i şakka defter akçelerini bir gün evvel alub yine başka defter tevzî' etmek için aralık olsun deyu bir kazâya tevzî' ettiği akçeyi bir bölükbaşidan alub yedine girân murâbaha ile kazâ ahâlîlerinden temessük verdirüb, ve kaç kise ise her kise başına bir nefer ve her nefere mâhiyye 'ulûfe ve ta'âmiye sekizer gurus verilmek üzere temessük aldırub gelecek ayda başka defter tevzî' etdikde kazânın içinde olan bölükbaşı verdi ne güzel, vermediği hâlde başka bölükbaşidan alub yine kazâ ahâlîlerinden girân murâbaha ile temessük aldırub ve kazânın her zaman deyni kaç kise ise her kise başına bir nefer 'ulûfe ve ta'âmiyesi mâhiyye sekizer gurus ahz eylemeleri üzere temessük verdirirdi. Mora böyle şeylerden harâb olub bu gûne vülâtın ruhsatı mübâh menzilesine varmağla, ba'zen a'yân ve kocabaşılar dahi vilâyet umûruçündür deyu bölükbaşılardan akçe alub vilâyetin deynidir deyu temessük verürler idi. Vülât esâfil-i nâssa bu kadar açılıb mâhiyyeti âşikâre olunca lâ-bud hükmü dahi nâfiz olmaz, ve herc ü merc olacağı zâhirdir. Mora'nın nizâmına 'inâyet buyurulsa gâyet isâbet olurdu, zirâ bir müddetden sonra Benî Âdem'den hâlî kalacaktır. Ve zümre-i Arnabudân memâlik-i mahrûse ile ticâret ve sâ'ir cihetle [58] ülfetleri olmamağla sibâ'dan farkları yokdur, terbiyeye muhtâcdır. Zirâ nüfûs-ı kesîre olmalarıyla seferlerde çok iş görürler, sebûkbâr 'askerdir, ancak şimdi oldukları gibi bir işe yaramazlar. Moskovlu ikâz-ı fitne için Bahr-i Sefid adalarından ve gayri taraftan ve ba'zen Mora'dan vâfir uşakları alub Moskov'a getürüb 'ilm ve terbiyelerine ihtimâm edüb, küfr ile dîde-i basîretleri perde-i küfr ile mahcûb iken bu mertebe ihtimâmları ola. Ve ümmet-i Muhammed'den

olanlar mühim eylemeyüb münâsib olmadığından başka rızâyı Bârî dahi olmamak gerekdir. Delvine ve Avlonya bu iki sancakdan bin mikdârı uşakları âsitâne-i 'aliyyeye götürüb surundan hâric bir mahalle koyub kut-i lâ-yemût ta'yînâtı¹⁸⁴ ihsân ve hâceler ta'yîn olunub, okudub ve Arnabudluk'da teftiş olunub bu iki sancakdan ne kadar bey ve beyzâdeler var ise ve paşazâdeleri on beş yaşından yukaruları defter edüb ve cümlesini bâ-fermân-ı 'âlî Rumili ve Anadolu, Mısır ve Bağdad'a varınca her ne mahalde vüzerâ ve mîrmîrân var ise taksîm oluna. Ve hizmetlerinde olub okuyub ve yazub bu iki sancağın ahâlîleri 'adem-i ülfetden Amerikan kavminden farkları yokdur. Bu makûle şeylere mesârif gider denür ise mîrî irâdına hükmünce nizâm verilse bilâ-meşakkatin ve mugâyir-i şürût olmayarak nizâmına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise yeryüzünden külliyyen zulm ref' olacağından başka, mîrîye dahi fazla irâd hâsıl olacağı ve mesârifden başka hıfz olunmağa fazla akçe hâsıl olacağı katı zâhirdir. Irâd-ı mîrî bilâ-nizâm olmağa taşralarda bir mertebe zulm olur ki kalem tahrîr etmeğe cesâret edemez. *Mazlûm ehl-i zimmet re'âyâsından hicâb eder olduk. Küll-i yevm re'âyâ fukarâsına olan zulm kıyâsdan efzûn olub gebe karılar erkek oğlan doğuracaktır deyu cizye alınması ve sâ'ir cevri ü ta'ad-diât hadden birûn olub bu makûle hizmetlerde râbita bulunmağa nâ-ehle ve sefâlet ve rezâlet ile perverde olmuş eşhâs-ı erâzile cizye ve mukâta'â [59] ve gümrük ve 'avârız ve aġnâm tefvîz olunmağa memâlik-i mahrûse bir hâle varmışdır ki selefde vâkı' olmuş değildir, ve gâdir ve mağdûr ve zâlim ve mazlûm bilinmez ve farkına dahi varmağa sarf-ı zihn olunmaz. Hayfâ bağ-ı irem misillü memâlik-i mahrûseye Rumili'den firâr edüb Nemçe ve Moskova ve sâ'ir tarafa giden re'âyâ ta'dâddan hâricdir. Köyler harâb ma'azallah bu hâl üzere bir müddet kalur ise zirâ'at dahi killet üzere olacağı ve zâhireden muzâyaka olacağı nümâyândır. Ve mîrî ve vükelâ ve sâ'iri bir akçe almazlar iken zulm ile dünyâ bu rütbe harâb olması lâıyk değildir. Bâ-husûs*

¹⁸⁴ Metinde تعیناتاری şeklinde yazılmıştır.

*Mora bir müddetden sonra 'imâretten hâlî kalacağı vâzıhdır. Ma'ahazâ bir akçe zulm olmamak üzere ednâ nizâmına himmet olursa mîrîye fazla irâd hâsıl olacağı ve müceddeden i'mâr olacağı katı zâhirdir.*¹⁸⁵ Ve her diyâr böyle, ancak Mora ahâlîleri fi'l-asl bu bâbda 'azîm taksîrât¹⁸⁶ etmişlerdir. Venedik'den nez' olunduğu vaktten berü nizâmını Der-'Aliyye'ye niyâz etmediler ve nizâmını fark eder erbâb dahi bulunmadı. Ve el-yevm bu hâl üzeredirler. İklim-i Amerika'yı İspanya yeniden buldukda seffineleriyle atlar götürüb soldatlar¹⁸⁷ süvâr olub Amerika'yı tutmak için müsâra'at eylediklerinde kavm-i Amerikan bunları cesed-i vâhid kıyâs edüb soldatlar atdan nüzûl etdiklerinde görüb mütehayyir oldular. Ahâlî-i Mora dahi bi-ecma'ihim bu hâl üzere olub ve nizâm nedir fark etmediklerinden başka marziyyeleri dahi değildir, bâb-ı zulm hîle mesdûd olur. Devlet-i 'Aliyye taşra halkını bilâ-su'al nizâmına irâde buyursa müceddeden dünyâ i'mâr olurdu ve Mora'da yeniçeri bulunmayan kal'alarında ve kasabalarında Bosna misillü birer kapudân ile 'asker komak mümkündür, ve dâ'imâ düşmenden emîn olur. Ve Mora nizâmına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise ahâlîlerini bilâ-su'al sûret-i nizâmı cânib-i 'âcizânemden tarîki emr buyurulur ise irâ'et olunur. Zîrâ Mora ahâlîleri nizâm deyu her ne güne iltimas ederler ise be-her hal tarîkince olmak imkânı yokdur. [60] Raca'nâ ilâ sadâdinâ bu iki sancakdan bilâd-ı Arnabudân'ın nizâmına murâd-ı 'aliyye buyurulur ise buna dahi himmet oluna. Yenişehir kazâsından Portarya ve Makrinice ve Tırnova ve Kiliseli ve Yenice kasabalarından birer mikdâr merd ü zenden erbâb-ı sanâyi'den kimesneleri büyük olan bilâd-ı Arnabudân'a nakl ve üç sene kadar meks edüb paşaları tehdîdleriyle چاقریک çakrik¹⁸⁸ ve astar ve boğası ve alaca ve sâ'ir metâ'i imâli ve sâ'ir kumaşları ta'lîm eylemeleriçün evâmîr-i 'aliyye

¹⁸⁵ İtalik yazdığımız bu kısım Aziz Berker neşrinde atlanmıştır.

¹⁸⁶ Metinde تقصیرات şeklinde yazılmıştır.

¹⁸⁷ Asker. Metinde سلطاط şeklinde yazılmıştır.

¹⁸⁸ Berker neşrinde okunamamıştır.

ile paşaları ve bey ve beyzâdeleri tehdîd oluna. Kuvvetden fi'ile gelinmesine 'inâyete muhtâcdır. Müceddeden i'mâr olunacağından başka tedricî mîriye dahi şey hâsıl olacağı ve bu sûret dahi kavm-i mezbûrun terbiyelerine vesîle olacağı zâhirdir ve 'aleyhi't-tevfik.

Ahvâl-i Hazariyye ve Sâ'ir ve A'yân

Memâlik-i mahrûsede her ne kadar eyâlet ve sancaklar var ise kaleme alınur ve kazâları cümlesi kaleme alınur. Ve vâililere müceddeden hazariyye ve seferiyye bağlanur ve her kazânın hazariyye ve seferiyyesi başka başka defterhâne-i 'âmireye kayd olunur. Ve keزالik vüzerâ ve mîrmîrânın mansıblarında döşeme bahâları ve Devlet-i 'Aliyye'den eyâlet ve sancaklara gelen mübâşîrânın hıdmet ve me'kûlâtları için bahâne olarak ne mertebe zulm olur, bunlar dahi men' oluna. Ve Devlet-i 'Aliyye'den olsun vâliden olsun birine mübâşîr geldikde hıdmet-i mübâşîriyyesi kazâya tevzî' olunmaya. Mu'ânîd tarafından ve kabahatlü tarafından verile, tehdîd oluna ve kazâca geldikde kazâ tarafından verile ve eyâletçe ve sancakça vürûd eden Devlet-i 'Aliyye mübâşîrânın hıdmet ve me'kûlâtları için mansıba göre tahmîn oluna. Ve evkâf ve gayri-evkâf vermek üzere bir mikdâr şey ta'yîn oluna, kazâ-be-kazâ defter oluna, ve defterhâne-i 'âmireye kayd oluna. Ve mefrûşât-bahâ için mansıba göre bir mikdâr şey tahmîn olunub kazâ-be-kazâ defterhâne-i 'âmireye kayd oluna. Ve bir mansıb bir vâliye tevcih olundukda mefrûşât-[61] bahâyı 'azline kadar fakat bir def'a alalar. Ve Devlet-i 'Aliyye'nin mübâşîrânı hıdmet ve me'kûlâtlarını senede bir def'a alalar ve hazariyye ile bunların her birinin başka başka kazâ-be-kazâ sûret-i defterleri ihrâc oluna. Ve ber-minvâl-i muharrer ahz etmeler için emr-i 'âlî dahi sâdır ola. Ve vâlilerin ikâmet eyledikleri sarayları ta'mîre muhtâc oldukda mesârifi eyâletçe ve sancakça verile, ancak ta'mîri bilâ-fermân olmaya, Der-'Aliyye'ye ifâde oluna ve ta'mîri için emr-i 'âlî sâdır ola ve mesârifi keşf oluna. Ba'dehu eyâlet ise yâhûd sancağ, her

kazâ vermesi için emr-i 'âlî şeref-sudûrundan sonra vereler. Ve sâ'ir bahâne ile hıdmetkâr ve saraydâr ve قمار kumar? bârgîr akçesi ve zahîre-bahâ ve şa'ir ve saman ve katır-bahâ ve hediye-bahâ ve revgan-ı sâde ve sâ'ir güne bir akçe verilmemek ve bilâ-emr-i 'âlî bir şey verilmemek üzere hatt-ı şerîf ile men' ve tehdîd oluna. Ve bî-hengâm 'azl-i vülât eyyâm-ı şitâda şiddet-i selc ve bârândan gerek vüzerâ gerek yol üzerinde olan kazâ ve kurâ ahâlîlerinin keşide oldukları meşakkat ta'bîre gelmez, fukarânın evlâd ü 'iyâlî ve hayvanâtı kıra çıkarub etbâ' girür. Hâlbuki dâ'ire halkı dahi sığmaz, ekserîleri بستمه بچ بالين ile mübtelâ-yı renc-i berd-i şedîd olmalarıyla el-mülûkî mülhemûn lâ-mî'asınca teveccühât rûz-ı Hızır'da olsa vüzerâ ve ahâlî bu bâr-ı belâ-yı mâlâ-yutâkdan berî olurlardı. Ve bir vilâyete bâ-fermân-ı 'âlî ve buyuruldu bir dürlü a'yân nasb olunmaya, zirâ a'yân nasb olunmak başka şey için değildir, mutlak ve mücerred âlet-i zulm olmak içündür. Fî-mâ-ba'd bir kazâda müstakillen a'yân nasb olunmaya ve kazânın vâkı' olan umûrunu ve bâ-fermân-ı 'âlî olan mesârifleri tevzî'ini voyvodalar ve vüçûh-ı belde ve ashâb-ı çift ve zâbitân ve re'âyâ vekilleri kocabaşları bir yere gelüb rüyet ve tevzî' edeler. A'yân nasbı mücerred kazâ ve kurânın harâb olmasından gayri netice yoktur. Fî-mâ-ba'd nasb olunmamak üzere ziyadesiyle [62] hatt-ı şerîf ile tehdîd oluna. Bâ-husûs Rumili herifin biri vâliye gider otuz kise akçe verür kazâya göre a'yân olur, buyuruldu alub 'avdet etdikde ol dahi dilediği kadar zamm edüb fukarâya tevzî' ve tahsil eder. Öbür ay ya mezkûr yâhûd başkası yine a'yânlık buyuruldusunu alır, hülâsa a'yân olmak mücerred âlet-i zulm olmaktır.¹⁸⁹ Ve Devlet-i 'Aliyye murâd etse bir kalem hâcesiyle ihdâs eylese bu kalemin umûru senede bir def'a her senenin rûz-ı Hızır'ından bir emr-i 'âlî sâdır ola, birer tatar ile eyâlet ve sancaklarda olan kazâlara kazâ-be-kazâ gezüb her kazâda rûz-ı Hızır'dan rûz-ı Hızır'a gelince bir senede ne tevzî' olunmuş ise sicillâtıdan her mâddenin müfredâtını zikr eyleyerek defter ihrâc oluna, ve Der-'Aliyye'ye getüre. Vükelânın

¹⁸⁹ İtalik yazdığımız bu kısım Aziz Berker neşrinde atlanmıştır.

manzûrları olduğundan gayri bi'n-nefsihi taraf-ı pâdişâhiden dahi nazar buyurula. Sâhte mâddeler lâ-bud ma'lûm olur, tevzî edenleri ve ol defteri temhîr eden hakîmin muhkem haklarından geline ve bu işin üzerine olmalı. Zîrâ Belgrad'dan yetmiş kise akçe tevzî olunmak için i'lâm olunur imiş, emr-i 'âlî sâdır olur ve yedi yüz kise akçe tevzî olunur. Tevzî'ine ruhsat emr-i 'âlî verilmek iş değildir. Ne tevzî' olundu ardını alub icrâsına ihtimâm olunarak külliye zulm ref' olur. Ve Frengistan re'âyâsı geleceğine iştibâh değildir, tevzî'ât tecessüs olunmadığından Mora'da Arnabudân'ın ihrâclarıçün altı yedi senede Arnabudân'ın taleb eyledikleri akçelerinden birkaç kat ziyâde mesârif deyu yediler. Tâ ki gâzî vezîr-i ma'delet-semîr¹⁹⁰ kapudân-ı der-yâ efendimiz hazretlerinin teşrifleriyle 'inâyet-i Bârî ve yümn-i himmet-i hazret-i tâcdârî ve müşârûn ileyhî himmet-i gayûrâne-i dâverâneleriyle [63] tathîr olundu ve kıs 'alâ hazâ birer bahâne ile ne mertebe mâl-i fukarâ telef olur. Ve bir sûret-i hasene dahi vardır ki bir dürlü bir akçe ziyâde tevzî olunmağa tarîk kalmaz. Her kazâda tevzî olunacak defter tevzî oluna, ba'dehu kazânın vâlisine i'lâm ile göndereler ve vâlî dahi defterin bâlâsına sahh keşîde edüb ba'dehu sicille kayd oluna. Ancak böyle olunca vâlîler sahh için akçe talep etmemek için her rûz-ı Hızır'da tesyîr olunacak tatarlar bir senede ne tevzî olunmuş ise sicillâtdan müfredâtını beyân eyleyerek mah-tûm defter ihrâc ve sahhli defteri Der-'Aliyye'ye getüre, gayri hîle sığmaz. Ve vâlîler sahh için iğmâzları zuhûr eder ise ahâlî mahzarlarıyla Der-'Aliyye'ye ifâde eyleyeler, hakîm dahi i'lâm eyleye. Akçe mütâlebesiyle deftere sahh keşîde etmez deyu ve böyle râbitaya bend olur ise re'âyâ âsûde-i hâl olur, zîrâ kazâlar bir mertebe harâb olmuşlardır ki ta'bîre gelmez. Ekser kazâlar deynleri taksîte rabt olursa iş idi. Zîrâ dünyâ elden çıkdı, evkâf gayri-evkâf cümle kazâlara böyle dikkat oluna. Zîrâ ba'zı kazâlar zulm olmasun deyu evrâk-ı cizye boğçalarını ifrâz eylediler, ancak fukarâyâ bir akçe lutfu olmadı. A'yân ve kocabaşlar iki

¹⁹⁰ Berker, 313: meveddet-semir.

katını tevzî' ve tahsil ve ekl ederler ve tahrîr olunduğu üzere defâtir-i müfredât Der-'Aliyye'ye her sene getirünce fukarâyâ çok lutfdur, ve bu husûsa ihtimâm olunmak farz mesâbesidir. Cenâb-ı Hakk Rabbü'l-'âlemindir¹⁹¹ ma'âzallah kışâslarımıza irâde-i 'aliyye-i Sübhânî ta'alluk eder ise bizlerden hayr gelmeyüb lâ-yu'ad nekâle dūçâr oluruz ve 'aleyhi't-tevfik.

Ahvâl-i Kuzât

Zümerât-ı mûmâ ileyhüm âsitâne-i 'aliyyede mâdâme ki ser-levha ve vekâyi' veyâ gayri bir hîdmetle me'mûr değildir veyâ 'alîl değildir mansıblarını [64] kendüleri varub zabt eyleyüb niyâbet ile zabt eylemeyeler. Ve ol makûle hîdmetlere me'mûr olanlar veyâ 'alîl olanlar mansıblarını niyâbet ile zabt olunmak iktizâ etdikde sadreyn hazerâtı taraflarından kapuya i'lâm oluna. Ve niyâbet ile zabtına ruhsat-ı 'aliyye erzânî buyuruldukda nâ'ib âsitânede olmalı, mâhiyyeti ma'lûm ola ve gidecek nâ'ibin yerine sebebini zıkr eyleyerek emr-i 'âlî verile. Kezalik ma'îşetler için nüvvâbın yedlerine emr-i 'âlî verile ve nüvvâba dahi maktû'an mukâta'a misillü iltizâm ile verilmeye, emânet ile zabt eyleyeler. *Levlâke lemâ halaktu'l-eflâk*¹⁹² ve dahi *ve mâ erselnâke illâ rahmeten lil 'âlemîn*¹⁹³ 'unvânıyla mu'anven olan fahr-ı enbiyâ¹⁹⁴ Muhammed Mustafa 'aleyhi's-salatu ve's-selam efendimiz hazretlerinin şerî'atı ve şerî'at dahi mazmûn-ı Kur'an-ı 'azîmü's-şân olub emr-i Bârî ve şerî'at-ı Muhammedî maktû'an verilmesine rızâ-yı Bârî ve sâhib-i şerî'at efendimiz hazretlerinin rızâ-yı şerîfleri olmamak gerekdir. Ve bir hîdmet ile istihdâm olunmayub 'alîl dahi değilse mansıb sâhibi ve hilâf-ı inhâ ile mansıbı niyâbet

¹⁹¹ Metinde رب العالمين şeklinde yazılmıştır.

¹⁹² "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım".

¹⁹³ Enbiya Suresi, 107. Ayet: "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

¹⁹⁴ Berker neşrinde "evliya" olarak okunmuş ancak enbiya olması gerektiği kaydedilmiştir. Metinde açık bir şekilde "enbiya" yazmaktadır.

ile zabtına cesâret edenlerin yerleri bâ-hatt-ı hümayûn hâk ve ismini cerîde-i kuzâtdan ihrâc ve nizâm-ı mezbûre cümle memâlik-i mahrûseye bâ-fermân-ı ‘âlî i’lân oluna. Bir kazâya mezkûr şürût üzere yedinde emr-i ‘âlî olmayarak bir nâ’ib gider ise ahâlî kabûl eylemeyeler. Ve ibtidâ-yı emrde memâlik-i mahrûseye i’lân oluna ve bulunan nâ’ibler asıl mansıb sâhibleri varınca civâr mahaller bir mâh ve ba’îd mahaller iki mâh va’de verile, ve va’de-i mezbûr mürûr edüb asıl mansıb sâhibleri gitmez ise ahâlî-i kazâ mahzar ile Der-‘Aliyye’ye ifâde [65] eyleyeler ve dahi hîle ile birisi mansıbını niyâbet ile zabtına cesâret eder ise ahâlî haber aldıklarında hakikat-i hâli mahzarlarıyla Der-‘Aliyye’ye ifâde eyleyeler, zirâ dünyâ elden çıktı. Ve ber-minvâl-i muharrer hıdmetlere müdâvim olub yâhûd ‘âlî ise ba’de’l-keşf mansıbını niyâbet ile zabtına ruhsat verildikde gidecek nâ’ibin yedine emr-i ‘âlî verileceği memâlik-i mahrûseye i’lân oluna. Ve nizâm-ı mezbûr düstûr-ü’l-‘amel tutulmak için ziyâdesiyle dikkat ve teftiş ve tecessüs ve ihtimâma muhtâcdır, dünyâyâ libâs-ı cedîd-i ‘adâlet ilbâs olunmuş olur. Ve mansıblar niyâbet ile zabt olalıdan berü aslından mâhiyyesi yüz gurus olan kazâ yedi yüz sekiz yüz ve dahi ziyâde çıkub tenzîline emr-i ‘âlî dahi ısdâr olunsâ, müfid değildir dahi fenâ olur. Emr ısdâr oldu ne oldu deyu terakki-i zulm derkâr ancak mansıb sâhibleri mansıblarını kendüleri zabt edince tabî’atiyle iş eski hâline girür. Ve mansıblar niyâbet ile zabt olunmağla âsitânede kapu kethüdâlar ve sarrâflar peydâ olub bir devlet kârhanesi misillü alub veriyorlar, birkaç def’a nefy ile te’dîb ve nizâmlarına murâd olunmuş idi. Bu makûle şeyler ve sâ’ir nizâmları murâd olundukda nefy ve katl ve müsâdere ile mutlak olmaz. *El-insânü harîsun limâ muni’a*¹⁹⁵ ve dahi bir şey olmamağla dahi fenâ eder. İşleri ancak bâlâdaki nizâmlara himmet buyurulmağla bu mahzûrlar cümlesi mahv olur, ve sarrâflar ve kapu kethüdâlar fî-mâ-ba’d niyâbetlere karışmamak üzere bâ-hatt-ı hümayûn men’ oluna.

¹⁹⁵ İnsan engellendiği şeye karşı hırslıdır. Hadis-i şerif.

Zirâ cümle kazâlar böyle bundan hâlleri diğer-gün olub ancak hisse alınmak için bir kazâ zıkr edelim Tırhala kazâsında bir def’ada tevzî’ olan defterden kadılar on-on üç kise akçe imzâ akçesi alurlar, a’yân ve kocabaşılar deftere nefsleriçün akçe tevzî’ eylemeleriyle hâkimler dahi bahâne bulub hadden efzûn akçe alurlar. Ve mürd olan re’âyâ mahkemelerden [66] tezkire alınmayınca defnine rızâ vermezler, birkaç gün meyyit defni te’hîr olunur ve *lekad kerremnâ Benî Âdem*¹⁹⁶ ve dahi ‘alâ sûret¹⁹⁷ ile mu’anven olan cesed-i insan defni için izin ve tezkireye muhtâc olmak bu mâdde zulmden eşeddir. Rahmen lil-fukarâ-yı ra’iyyet bâ-fermân-ı ‘âlî tezkire ve izini men’ buyurulsâ ne mertebe ecr-i cezîldir. Ve fî-mâ-ba’d kazâlarda bilâ-emr-i ‘âlî şey tevzî’ olunmaya ve tevzî’ olunan defterden kadılar temhîr etmeleriyle gurus başına yarım akçe alalar, bir akçe ziyâde almayalar. Ba’zı kazâda serbesiyet voyvodalar olan kazâlarda böyle alurlar ancak nâdirdir. Ve vürûd eden evâmîr-i ‘aliyye ve buyuruldulara olacak cevâb için verdikleri i’lâmlardan beşer gurus alalar, ziyâde alınmaya. Ve birisi birinden tezvîrât ile akçe ve sâ’ir eşyâ da’vâ edüb sâbit olmaz ise hâkimler ve zâbitler resm almayalar, ve sâbit olduğu sûrete on gurusda bir gurus resm alına, nısfı hâkimin ve nısfı zâbitin ola. Ve harc nâmıyla bir akçe almayalar, tehdid oluna. Ve vâris-i kebîrden resm-i kısmet almayalar, ve sagîr ve sagîreden dahi kânûndan bir akçe ziyâde almayalar. Ve bir âdemin mahkemede işi var ise gide ve illâ gitmeyeler ziyâret her gün olmaz, gidüb müdâvemet edenler mel’anet için giderler. Zirâ ba’zı müzevvirler külli yevmin mahkemelerde müdâvemet edüb envâ’i zulm ve fesâdlara bâ’is olmalarıyla fî-mâ-ba’d bu makûleler mahkemelerde müdâvemet eylemeyeler. İsgâ etmeyenleri ahâlî mahzarlarıyla Der-‘Aliyye’ye ifâde edeler ve

¹⁹⁶ İsra Suresi, 70. Ayetten bir bölüm: “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.”

¹⁹⁷ “Allah âdemi kendi sureti üzere halk etti” anlamındaki “Halak Allahu’l-ademe ala suretihi” hadisine işaret ediliyor.

bu makûlelerin hüsn-i hâlleri haklarında zuhûr eden i'lâmlara i'tibâr olunmaya. Ba'zı mütegalibe¹⁹⁸ ve müzevvir a'yânlar mahkemelerde birer ikişer müzevvir yalan şahidleri ve kethüdâları her gün müdâvemet edüb kapu çukadârları misillü sabahdan ahşama değin mahkemelerde müdâvemet eyledikleri zulm kıyâsdan efzûn Zeyd ve Amr'ın işlerini telvîs ve fukarâyı harâb etmeleriyle bu maddede müstakillen bâ-fermân-ı 'âli men' oluna. Ecr-i 'azîmdir, zîrâ vâkı' olan mesâlih-i 'ibâdî telvîs ve a'yânın ve bunlar aldıkları akçe hâkimlerden ziyâde alurlar. Ba'zı hâkimler men'ine murâd etseler kuvvetlî olmalarıyla def' olunmazlar, kat'î emr-i 'âli ile [67] men' oluna. Mahkemelerde birisi âherin işini görmeyeler ve fî-mâ-ba'd bu makûle müzevvirler a'yânların taraflarından ve kethüdâları kapu çukadârı misillü mahkemelerde müdâvemet eylemeye-ler. Ve nîk ü bed zımnında hâkimlerin Devlet-i 'Aliyye'ye ve vâlilere eyledikleri i'lâmlarında *filan kazânın vücûh-ı beldesi ve re'âyâ kocabaşları şöyle takrîr-i kelâm eylediler* deyu yazarlar ve ekser i'lâmlarından ahâlinin haberleri olmayub ve ba'zı i'lâmları 'azillerinden sonra virürler. Devlet-i 'Aliyye'yi dahi ta'cîz ederler, fî-mâ-ba'd verilen i'lâmlar maddede haber verenler kimler ise ism ve resm ve şöhetleriyle i'lâmlara yazıla, emr-i 'âli şeref-sudûr edince bâlâsında i'lâm yazılmağla mahalline vardıkda hâkimin kizbi meydana çıkacağından hâzer eder. Hafiyeten i'lâm vermezler, gerek Devlet-i 'Aliyye'ye gerek vâlilere olan i'lâmlar bu siyâk üzere etmeleriçün ve vâliler dahi i'lâm siyâkını bâlâ-yı buyuruldularında yazmalarıçün bâ-fermân tehdîd oluna ve 'aleyhi't-tevfîk.

Ahvâl-i Voyvodalar

Voyvodalar bulunan kazâlarda her hâlde re'âyâ sıyânet olunur, ancak ba'zı kazâlarda voyvoda bulunmayub sebebi ba'zı kazâda olan mukâta'âtdan kurâ ve gümrük ve ağnâm

¹⁹⁸ Metinde متغالبه şeklinde yazılmıştır.

parça parçadır ve ekserîleri birkaç konak aşırı olan âher kazânın mukâta'asına ilhâkdir¹⁹⁹. Ve ba'zı kazâda dahi ba'zı kurâyı kazâsının mukâta'asına ilhâk eylemeyüb mesâfe-i ba'îdde olan âher kazânın mukâta'asına ilhâk etmişler, ne mertebe sehv ve hatâ ve 'akldan ba'îd işdir. Îrâdât-ı mirî ve mâl-i fukarâ hemân hem-çü mûy-ı jengi muhtelû'n-nizâm olacak işlerdir. Binâ'en 'aleyh voyvodasız²⁰⁰ [68] olan kazâlar mukâta'ât nizâmı tahrîr olunduğu üzere nizâmına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise o makûle kurâyı ve gümrükler ve ağnâm kazâsının mukâta'asına ilhâk oluna. Ve bir kazâda hiç voyvodalık mukâta'ası yoğise ol kazâda olan parça parça mukâta'aları bir edüb mukâta'a-i mahsûsa olunca voyvodalık olur ve re'âyânın zâbitleri voyvodalar olmağla voyvoda bulunmayan kazâlarda kuzât ve nüvâb mahkemelerde ve muhızırbaşılarda ve her bir a'yân konaklarında keyiflerince müte'addid²⁰¹ zencîr ve tomruklar ihdâs ve re'âyâyı her biri külli yevmin habs ve der-zencîr edüb akçeyi ziyâde almak için hemçü Harut Marut²⁰² başıları aşğa maslûben ve sâ'ir güne Ferâ'înin²⁰³ irtikâb etmediği rütbede cevri ve ezâ²⁰⁴ eylediklerine iştibâh yokdur. Hemçü mâncı(nı)k-ı Nemrûd-ı la'în eziyet için âletleri olub fî-mâ-ba'd mahkemelerde ve muhızırbaşılarda ve a'yân konaklarında re'âyâ habs olunmaya, iktizâ etdikde ceza ve te'dîb ve habs cezâ-yı şer'iyyeleri ne ise voyvoda ma'rifetiyle ola ve zâbitleri habs eyleye, bir dürlü âher kimesne re'âyâ habs eylemeye. Ve her kazâda olan ze'âmet ve tîmâr ve evkâf kurâsının re'âyâsı habs olmak iktizâ etdikde re'âyâ zâbiti olan voyvodalar habs eyleyeler, âher kimesne habs eylemeye-ler.

¹⁹⁹ Metinde الحقدır şeklinde yazılmıştır.

²⁰⁰ Sonraki varakta mükerrer yazılmıştır.

²⁰¹ Metinde متعدد şeklinde yazılmıştır.

²⁰² Pers mitolojisinde ve Kuran'da adları geçen iki melek.

²⁰³ Firavunlar.

²⁰⁴ Metinde اذى şeklinde yazılmıştır.

Evsâf-ı Mübâya'acıyân ve Mütesellimler ve Cizye Muhassıları

Mübâya'acılar sancağ içinde olan yerlüye verilmeye, zirâ fukarâya zulm çok olur ve a'yân ve muhtekirler bir karye ve çiftliğin mübâya'asını [69] mübâya'acı ile bitirüb ya akçe ile ya hinta ile, İstanbulî bir kilesi bir gurusu ise râyici re'âyâdan üçer gurusu alurlar. Fî-mâ-ba'd bir kimesne bir kazânın ve bir karye ve çiftliğin mübâya'asını bitirmeyeler. Her karye ve çiftlik mübâya'asını kendüleri getürsün, ve bitirme külliye men' oluna. Tırhala kazâsının mübâya'ası otuz bir bin keyl-i İstanbulî olup birer gurusdan otuz bir bin gurus eder, mîrîsi otuz bir kise akçe eder. Bu vech üzere re'âyâ nakliye kirâsından ve mübâya'acının tahsildâriyesinden başka mâlından otuz bir kise akçe verecekler iken mübâya'acı ve cebâbire a'yânlar seksen bin gurus mübâya'a akçesi tevzî' ve tahsîl eylediklerini gördüm. Binâ'en 'aleyh fî-mâ-ba'd yerlüye sancağ ahâlîlerinden mübâya'a ve cizye ve muhassıllık bir dürlü verilmeye, men' oluna. Ve bir eyâlet veyâ sancağ vâlisi seferde ise yerlüye mütesellimlik ve kâ'immakâmlık verilmeye, nihâyetsiz zulm olacağından başka zabt u rabt edemez. Ehl-i 'ırzın 'ırları ve re'âyâ fukarâsı hetk ve pâymâl olup fî-mâ-ba'd yerlüye verilmeye âsitâne-i 'aliyyeden yâhûd âher eyâlet ve sancağ ahâlîlerinden birisi mütesellim nasb oluna, ve şikâyet olur ise yine yerlüye verilmeye, âher yabancıya verile. Bu husûs için zuhûr eden i'lâmât ve mahzara i'tibâr olunmaya, a'yân ve hükkâm ve kocabaşıyân iş ellerinden çıkmakla etdirürler. Derd-mend re'âyâ fukarâsı ne bilsün, taşra ahâlîleri Devlet-i 'Aliyye'yi böyle hîle ile aldatmağa cesâret edenleri te'dîb vâcibdir. Zirâ gaflet ile her kazâda hükkâm ve a'yân ve kocabaşıyân bir cumhûr misillü olup memleketler mevrûs-ı pederleri gibi alub veriyorlar ve re'âyânın hiç sâhibi yok gibidir. Devlet-i 'Aliyye'nin bunlardan ve işlerinden birinden [70] haberi yokdur. Ve fî-mâ-ba'd yerlûden mütesellim ve mübâya'acı ve muhassıllar cizyedârî olmaya. Devlet-i 'Aliyye bu nizâmların icrâsına murâd eder ise memleketlerine mâlik

olmuş olur. Ve bu şurûtlar bâ-fermân-ı 'âlî taşralarda dahi i'lân oluna ki cebâbire olanlar kat'-ı ümid edeler. Ve fukarânın dahi mâ'lûmları ola. Zirâ 'alîm Allahu Ta'âlâ ve kefâ bihi şehîden dünyâ elden gitdi ve çıkdi. Ve böyle şeylerin ve cemî' ednâ ve a'lâ umûrun zamânı Devlet-i 'Aliyye'nin elinde değil gibidir. Herkes taşrada istediğini işler ve söyler, fürce-yâb olmalarıyla birinde devlet havfı yokdur. Bî-muhâbâ zulm edüb giderler ve her umûru mel'abe yerine koyub maksad akçedir deyüb giderler. Hülâsa dünyânın zevki kalmadı ve re'âyâ ve berâyâyâ hayret alıverdi, ve bu gafletlerden itâ'at dahi azaldı. Ve her fesâd mel-hûzdur, taşrada birbirine zıd kalmayub işler ellerinde olmakla etmeyecekleri kalmaz. Hâkimler hükme me'mûrdur, habs ve cezâ iki maslahat ellerinde olmağla etmeyecekleri kalmaz. Habs ve cezâ kânûn-ı münîf üzere zâbitâna tefvîz oluna. Cemî' husûsları hutût-ı şerîfe ve evâmîr-i 'aliyye ile men'ine inâyet bir kazânın nısf cizye mâlını Devlet-i 'Aliyye in'âm etse lutfu yokdur, yerlûsü yine alır ve tenzîl olunub tenzîlini yine aldıklarını gördüm. Devlet-i 'Aliyye cümle bu nizâmlara himmet buyurur ise her şey yoluna girür ve illâ bu gidiş ile dünyâ bir hâle varmışdır ki nesta'îzu billah bir sefer dahi zuhûr eder ise ne gûne muhtel olacağı az kimesne fark eder. Ve her şey künhüyle hâme-güzâr-ı iş'ârına hadîm değildir. Bi-hamdillahi ta'âlâ bu Devlet-i 'Aliyye bu devlettir ki mâlik olduğu memâlik-i mah-rûseden ziyâde memleket iktizâ etmez. Yunanca *epangelia tis yis*²⁰⁵ ya'nî Rumili ve Anadolu ve ba'zen Arabistan'dan âb ü hevâ ve mahsûlât ve i'tidâl ve nezâfet cihetiyle ve bâ-husûs 'arz-ı Dârü'l-hilâfe Allahu 'azîmü's-şân cemî' âfâtndan hıfz eyleye. Bu 'arzlara Allah'ın tecellîsi vardır demektir. Tahrîr olduğu üzere nizâmına inâyet buyurulsa yeryüzünden külliye zulm def' olacağından başka mirîye [71] dahi fazla îrâd hâsıl olacağı zâhirdir. Ve serhadlere dâ'imâ takvîyet ve cemî' 'askerî tâ'ifesini nizâm-ı mezkûr üzere tanzîm ve kezalik deryâ nizâmı zikr olunduğu üzere nizâmını verüb dâ'imâ İslâm 'askerî havâ-

²⁰⁵ "Vaad edilmiş topraklar" anlamında bir tamlama.

sında olmayub itâ'at-i cihândârîyle meşgûl ve yatmayub ve bu tarikler 'askere itâ'at îrâs eder, ve bu hâlet ile etrâf-ı mülûkun ser-fürû' edeceklerine gün gibi zâhirdir. Levâzımât-ı seferiyye ve i'mâr-ı memâlik ve refâh-ı bâl-i re'âyâ ve berâyâdan bizle-re göre başka maslahat iktizâ etmez. Leyl ü nehâr bu makûle şeylere tevaggul olunca medâ'in ve emsâr ve kurâ ve çiftlikât ve cibâl ve sahrâ her biri birer bağ-ı irem olacağı ve Frengistan re'âyâsı geleceklerine iştibâh yokdur. Ve Devlet-i 'Aliyye bu nizâmlara himmet buyurmadığı hâlde 'adâlet zımında hutût-ı şerîfe ve evâmir-i 'aliyye ve tehdidât iktizâ etmez, zuhûr etdikce dahi fenâ olur. Nizâmlara hudûd ve tarîk vaz' olunmamağla dahi fenâ oldu ve illâ filan şeyi etmesünler denmekle bir şey müfîd değildir. Hudûd ve tarîk ve şürûtlara muhtâcdır.

Ahvâl-i Cizye ve 'Avârız

Her eyâlet ve sancaklarda olan kazâların evrâk-ı cizye ve 'avârız hânelerine nizâm verilüb kazâ-be-kazâ deftere alına. Ve tahsîl edecek muhassıllara vech-i münâsibi üzere şey ta'yîn oluna. Ve bir kazâyı muhassıldan alub ya bir kolu cizyeleri tahsîl edecek cizyedârlara dahi iktizâsı üzere şey ta'yîn oluna. Ve her kazânın evrâkları ve hâneleri defterhâne-i 'âmireye kazâ-be-kazâ kayd oluna. Ve her eyâlet ve sancağın yekûnu bağlana ve her eyâlet ve sancağ bir muhassıllık ola. Ve evkâf ve gayri-evkâf bir boğça ola. Ve defterdâr olanlar dahi bir eyâlet ve sancakdan vaktleriyle ne mikdâr mâl gelecekdir ma'lûmları olur ve kesret-i kuyûda [72] dahi hâcet kalmaz. Ve cizye ve 'avârız ve sâ'ir parça parça olmağla *nâ-hanef ve nâ-ehl bir alay azlem-i eşhâs-ı bed-ahlâk deniyyü't-tab' hezâr mel'anet ve tezvîrâtı mürtekiplere verilür ve zenbûrvâr re'âyâ fukarâsına hü-cûm ve eyledikleri zulm kıyâsdan efzûn olub nizâmından sonra*²⁰⁶ cizye ve 'avârız bir kimesneye iltizâmen verilmeye. Her eyâlet ve sancağ âsitânede mukîm olanlardan bârkeş-i hıdmet-i Dev-

²⁰⁶ İtâlik yazdığımız bu kısım Aziz Berker neşrinde atlanmıştır.

let-i 'Aliyye olan hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'a verile. Hem mâl-i mîrî suhûlet ile tahsîl olunur, hem re'âyâya zulm olmaz, hem hademe-i Devlet-i 'Aliyye olan hâcegân sebeblenür, hem taşranın cemî' işlerine ve hilesine vâkıf olur. Takdirinde dahi ziyâde merâtib müyesser ise harcanur. Ve hâcegân dahi mültezim zümresinden olmayub hademe-i Devlet-i 'Aliyye'den olmağla hareket-i nâ-hemvâra tasaddî etmez, ederi bulunur ise âher terbiye iktizâ etmez. Fî-mâ-ba'd bu makûle kendüye iş ve rilmeye kâfidir ve muhassıllar hâcegândan olmağla vardıkları eyâlet ve sancaklarda hükkâm ve a'yân ve zâbitân ve voyvodalar vâlîlere varınca rakîpleri olur. Bu dahi re'âyâya 'azîm lutfdur ve cizye umûruna hükkâm, a'yân ve vülât karışmaz. Şimdi ise cizyedârların zulmüne müsâ'ade eylemeleriçün vâfir şey alurlar. *Fî-mâ-ba'd kimesne cizyeden bir akçe almaya* deyu tehdid oluna ve Devlet-i 'Aliyye memleketlerinden bir husûsu tahîh ve sıhhatini haber almak murâd etdikde bu zümre hademesinden hakikatini haber alır ve birisi mugâyir-i rızâ-yı 'aliyye hareket edemez, şimdi ise hükkâm a'yân cizyedârlardan şey almalarıyla fî-mâ-ba'd alınmamak üzere tehdid oluna. Fakat mîrî boğça küşâdiyyesi nâmıyla muhassılın ikâmet ettiği kazânın kadısı evrâk başına yarım akçe alalar, ve kazâlar ve nevâhî kuzâtı evrâk başına birer akçe alalar. Ve nizâmına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise bu şürûtlar cümlesi tertîb olunur ve defterhâne-i 'âmireye kayd olunur ve berât-ı şerîfde dahi kayd olunur yâhûd müstakillen bir emr-i âlîde tasrîh olunur. Ve muhassıllar ve cizyedârlar [73] âsitânede boğçaları açub katı vâfir evrâk bey' ederler. Ve taşraya vardıklarında re'âyâya cümleye evrâk vermeyüb bir re'âyâ mesâlihçün âher eyâlet ve sancağa vardıkda bir dahi cizye verür evrâksız olmağla fî-mâ-ba'd bu hîle dahi izâle olmak için himmet oluna tehdid ile olmaz, evrâkda olan senenin mührü her sene tebdîl olmağla ol mühr içine *eyâlet-i filan yâhûd sancağ-ı filan* deyu zikr oluna. Böyle olunca fî-mâ-ba'd kimesne iştirâ etmez, hîleleri meydâna çıkar, bâb-ı hîle-i mezkûr dahi bu vechile mesdûd olur. Ve bu nizâmlar dahi âsitâne-i 'aliyyeden evâmir-i 'aliyye şeref-sudûruyla

olmaz, her eyâlet ve sancağa varmağa muhtâcdır. Ve nizâmına ta'yîn olunacak zât *Felâtûn-simât hurde-bîn ve umûr-ı tedbîrine muktedir bir zât ola*.²⁰⁷ Ve her eyâlet ve sancaklarda olan evrâk ve hâne, evkâf ve gayr-i evkâf cümlesi bir boğça ola, evrâkları ve hâneleri bir kalem ola. Ve şimdiye kadar ifrâz olunmuş kazâlar ve kurâların evrâk ve hâneleri def' ve bir yekûn ola cümlesi muhassıllara verile. Zîrâ ifrâzâtı muhtelû'n-nizâmıdır cümlesi boğça-i vâhid ola. Zamân ile ifrâz olundukları 'asrda men'-i asîb-i zulm²⁰⁸ için re'âyâ istid'â etdikde ifrâzâtı câ'iz görenler külliyyetlü nizâm nedir mülâhaza eylemeyüb ve bir iki kazâyı ifrâz ve sıyânet, mâ'adâ kazâlar âher mülûkundur feh-vâsınca sarf-ı zihn eylemediler. Hemân zimâm-ı ihtiyârı istid'â edenlere verüb ifrâz eylediler ancak ne içündür ve ne olacak fark etmediler, etseler lâ-bud işler dahi böyle olmazdı. El-yevm umûr-ı şer'iyyesi âher kazâyâ nakl olunan kurâ gibidir. Cerîde-i pâdişâhî zamîme-i sevâd ile kesret-i gavâ'ile²⁰⁹ muntic işlerdir. Ve ber-minvâl-i muharrer nizâmları verildikde evrâk-ı cizye ve 'avârız hâneleri cümlesi hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'a verile ve muhassıllar dahi vaktiyle mahallerine varub me'mûriyetleri üzere hareket ve her kazânın ne mikdâr evrâk [74] ve hâneleri var ise ahâlinin ma'rifetleriyle kazânın kurâsına dolurub ve ma'rifet-i şer'ile her karye ve çiftlik cizyeleri ve hâneleri defter edüb hâkimler deftere imzâ edüb ve her kazânın cizye ve 'avârız bu defter ile tahsîl oluna. Ve bu makûle defterleri ahâlî tertîb etmelü ve muhassıla vermelüdürler ve muhassıllar dahi kazâ ve kol cizyedârlarına vereler ve perâkende ta'bîr olunan re'âyâ ki ol sancağ ve eyâlet re'âyâsından değildir, âher sancağ ve eyâlet re'âyâsından olub mesâlihüçün gelüb yine girü vilâyetine gidecekdir. Ancak cizye vaktinde bulunmağla bu makûle re'âyâlar karye ve çiftlikâtda bulunur ise bulunduğu karye ve çiftliğe vere, ve kasabalarda bulunanlar vilâ-

²⁰⁷ İtalik yazdığımız bu kısım Aziz Berker neşrinde atlanmıştır.

²⁰⁸ Metinde مناسيب ظلم şeklinde yazılmıştır.

²⁰⁹ Berker, 385: kesret-i gava'iz.

yet bunlara karışmaya, ol kasabanın cizyesini tahsîl eden muhassıl yâhûd cizyedâr mesârifine i'ânet içün alalar. Ve birisi 'akl-ı züyûfdan bu makûle şeyleri mîriye îrâd deyu gösterürse mîri kabûl etmediğinden başka o makûle 'akl-ı züyûfı te'dib eyleye çarîh mâlikânesine benzer, çarîh giyenler gâyet fukarâ olanlardır. Ne takrîb birisi mâlikâne edüb Devlet-i 'Aliyye'nin helâl îrâdı telef oluyor, tezyîdine²¹⁰ sarf-ı zihn olunmadı. Bu makûle çarîh misillü şeyler Devlet-i 'Aliyye'mize şeyndir yine ihtiyâc vardır. Ve el-yevm muhassıllar ve cizyedârlar Mora'dan gayri cümle memâlik-i mahrûsede konak kirâsını ve mefrûşât ve me'kûlâtı kiselerinden etmeleriyle yine kiselerinden eyleyeler, vilâyetlerden bir akçe almayalar. Ve kazâlar ve kollar cizyelerini ve 'avârızlarını muhassıllar tarafından ta'yîn olunacak cizyedârlar kazâ ahâlî(sî)nin kefâletleriyle ola. Ve bir kazâ ahâlîleri firkat-zede? ise bir tarafa verilmeye, muhassıl tarafından tahsîle âdem ta'yîn eyleyeler. Ve cizye ve 'avârız bu nizâma bend olsa külliyyen zulm ref' olacağından başka mîriye dahi fazla îrâd zuhûr ve celebkeşân ve beksimât mâlikânelik ile verilüb, mahsûlât değildir nukûd akçe olmağla [75] mâlikânelik ile verilmesine vücûh ile münâsebeti yokdur. Hasâret-i mîriden gayri ya ref' oluna yâhûd biri vefât etdikde mâlikânelik ile verilmeye. Cizye ve 'avârız tahsîl edecek muhassıllara ihâle oluna. Ma'a hazâ cûzi şey ile çok dağdağa olur ve re'âyâyâ zulm olur. Erâzilin biri iltizâm eder ve re'âyâyâ etmedikleri kalmaz. Ve ber-minvâl-i muharrer nizâmı verildikten sonra âsitânedeki sâkin olan hâcegâna verile, başka zümreye verilmeye. Dahi Devlet-i 'Aliyye murâd etse her eyâlet ve sancaklarda olan mukâta'ât-ı evkâf ve gayr-i evkâf gümrüklere varınca nizâm-dan sonra mâlikâne sâhibleri kefillü intihâb olunmuş mücerrebü'l-etvâr mültezimlere mukâta'asını verüb ve ancak mültezimlerden fâ'izlerini alalar. Ve bir müddetden berü mukâta'âtın tahammüllerinden ziyâde zamm ile verüb sene-be-sene şey zamm ederler, insâfî tecâvüz edüb bir mukâta'a çıkmaz, zararı-

²¹⁰ Metinde ترديدنه şeklinde yazılmıştır.

nı re'âyâ fukarâsı verür. Binâ'en 'aleyh mukâta'âtın tahammül-
lerinden ziyâde vermemeleriçün ber-minvâl-i muharrer nizâm
verildikçe her mukâta'âtın fâ'izi dahi ma'lûm olur ve fâ'izleri
dahi defterhâne-i 'âmirede bir deftere zabt oluna ve böyle
olunca mâlikâne sâhibleri her sene şey zamm etmez. Bâ-husûs
eyü mültezimler zamm ile almaz ve bed-ahlâklar alıyor ve
re'âyâyı perişân eylediler. 'Ale'l-husûs her bir mukâta'a mâ-
likânelik ile verildikde bu kadar fâ'izleri yoğidi tedricî mah-
sûlât bahâ etmekle fâ'izleri dahi ziyâde oldu. Ancak insâf kal-
madı, çünkü ehl-i insâf kalmadı, îrâdâtlarıyla insâf etmezler.
Devlet-i 'Aliyye dahi böyle fâ'izlerini zabt edüb zarûrî lâ-bud
insâf ederler. Be-her hâl ve bundan başka bir mukâta'a dahi
mahlûl olunca fâ'izleri ma'lûm olmağla değeriyle verilür ve
tahrîr olunduğu üzere mâlikâne sâhibleri mukâta'asını iltizâ-
men verdikde mültezimden fakat fâ'izlerini alalar. Fâ'izi dahi
rûz-ı Hızır'da alalar, mukaddem almayalar. Ve rûz-ı Hızır'dan
evvel fâ'iz ahz eden mâlikâne sâhibinin mâlikânesi ref' oluna
ve mîrî ve kalemiyyeleri [76] mâlikâne sâhibleri ahz eyleme-
yüb mahallinde her eyâlet ve sancağ muhassıllarına vereler. Ve
muhassıllar dahi emvâl-i mezbûreyi hazîne-i hümayûna gön-
dereler ve hazîne mesârifleriçün mültezimler gurus başına bi-
rer buçuk akçe vereler. Ve mültezimlere birer buçuk akçe ver-
meleriyle zarar gelmez. Zîrâ şimdi olduğu gibi mesârifleri birer
buçuk akçeden ziyâdedir. Ve böyle defterdâr olanlar dahi her
taksît ne mikdâr akçe gelecekdir ma'lûmları olur, kesret-i kuyû-
da hâcet kalmaz. Az iş ile çok yorulmak 'âkıl kârı değildir. Bî-çâ-
regân-ı küttâb yirmi beş yaşında iken verem marazına mübtelâ
olmadıklarına ta'accüb olunur. Ve mâl-i mukâta'ât dahi üç tak-
sît ile ahz oluna, biri rûz-ı Hızır'da ve biri rûz-ı Kasım'da ve biri
Kânûn-ı evvelde ahz oluna. Mîrînin sıkleti vardır denür ise bir
sene evvel peşînât alınmağla akçeye ziyâdelik gelmez, yine alı-
nacak akçe o kadardır. Bâ-husûs mukaddem alınmakda yümn
ve bereket kalmaz, iş ilerüye bakmalu. Ve bu nizâmlara him-
met buyurulsa mîrî sıkletden halâs olur, fazla akçe dahi kalur.
Zamân ile mîrînin cüz'ice sıkletiyle peşînâtı ihdâs edenler güyâ

iş ve ma'rifet eylediler, eyü etmediler. O sıkleti başka tarîk ile
idâre etmelü idi. Ve tahrîr olunduğu üzere nizâmı verilse mîrî-
nin sıkleti kalmaz ve tekâsite nizâm vermek işdir. Zîrâ bundan
re'âyâya ve mîrîye çok zarar olur ve böyle olunca mîrî ve kale-
miyeleri muhassıllar ahz edince re'âyânın voyvoda ve gayrile-
rinden derdi olur ise muhassıllara inhâ ile çok zulm men' olu-
nur 'aleyhi't-tevfik.

Ahvâl-i Mukâta'ât ve Menziller ve Ba'zen Nizâm-ı Sâ'ire

Mukâta'âtın dahi çok şeylerde noksânı vardır. Nizâmına
murâd [77] olursa mâlikânelik şürûtuna hâlel vermez. Mu-
kaddemen mâlikânelik ile verildikde gaflet olundu. Bir kazâ-
da birkaç mukâta'a olub ve dahi bir kazânın bir veyâ ziyâde
köyleri oldukları kazâda olan mukâta'aya ilhâk olunmayub,
sekiz konak aşırı olan âher kazâda olan mukâta'aya ilhâk olun-
muş, ne mertebe sehv olmuş bunda 'akl durur. Ve ba'zı kazâ-
ların kezalet 'aded²¹¹-i ağnâmları ve İzmir ve Selanik cesim
olmayan gümrükler kazâsında olan mukâta'alara ilhâk olun-
mak icâb eder iken olmayub başlu başına mukâta'alar olub,
külli dağdağa ve teşviş îrâs edecek tavrıdır, 'akldan ba'îd işdir.
Nizâmlarına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise her kazâda
bir mukâta'â olmak üzere nizâmı verile ve kazâsında olan 'a-
ded²¹²-i ağnâm ve gümrük başka olmaya, ol mukâta'âya mülhak
ola ve mâlikâne sâhiblerine bundan noksan ve ziyâde terettüb
edecek hâlet yokdur. Nizâmından sonra yine mutasarrıflarına
verilmek üzere fakat berevât ve sûret-i defâtir tagyîr olur. Ve
nizâmına ta'yîn olunan kimesne bir eyâlet veyâhûd sancağın
nizâmıyla meşgûl ola, gitsün defterdar efendi ve mâlikâne sâ-
hibleri 'atîk nizâmı üzere ahz ve i'tâ edüb idâre eyleyeler. Vak-
tâ ki bir eyâlet veyâ sancağın nizâmı tekâmîl oldukda ve defteri

²¹¹ Metinde عدد şeklinde yazılmıştır.

²¹² Metinde عدد şeklinde yazılmıştır.

ve sûret-i nizâmı Der-'Aliyye'ye gelür zabt olunur ve nizâmı verilmiş eyâlet ve sancağın nizâm-ı cedidi üzere rü'yet oluna ve bu husûs dağdağa 'add olunmaya, hemân irâde-i 'aliyyenin ta'alluk buyurulmasına mevkûfdur. Ve bir kazânın bir karyesi nice merhale ba'id âher kazâya umûr-ı şer'iyyesi nakl olanları dahi hîn-i nizâmda kadîmî kazâlarına nakl olunalar. Kendülerine zulm olur deyu sıyânetleriçün âher kazâya nakl olundu dimenin ma'nâsı yokdur, yine [78] memleket-i pâdişâhidir ve bu makûle kelâm re'âyâ ve berâyânın ağızlarında zebân-zed olmak şeyndir. Erlik odur ki cümle kazânın kurâsını sıyânet et-mekdir, bir karyeyi sıyânet ve sâ'ir kurâsı harâb olmak iş değıl-dir. Ve ber-minvâl-i muharrer nizâmına irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise mukâta'âtın ve cizye ve 'avârızın malları taksît ile edâ oluna. Mukâta'âtın tekâsiti zikr olunub 'avârız Muharrem'den altı mâh sonra haklaşa ve cizye dahi Muharrem'den altı mâha varınca haklaşa ve peşinât bir akçe alınmaya. Zirâ bu mallar vaktlerinden evvel alınmağla sarrafların aldıkları murâbaha-i bî-şümâr mîrî ve re'âyâdan çıkar, ammâ ne vec-hile çıkar herkes idrâk edemez ve nizâmları böyle verilür ise mukaddem bir akçe alınmamak üzere kat'ıyyü'l-müfâd hatt-ı şerîf ile men' oluna, bunda çok hikmet vardır. Murâbahanın dahi tenziline bâ'is olur. Frengistan'da yüzde beş ve altı nihâyet yedi ziyâde murâbaha yokdur. Ve bu mâdde hasâret-i 'azîmdir. Ve bu nizâma bend olunca murâbaha dahi iktizâ etmez. Fe-'alâ hâzâ her şeyde böyle râbıta bulunmamakla mîrî tahsili ve isti-câli ve kalemiyeler ve sâ'ir husûslar ve kesret-i şükâ(t)dan ve dahi evâ'ilde Devlet-i 'Aliyye ve vüzerâ ve mîrmîrân ve ocak-ı 'âmireden gayri tatarlar istihdâm eylemeyüb şimdi ise iki bin gurusluk mültezimler ve a'yânlar ve nüvvâb hıdmetkârlarını tatar kıyâfetine koyub mürûr ve 'ubûr çoğalub aslından iki bin gurus ile menzili idâre olunan kazânın şimdi yirmi kise ile idâ-re olunmaz. Memâlik-i mahrûsenin fakat menzil akçeleri bir devletin irâdı kadar mal-i fukarâ ve zu'afâ telef oluyor. Fî-mâ-ba'd menzil ile gidecek kimesnenin ismi ve kime müte'allıktır, menzil evâmirinde zikr oluna. Ve dahi tatar mıdır bostancı mı-

dır [79] çukadâr mıdır za'îm ve kapucubaşı mıdır zikr oluna. Ve fermânları bir mahalle vardıklarında bey' ederler, fî-mâ-ba'd bey' olunmamak için meselâ Tekfurdağı'ndan bed' oluna, men-zilciler verâ-i fermânda ta'allaka nazari deyu varacağı mahal-le varınca cümle menzilciler yazalar. Böyle olunca bu fermâ-nı kimesne alamaz, ve voyvodalar ve muhassıllar ve gümrük emînlerinin âdemleri âsitâneye varub gelmeleri iktizâ etmekle Mart ibtidâsından Şubat'ı gâyesine ve muhassılların Muharrem guresinden Zî'l-hicce gâyesine kadar işlemek üzere açık birer nefere kifâyet mikdârı menzil evâmiri mâlikâne sâhibleri ma-rifetiyle alub vereler. Ve derûn-ı emrde mukâta'anın veyâ güm-rük ve muhassıllık ismi zikr oluna. Kadîmî ücretlerini vermek üzere bürhân-ı 'azîm ber-vech-i müsâferet Alasonya²¹³ kazâsın-da bulunduğumda zamân-ı 'adâlet-iktirân cennetmekân Sultan Ahmed Efendimiz hazretlerinin bin yüz yirmi yedi senesinin sicillâtına nazar olundukda ve sene-i mezbûrede Mora seferi dahi var iken bir senede menzil akçesi otuz dört bin akçe olub şimdi ise on üç on dört kise akçe ile idâre olunmaz, ma'ahazâ sapadır, memergâh değıldir. Ve kıs 'alâ hazâ ve menzil fermâ-nıyla gidenler tahrîr olunduğu üzere kadîmî ücreti verüb gide-ler, meğer in'âm ola in'âmın mâ'adâları ücreti verüb gideler. Ve sâ'ir nâss işi olub âsitâneye gelüb ve gidüb ânlar fermânsız olmak üzere menzilciler bunlara dahi bârgîr verüb zarar değıl-dir, ancak bu makûleler mîrî fî'atı sâ'at başına onar akçe ücret vermeyüb süvâr oldukları bârgîre ve sürücünün bârgiriçün ve dahi yedek götürür ise sâ'at başına yirmişer akçe ücret vereler, bahâlu değıldir gâyetü'l-gâye ucuzdur ve böyle olunca vilâyetle-rin menzil akçeleri tahfif olur, âsitânedeki Tekfurdağı'ndan baş-ka Yenişehir yüz yirmi beş sâ'atdır yirmişer akçeden iki bin beş yüz akçe eder, sürücünün o kadar beş bin akçe olur, bir şey de-ğıldir yedek dahi [80] götürürse altmış sekiz buçuk gurus olur, hiçbir şey değıldir ve bunlara dahi menzilciler bârgîr vermele-riçün tehdid olunalar ve menzilhânelere nüzûl eden ulaklar iki

²¹³ Yunanistan'da Teselya bölgesinde bir şehir.

vechden dahi olsun me'kûlât ve meşrûbâtı kiselerinden edeler ve her vilâyet²¹⁴ tarafından mahsûsan vilâyetin olarak birer menzilhâne yapalar ve menzilhâne hizâsında birer aşçı dükkânı dahi yapub mürûr ve 'ubûr edenler me'kûlâtlarını alub ekleyleyeler ve kapulu olsun kapusuz olsun tatarlar beş on âdemi alub âsitâneye götürür ve âsitânenen taşraya götürür vâfir akçelerini alub menzilcilere bir akçe vermezler. Bir menzilci bir şey söylerse bârgîrlerini çatladub ve gah kuyruk ve kulaklarını kat' ederler, ammâ bu nizâma himmet buyurulsa bilâ-fermân kimesneye bârgîr verilmeye ve bilâ-fermân olanlara yirmişer akçe ücretleriyle verile deyu böyle olunca tatarların bu kadar âdem için fermânları yokdur lâ-bud menzilciler dahi bârgîr vermezler ve hazînelere cevri eylemeyüb sâ'at başına onar akçeden bârgîr verile, zîrâ cizye kimin olur ise olsun lâ-bud mîrîye râci'dir, hazînelere fermân iktizâ etmez kimin olur ise olsun onar akçe ücretleriyle bârgîr vereler, erbâb-ı devlet olanlar bir akçelik umûr için ısdâr etmelüdür, zîrâ akçe sonra altun olur kise olur her işde gaflet ve müsâmaha câ'iz değildir, her işin ibtidâ-yı emrinde kavîce yapub dâ'imâ böyle gitmelüdür, zîrâ 'îsyân ve 'adem-i itâ'at ve sâ'ir perişânlık olmasına cümlesine zulm sebebidir, erbâb-ı devletin evlâd ve akrabâ ve ehibbâları olmamalı, devlet umûru olunca hatır ber-taraf, müsâ'ade câ'iz değildir. Sonra herkes evine gitmeğe yolu bulamaz. Zîrâ devlet ve 'ibâdullah [81] taraf-ı Hak'dan kendülerine emânetdir, birkaç günlük 'ömr için kişi kendüyü dünyâ ve âhiretde meh-leke(ye) endâhte etmek ne mertebe gafletdir, 'akl durur ma'â-zallah devlet za'îf olmasıyla ehl-i dîn tahkîr ve za'îf olmalarıyla sûret-i âher zuhûruyla dîne ve devlete hıyânet etmiş olurlar. Ve erbâb-ı devlet olanlar nefislerine hıdmeti câ'iz görmeyüb

Hikmet mehzist eger lutf-i cihân-âferîn

Hâs koned bende-i maslahet-i 'umerâ²¹⁵

²¹⁴ Mükerrer yazılmıştır.

²¹⁵ Şeyh Sadi'nin bir beyti. "Allah'ın lutfu bir kulu umumun işine memur ederse bu Rabbani hikmetin ta kendisidir".

fehvasınca enfâs-ı müste'ârlarını 'ibâdullahın hıdmetine hasr etmelü, zamâne halkı ise ekserîleri 'asrımızın iktizâsı deyüb giderler, 'asrın kabâhati yokdur evvelkidir gâliben noksanlık idârenindir, işini rezil eden sâhibidir. 'Adem-i gayret ve hamîyyet olmadığı hâlde lâ-büdd perişânlık zuhûr eder, erbâb-ı hamîyyet birkaç günlük 'ömr için rezâlet ile ve günâh tahassülûyle samur kürkü ve merâtibi terk eder, 'abâya kanaat etmek erlikdir. Ancak istikâmet ve hamîyyet sâhibi lâ li-eclin bir işi Allah için tutunca min-tarafillahi ta'âlâ mu'ahhid olur, kimesne üzerine varamaz. Ve bu nizâmlardan kimesneye bir akçe zarar olmaksızın tanzimleri mümkün ve mîrîye 'azîm îrâd dahi hâsıl olur. Nice nice tarhlar vardır ki şer'-i şerife ve kânûn-ı münîfe mutâbık olarak mîrîye îrâd hâsıl olur, bu vech üzere râbta bulunmamağla mîrî sıkletden tütün gümrüğünü mâlikânelik ile verüb tevâtüren senevi üç bin kise akçeye iltizâmı verilürdü, ve her beş kise akçe mîrîsini mâlikâne edenlere fâ'iz olarak yirmi beş kise akçeye verilüb altı yüz sehem eder yirmi beşerden on beş bin kise akçe eder. Bu takdîrce mîrî on beş senede [82] fakat on beş bin kise akçe almış oldu. Mâlikânelik ile verilmese on beş senede kırk beş bin kise akçe alacak idi. Ne mertebe zararlı iş oldu ma'ahazâ on beş senede cümle mâlikâne sâhibleri vefât etmez ki tekrar mîrî mutasarrıf olsun. Ve ibtidâ-yı emrden on beş seneye değin vefât edenlerin sehemlerinden alınacak akçe on beş seneden ziyâde mu'ammer olanların zararına mahsûb olunca be-her hâl mîrîye 'azîm zarar olacağı zâhirdir. Mîrîye fazla-i îrâd tarîkleri başka çokdur. Cenâb-ı Hakk Devlet-i 'Aliyye'ye müyesser eyleye, âmin. Derûn-ı risâlede zikr olunduğu üzere memâlik-i mahrûseye adalarına varınca iktizâsı üzere nizâmı verilince mutlak zulm yeryüzünden ref' olur ve îrâd-ı mîrî ziyâde olur ve bir mertebe ma'mûr olur ki kürevî bir yere kıyâs olunmaz. Ba'dehu Mısır'ın nizâmına himmet oluna, tarîki bulunur kıyâs ederim. İbtidâ-yı emrde suhûlet ile nizâmına teşebbüs oluna, olmadığı hâlde kahr ile olsun. Ancak ümerâ-yı Mısır misillü mecnûnlar dünyâda yokdur, dağdaki haydûdlar kadar râhat ve emniyetleri yokdur. Birisi birini katl

eder yerine oturur oğulları bi-kes kalur, binâ'en 'aleyh hakîmâ-
ne ümerâsından birazını dil-firîb ve mahzûrlarını sem'lerine
ilkâ ile ve sonra olacak râhatlarını ifâde ile celb olunmaları
imkânı bulunmak gerekdir, bulunmadığı hâlde kahr ile olduğu
hâlde taşrada tahassun edecekleri tarafların Arab şeyhlerini
dil-firîb edüb tazyîk olunduklarında gidecek yerleri kalmaya,
ve ümerâ nizâmından sonra 'askerîsinin dahi nizâmına him-
met oluna, külliyyen ele alına. Ba'dehu [83] Basra'dan Bağdad'a
varınca mesâfe-i ba'îde olub ve havâli-i Bağdad kezalik birkaç
paşalığa tahammülü vardır. Vaktiyle iktizâ ettiği vechiyle nizâ-
mına himmet olunsa birkaç paşalık olur aktâr-ı mezbûr dahi
ele alınacağından başka elbette mîrîye dahi îrâd olur. Ba'dehu
Bağdad nizâmına dahi himmet oluna, elbette tarîki bulunur.
'Înâyet-i Hakk ile Devlet-i 'Aliyye murâd edince elbette râbîta
verilür. 'Înâyet-i Hakk ile zikir olunan nizâmlara himmet olun-
ca yalnız Rumili 'askeriyle iki üç krala sefer vermeğe kâfîdir
ve ıklîm-i Habeş dahi boşuna durur, ednâ himmet ile teshîr
olunur. Sancağ sancağ edüb her sancağı ber-vech-i mâlikâne
kayd-ı hayat ile birer kimesneye verüb fevtinden sonra ekber
ve erşed oğluna verilmek üzere ve her sancağın sene-be-sene
mîrîsini mu'ayyen edüb mahallinde teslim olunmak üzere²¹⁶ ve
kifâyet mikdârı 'asker bu taraftan ve içlerinden dahi süvâriyân
ve piyâdegân tertîb ve cümleye başbuğ üzere üç veyâhûd beş
senede bir 'azl olmak üzere vüzerâ-yı 'izâmdan birisi vâlî nasb
oluna. Ve nehr-i Nil'in yolu dahi tathîr oluna, Mısır taraf(ın)dan
kayıklar varmağa ihtimâm oluna, ve nizâm-ı Mısır dahi böyle
mâlikânelik ile münâsib olmak gerekdir. Ve her birine mâlikâ-
nelik ile verilecek kurâ ve kasaba sancağ ittihâz oluna, ancak
çok olmaya. Meselâ Mısır seksen-yüz mukâta'a ve dahi ziyâde
ola, ve bundan menâfî' nedir su'âl vârid olur ise yüz âdem olun-
ca ittîfâk edemezler. Sâniyen mukâta'aları külliyyetlü olmamağ-
la şimdiki gibi beyler misillü kuvvetlü âdemler olamaz, dâ'imâ
havf üzere olurlar. Sâlisen böyle olunca servet sâhibleri olama-

²¹⁶ İtâlik yazdığımız bu kısım Aziz Berker neşrinde atlanmıştır.

dıklarından Mısır ve Habeş ahâlîleri zîr-i taht-ı kahrlarında ol-
mazlar, dâ'imâ Devlet-i 'Aliyye('yi) bilürler. Hülâsa bu sûret ile
olduğu hâlde menâfî-i bi-şümâr derkârdır ve 'aleyhi't-tevfîk.

Evsâf-ı Sûret-i Defâtir

Mukâta'ât ve ağnâm ve gayri ve tîmâr ve ze'âmetlerin cüm-
lesinin [84] cümle a'sâr-ı şer'iyye ve rûsûmât-ı kânûniyeleri
defterhâne-i 'âmirede hâsîlâtı defteri olub ancak bir müd-
detden berü şürût ve tehdîdât mütâreke olunmağla ve cizye-
dâr ve mültezimler ve mâlikâne mutasarrıflarının istid'âla-
rıyla şeref-sudûr eden evâmîr-i 'aliyye sûret-i defter ve şürût
zikr eylemeyüb sene-i sâbık ve üslûb-ı sâbık zikir eylediğinden
sûret-i defâtir hemân lafzı murâd olub ve taşralarda cizyedâr
ve mültezimler ve ağnâmcıların re'âyâ fukarâsına etmedikleri
zulm kalmayub, rızâ-yı Bârî değildir, Rabbü'l-'âlemîndir ma'â-
zallahu ta'âlâ bu ni'mete istihkâklarımız kalmadığıyla ne ol-
maz re'âyâ ve berâyâ şaşub ne edeceklerini bilmezler. Ve her
gün kangı zâlîme akçe ibtidâ versün deyüb hânesinden çıkar.
Bir hatt-ı şerîf şeref-sudûr edüb bir müddetden berü vükelâ ve
vülâtın tekâsülleriyle voyvoda ve mâlikâne sâhibleri ve müte-
sellimler ve mütevellîler ve kâ'immakâmlar ve erbâb-ı tîmâr
ve zu'amâ ve vüzerâyâ hâss ta'yîn kurâlarda a'sâr-ı şer'iyye-
leri ve rûsûmât-ı kânûniyelerini sûret-i defter üzere almayub
istedikleri kadar akçe almalarıyla ve on ağnâmda dört ve beş
ağnâm zamm eylediklerine kanâ'at eylemeyüb her re's ağnâm-
dan iki ve üç ve dört para almalarıyla vedî'atullah olan re'âyâ-
yı harâb edüb fî-mâ-ba'd gerek a'sâr-ı şer'iyye gerek rûsûmât-ı
kânûniye ve ispençe ve ağnâmda ve sâ'ir her ne ki hâsîlât sù-
ret-i defterlerde kayd olundu ise sûret-i defterde kayd olundu-
ğu mikdârdan fî-mâ-ba'd ziyâde bir akçe alınmaya ve sûret-i
defterden hâric [85] zâbitân ve mültezimlerin ve sâ'ir zümre-
nin bâlâda mastûr olduğu üzere ve gümrük ümenâları ve
bâcdârân ihdâs eyledikleri seyyiâtlarından fî-mâ-ba'd bir akçe
alınmaya ve ba'de'l-yevm sûret-i defterlerde kayd olmayan şey-

lerden bir akçe alınmaya ve sûret-i defterden ziyâde bir akçe alınmamak üzere tehdid ve cümle mâlikâne sâhibleri ve mütevelliler ve kâ'immakâmlar ve hâsslar herkes mukâta'asının sûret-i defterlerini ihrâc eylemeleri ve herkes mukâta'asının sûret-i defterini re'âyânın kocabaşlarına vereler, mültezimler vardıklarında sûret-i defterden ziyâde almayalar ve mukâta'a sâhibleri mutlak herkes mukâta'asının sûret-i defterini ihrâc ve re'âyânın yedlerine vermeleriçün bâ-hatt-ı hümayûn ziyâdesiyle tehdid olunalar. Ve keyfiyet böyle olacağını memâlik-i mahrûseye hutût-ı şerife ile i'lân, şimdi ise mukâta'a sâhibleri cebâbire erâzil-i mülteziminin inhâlarıyla verilen evâmir-i 'aliyye sûret-i defteri üzere demeyüb sâbık veyâ üslûb-ı sâbık beyân etmekle hemân sûret-i defterin hiç iktizâsı olmamış oldu. Zulme ne mertebe ruhsatdır, mîrîye bundan bir akçe noksân terettüb etmez. Mukâta'alar mâlikânelik ile verildikde bunların birisi olmadığından başka cihet-i âher ile dahi hâsılâtları bu 'asırda terakkî var iken inhâlarına i'tibâr olunmaya ve sâde inhâlarıyla zulme ruhsat câ'iz değildir. Bu husûs için nice nice esrâr vardır. Mukâta'âta dâ'ir teksîr-i irâd zımında cenâb-ı Hakk müyesser eyleye, âmin. Ve Devlet-i 'Aliyye('yi) aldayub zulmü kânûn gibi etmişlerdir, irâdât ve tayyârât mukâta'a dandır, veresiz deyu [86] emr²¹⁷ verilür. Irâdât ve tayyârât-ı mukâta'a hâric-ez-defter bir akçe yokdur, irâdât ve tayyârât-ı mukâta'a diyeceğine sûret-i defteri der-kenâr var ise emr verile, bir müddetden berü şürût ve kânûna ve sûret-i defter yok misillü olub istid'â edenin istid'âsı üzere veyâ takrîrî emr-i 'âlî verilmek çespân²¹⁸ değildir. Mechûlü'n-neseb ma'dûmü'l-haseb mezmûm mültezimlerin istid'âlarıyla mâlikâne sâhibleri dahi aldatub ve mutasarrıf olduğu mukâta'anın hâsılâtını fark eylemeyüb merâmlarınca emr-i 'âlî verilür. Ve erbâb-ı tîmâr ve ze'âmet dahi tîmâr ve ze'âmetlerinin sûret-i defterlerini ihrâc

²¹⁷ Bir önceki varağın altına "emr-i ali verilür" şeklinde devam edeceği yazılmıştır.

²¹⁸ Metinde جسيان şeklinde yazılmıştır.

ve ziyâde almamalarıçün tehdid olunalar. Ve bir kubh âdet²¹⁹ etmişlerdir, kânûn üzere re'âyâ ispençesi tahrîr olduğu karyede senede bir verür, şimdi ise Mart üstü ve Mart'dan altı mâh sonra bir derd-mend re'âyâ mesâlihîçün âher kazâya vardıkda yâhûd karyesinden kalkub âher kazâda tavattun eder ise ol kazânın voyvodası veyâ mütesellimi veyâ mütevellî ve kâ'immakâmlar tutub iki üç dört guruşa varınca ispençe alurlar. Agreb-i garâ'ib ispençe kânûn üzere tahrîr olunduğu karyede voyvodalık mıdır tîmâr ze'âmet midir ne ise verür ve ispençe dahi bekâr ise on ve ba'zen yirmi para, evli ise yirmi ya kırk para sipâhîsine yâhûd voyvodasına verür iken bunlar dörder gurus alurlar. Bilâ-mûcib bi-gayri hakkın ispençe alurlar, fî-mâ-ba'd bir kimesne ispençe almaya tahrîr olduğu yerde vereler. Sûret-i defter üzere ve âher karye ve kazâ ve sancağa bir akçe vermeyeler ve karyesinden kalkub âher karyede tavattun eden re'âyâdan henüz sipâhın veyâ voyvodanın âdemîsi [87] gelüb ispençeni ahz etmemeleriyle bana ver deyu rencide olunmaya, ispençe mutlak tahrîr olduğu mahalle verilmelüdür, müstakillen bu mâdde bir hatt-ı şerif ile men' oluna. Zîrâ re'âyâ fukarâsına 'azîm gadr ediyorlar. Ve kezalik koyunlara bir koyun zamm olunmaya ve sûret-i defterden ziyâde bir akçe alınmaya, ziyâdesiyle tehdid oluna ve cümle mâddeler için evâmir-i 'aliyyeyi getüren tatarlar tehdid oluna. Mahkemelerde 'alenen kırâ'at edüb vücûh-ı belde ve cümle ashâb-ı çift ve cesîm kurâ ahâlîleri ve kocabaşlar ve metropolid ve piskoposlar mevcûd oldukları hâlde kırâ'at oluna ve ba'zı kazâda nevâhî olub nevâhiye dahi getürüb re'âyâ ve cümlelerin muvâcehelerinde mahkemelerde kırâat eyleyeler, tatarlar tehdid olunalar.

Ahvâl-i Ba'zı Mahaller ez-Berây-ı Nasb-ı Vâlî

Silistre havâlisinde kesret-i 'asker olub kezalik Dobruca ve Deliorman, Özi vâlîsi mesâfe-i ba'îdde bulunduğundan ânlar

²¹⁹ Metinde عدت şeklinde yazılmıştır.

dahi Arnabud misillüdür, hemân başlu başına boy çeküb seferlerde bir işe yaramadıklarından gayri kuttâ-yı tarîk olub sefere gidenleri ve mürûr ve 'ubûru telef ve sâ'ir fesâdları had-den efvân olmağla Özi vâlisine ol havâlinin kazâlarından ve dahi sancağlar kazâlarından kifâyet mikdârı hazariyye ta'yîn oluna. Ve Silistre'de dâ'imâ ikâmet eylemek üzere vâlilik edüb birer vezîre mansıb verile, dahi münâsib var ise birkaç kazâ ilhâk oluna. Ve bir mikdâr piyâdegân 'asker Arnabudluk misillü cüz'iyât-ı 'ulûfe ile tahrîr oluna ve 'ulûfeye bend edüb ve piyâdegân ağası ta'yîn oluna ve dâ'imâ vezîrin hüdmetinde ola. Müddet-i kalîlede [88] 'asker-i mezbûr dahi nizâm ve terbiye kabûl eder ve ol taraflar ele alınur. Sefer zuhûrunda dahi hüdmetleri sebkât eder. Zîrâ Devlet-i 'Aliyye sefer zuhûrunda düşmene mi cevâb versün yohsa memâlik-i mahrûsede zuhûr eden 'usâtı mı zabt etsün? Memleketleri bir taraftan küffâr bozar bir taraftan dahi o makûleler iki kat ziyâde harâb ederler. Ve yine Gümölcine'de ikâmet eylemek üzere bir mîrmîrâna mansıb verilüb Vemeyri ve Fere ve Yenice ve Kavala ve civârda münâsib olanlardan birkaç ilhâkıyla bir sancağ ittihâz ve bir mikdâr hazariyye kazâhâ-i mezbûrûndan ta'yîn oluna. Ol taraflar ele alınur, kuttâ-yı tarîk hiç kalmaz. Ve Yenice'de Karasu vardır memergâhdır, ulaklar ve tüccar beytûtet edecek mahaldir, ancak emniyet olmamağla gündüz serî'an mürûr ederler. Nehr kenârında hanlar vardır, kimin ise kadîmî icâresi ne ise mîrîden veyâ hanlardan verilmek üzere havâle oluna, taltîf içün icâresine yüz gurus dahi zamm oluna, ve hanlar mîrîden alına. Ve bir bölükbaşı nasb oluna. Kifâyet mikdârı neferât ile bölükbaşı hanlarda ikâmet edüb neferâtı dâ'imâ sancağ-ı mezbûr kazâlarında ve turuk mevâridinde geşt ü güzâr edüb ve kuttâ-yı tarîk kalmayacağından başka ol taraflarda mütemekkinün olan ecnâs-ı muhtelifeye dahi nizâm verilmiş olur, ve hanlar mîrînin olmağla mukaddemen sâhiblerine verilecek mu'ayyen icârelerinden başka ikâmet edecek bölükbaşı mürûr ve 'ubûr mühimm-ter? olur, bakkal dükkanları ihdâs eder kâr edeceğinden mîriye dahi senede beşer yüz gurus icâre ver-

mek üzere râbita verile ve neferât-ı mezbûrenin 'ulûfelerini ol kazâlar vermek üzere [89] şûrûta bend ve etrâfa böyle nizâm verilmekle Edirne bostancıbaşı dahi Edirne havâlisini ve bâhusûs kurb ve civâr-ı Darû'l-hilâfe olan Istranca havâlisinde geşt ü güzâr eden hayâdide nizâm ve külliye izâlelerine ihtimâm eder. Yoğurtçoğlu²²⁰ haydûd bir hazale iken ol taraflar hâlî olduğundan bu kadar zaman geşt ü güzâr ve ol havâlîde emniyet meslûb olmuş idi. Deli Ahmed misillü ve Livadiye kazâsında re'âyâmız cinsinden olan hayâdidi zâbitân ve vülât def'lerinde 'acîz olunca beş yüz-bin haydûdun def'i ellerinden gelmediği hâlde ma'azallah düşmen zuhûr etse nice ederler. Bu hâlet re'âyâmızdan hicâb alıverür ve yine Tekfurdağı'nda ikâmet eylemek üzere bir mîrmîrâna mansıb verilüb ve Büyükçekmece ve Silivri ve Malkara ve İncik ve Keşan ve civârında vâkı' münâsib olan kazâlardan birkaç kazâ ilhâkıyla bir sancağ ittihâz ve kifâyet mikdârı hazariyye bağlanur. Müceddeden fukarâya hazariyye ve 'ulûfe-i neferât gadr olur, kıyâs olunmaya. Böyle nizâma bend olmağla ve mîrmîrân olmağla ve tahrîr olunan nizâm üzere voyvodalar ve muhassıllar olunca nice nice zulmden halâs olurlar ve sancağ-ı mezbûr kazâlarında kuttâ-yı tarîk ve lûsûs def'i içün kifâyet mikdârı neferât ile bir bölükbaşı ta'yîn olunur, 'ulûfelerini kazâlar vermek üzere ve neferât dâ'imâ geşt ü güzâr edüb ve bölükbaşı²²¹ Karasu gibidir, mahall-i muhavvedir. Malkara ile İncik beynlerinde münâsib bir mahalde mîrîden bir han binâ olunur, ânda ikâmet eder, memergâh olmağla bölükbaşı dahi ticâret etmekle [90] han icâresi senede beşer yüz gurus icâre(yi) bölükbaşı vermek üzere nizâma bend, bu vech üzere ol taraflara dahi nizâm verilmiş olur ulaklar ve mürûr ve 'ubûr gündüz havf üzere mürûr ederler. Bâhusûs ulakların gayri bir ve iki ve üç âdem mesâlih içün bir mahalle gidemez ve Rumili'de بچترین Bec-terîn? sancağına

²²⁰ O yıllarda Gümölcine ve çevresinde eşkıyalık yapan bir kişi.

²²¹ Satır sonundaki bu kelimeden sonra bir satır atlanmış olabilir. Devamında anlam bozukluğu var.

etrâfından birkaç kazâ ilhâkıyla bir sancağ ittihâz ve mîrmîrâ-na mansıb verilüb kemâ-merre hazariyyesine dahi nizâm ve iki bin piyâdegân 'asker ağasıyla kemâ-merre tahrîr ve hazar-da ve seferde cüz'ıyyât-ı 'ulûfeye bend ve mîrmîrân bu 'asker ile ol taraflar dahi alınur ve seferlerde dahi istihdâm olunurlar. Ve bu sûretler ve nizâmlar ve tehdîdât ve şürûtlara ri'âyet²²² ile tedricî 'âlem başka sûrete girür ve sûret-i itâ'at dahi kemâliyle olur ve Rumili'de böyle birkaç yer vardır ki birer mîrmîrâna muhtâcdır. Ve ber-namat-ı muharrer bu nizâmlara himmet olundukda memâlik-i mahrûsede başıboş kimesne kalmaz ve herkes zîr-i taht-ı itâ'at(d)e olur. Ve bu makûle nizâmlar ve kazâları tanzîme coğrafya kitâblarına muhtâcdır. Kazâlar ve köyler uygun gelsün, bu devlet-i ebed-peyvende göre müte'ad-did cihânnümâları olmak icâb eder iken muhtasarca²²³ Üsküdar'a kadar bir cild olub Rumili'nin yokdur ve Bosna'da Karadağ vardır, san'at ile ele götürüb içlerinden on ve yirmi kadar Boyar ta'bîriyle kimesneleri ittihâz ve birer mikdâr neferât ile tahsîs olunalar. Ve mesârifleri çıkmak için ve vâlinin mesârifî çıkmak ve mîriye dahi bir mikdâr şey çıkmak için mesfûrların ma'rifetleriyle kifâyet mikdârı îrâd tahrîr oluna, ve vâlinin ikâmeti için bir kal'a binâ oluna. Ve vâlî Eflak misillü Rum ta'yîn oluna ve sarf-i zihn olunmadı ve lakin bilâ-cenk ü cidâl sâde-kelâm ile teshîri mümkün idi. Ânların dahi [91] îrâd ve neferât ta'yîn oluna, ve mîriye dahi îrâd hâsıl olurdu. Ve vâlî Eflak misillü Rum cinsinden ta'yîn olunmak üzere Mora seferinde ve Venedik nakz-ı 'ahd üzere iken murâd olunsu Rumili toprağında Isklaven memleketleri ve Zakesna ve Kefalonya adaları tes-hîr olunmuş idi. Bu nizâm üzere ki Rum cinsinden Eflak misillü ta'yîn oluna vaktinde sarf-ı zihn olunsu vücûda gelürdü, ve tahrîr olunduğu üzere bâ-fermân-ı 'âlî ve buyuruldu a'yân nasbı külliye def' oluna. Ve bir kazânın umûru bir kimesneye münhasır olmaya ve erbâb-ı devlet olanlar memâlik-i mahrûse(y)i

²²² Metinde رعايات şeklinde yazılmıştır.

²²³ Metinde مختصریجه şeklinde yazılmıştır.

bir bağçevan bağçesini tîmâr ettiği gibi tîmâr etmelü ve sûret-i nizâmı taşra halkından su'âl iktizâ etmez hayrı ve şerri fark eder hemân bulunmaz. طره مون Tramon? hatâ gibidir. bâ-husûs nizâmı dahi istemeyüb cerr ü nef' kalmaz. zîrâ Devlet-i 'Aliyye'nin evâ'il-i hâlinde kesret-i hurûb ve kıtâl ve tevsî-i dâ'ire-i devlet ile tevaggul olunduğundan hemân elde bulunmak için feth olan memleketleri pamuk²²⁴ ipliğiyle bend edüb sonra gelenler remz-i mezbûrun hakikatine sarf-ı zihn etmemeleriyle her husûs o hâl üzere kaldı. Cenâb-ı Hakk Devlet-i 'Aliyye'ye hayr ne ise izâ erâde Allahu şey'en hiye esbâbihi²²⁵ fehvâsınca halk eyleye, âmin. Ve veliyyü'n-nî'metimiz olan pâdişâh-ı İslâm-ı sipihr-ihtişâm efendimiz hazretlerinin neslen ba'de neslin ilâ ahiri'd-devrân nesli tâhir-i âl-i 'Osmân'ı kâffe-i âfâtdan emîn ve zıll²²⁶-ı zalil-i merhamet-celîllerin cümlemiz üzerine sâye-bân edüb bir dem eksik eylemeye, âmin.

Ahvâl-i Kocabaşıyân

Mora ve Selanik ve Paşa sancağı ve ekser Rumili'nin kazâları Tırhala ve Yanya ve Karlılı ve İnebahtı ve Ağrıboz sancağları ve cümle Rumili eyâlet ve sancaklarında mütegalibe zümresinden kocabaşılar olub vülât ve hükkâm ve zâbitân ve a'yân ile ittîfâk ve re'âyâyâ hadden ziyâde zulmüne bâ'is olmalarıyla ve mal-i fukarâ ile servet sâhibleri dahi olub vülât [92] ve zâbitânın tama'-ı hâmlarından nâşi bu mertebe ruhsatlarıyla ve mesfûrûn dahi mallarına mağrûren 'inde'l-'ukalâ her gûnesi melhûzdur ve külli yevmin re'âyâ fukarâsına defter tevzî' edüb re'âyâyı harâb etmişlerdir. Bu zümrenin dahi nizâmı akdem-i umûr misillü elzem ve evceb olmağla kat'ıyyü'l-müfâd bir hatt-ı şerîf şeref-sudûr ola, her kazâ hâle göre iki yâhûd dört kocabaşı bâ-hüccet-i şer'iyye rûz-ı Hızır ibtidâsından nasb eyle-

²²⁴ Metinde پهپوق şeklinde yazılmıştır.

²²⁵ "Allah bir şeyi murad etti mi esbabı ona göre halk eder." Hadis-i şerif.

²²⁶ Metinde ظیل şeklinde yazılmıştır.

ye. Ve kazâdan her birine senede ikişer yüz ellişer gurus ücret verile ve cümle ma'rifetleriyle nasb olunalar ve bir seneden ziyâde kocabaşı olmayalar, sene başında her rûz-ı Hızır'da 'azl olunalar ve başkaları nasb oluna. Ve ahâlî-i vilâyet ânlardan her ne denlû kendülerinden hoşnûd olsalar dahi bir seneden ziyâde kocabaşı olmayalar ve tekrâr nasb olunmaları iktizâ eder ise mādâm ki beş sene mürûr etmeye, bir dürlü nasb olunmayalar. Gerek kazâlarda gerek nevâhîde kocabaşılar bu vech üzere nasb olunalar ve mütemâdî kocabaşılar olmayınca her sene tebdil olmalarıyla çok fâ'ide vardır. Mütemâdî olmalarıyla etmedikleri hîle kalmaz ve re'âyâyı zîr-i dest-i kahrlarında alub zaleme ile dahi ittifâk ve harâb etmişlerdir. Ve bu şürûta dahi ziyâdesiyle devâmına ihtimâm oluna ve kocabaşılar köylü ise kocabaşılık vaktinde karyesinde ikâmet eylemeyüb hâkimler zâbitlerin ikâmet eyledikleri kasabada ikâmet eyleyeller. Vilâyet kendülerine bir hâne verüb ikâmet edeler ve her nizâm için merreten ba'de uhrâ²²⁷ şeref-sudûr-ı hutût-ı şerîfe ve evâmîr-i 'aliyye ve sûret-i defâtirin 'aynı ve hutût ve evâmîr-i 'aliyye sicillâta ba'del-kayd mümzâ birer sûret alına. Ve kocabaşıl原因 ikâmet [93] eyledikleri hânede bir sandukaya vaz' ve hıfz eyleyeller, ve 'azl olunduklarında cedîd kocabaşılara teslim eyleyeller. Ve ba'zı kazâlarda bir müddetden berü kocabaşıl原因 mütegalibe a'yânlar def' eylemeleriyle bu makûle kazâlarda dahi be-her hâl kocabaşılar nasb oluna ve kocabaşılar re'âyâdan olmalarıyla oldukları re'âyâyâ hayırludur. Ancak mütemâdî olmamak üzere mütemâdî şimdiki hâlde oldukları gibi olunca envâ'î mahzûrları vardır. Ve keza Bulgar olanlar ol taraflara dahi bu vech üzere nizâmı verile. Ve 'âcizâne risâle-i çâkerânemde tahrîr olunduğu üzere nizâmlara 'inâyet-i 'aliyye erzânî buyurulur ise çukadâr ve enderun ağalarından ve tatardan olmayarak bir vâsita ile kimesnenin rûhu haber almayarak sâdık bir mikdâr tebdiller tedârük ve dâ'imâ etrâfa tesyîr olunalar. Ve kocabaşı nizâmı bu vech üzere nizâma bend

²²⁷ Diğerinden sonra, tekrar.

olmağla re'âyâ fukarâsına lutf-ı 'azîm olacağından başka her sene başkaları girmekle birbirleriyle ittifâk dahi bulunmaz. Ve bir senede 'azl olmalarıyla re'âyâdan akçe ekl edüb servet sâhibleri olmazlar ve ittifâk bulunmamakla hem zulm olmaz hem cihet-i âher ile dahi fâ'ideden hâlî değildir ve 'aleyhi't-tevfîk.

Evsâf-ı Tapu

Dünyânın bir dahi 'adem-i i'mârına bâ'is budur; arâzî ki zîrâ'atkâr-ı evvel hazret-i Adem'dir, bağ ve bağçe misillü ruh-sat-ı 'aliyye ile vârislere intikâl etmemekle cebâbire zâbitân ve a'yân ki zâbitân dahi 'acizlerdir, tapu zuhûrunda olan zulm kıyâsdan efzûn olub ve bu husûsdan mîriye ve mâlikâne sâhiblerine bir akçe fâ'ide olmaz, zîrâ her sene olur mahsûl-i tabi'iden değildir ve tapu zuhûr edecek deyu mültezimler mahsûl-i tabi'isinden bir akçe ziyâde vermezler. [94] Hemân kangı mültezimin vaktinde tapu zuhûr eder ise mültezim ihyâ olur ve ashâb-ı arâzî ki mādde-i evvel i'mâr-ı cihândır²²⁸, harâb olur ve hoşça zer' etmeğe iktidârı kalmaz ve i'mâr-ı cihân ve hazîne-i hümâyûn ashâb-ı arâzîdendir ve cemî vâridâtı ashâb-ı arâzî verür ve erbâb-ı sanâyi' ve hırfet ve 'âmme-i Benî Âdem'in rahatları ancak ashâb-ı arâzînin i'mârıyla olduğuna iştibâh yokdur, nice def'a müşâhede-i 'âcizânem olmuşdur ki kızdan kıza tapu olmamağla beş-on kise îrâdlı karı vefât etdikde arâzîleri mahlûl kalmağla cebâbire ve bî-rahm a'yân ve zâbitân arâzîlerini kendüleri alub yâhûd âhere vermeleriyle kıızı derd-mende veyâ vâlidesi birkaç hizmetkârlarıyla ve dâ'ireleriyle me'lûfe iken îrâd gidince medâr-ı ma'âşî için kimi sâ'ile ve kimi sâ'ir gûne kabîhkârlara sâlike olurlar. Ve bu müsâ'ade mîrî ve mâlikâne sâhibleriçün olmayub mücerred mültezimler ve cebâbire a'yân için olmuşdur. Binâ'en 'aleyh Devlet-i 'Aliyye merhamet buyurub arâzî(y)i bâ-hatt-ı hümâyûn-ı merhamet-nümûn tapuyu külliyyen ref' ve bağ ve bağçe misillü sâhiblerine temel-

²²⁸ Berker, 397: imar-ı cihat.

lûk buyurub ve 'alâ mâ farazallah²²⁹ vârislere meccânen kala. Ve bu sûret dünyânın yeniden i'mârına vesîle olacak bir hâletdir ve bundan mîrîye ve mâlikâne sâhiblerine bir akçe zarar gelmez, hemân ibridâ-yı emrde Mora ve Karlılı ve İnebahtı ve Ağrıboz ve Tırhala ve Yanya ve Selanik ve Avlonya ve Delvine sancaklarını bu vech üzere nizâma 'inâyet buyuruldukda diyâr-ı âherleri dahi tedricî bu nizâma bend ve bu nizâmdan lutfdan gayri şey müşâhede olunmaz. Ve yine şer'î ve kânûnî a'sâr-ı şer'iyye ve rûsûmât-ı kânûniye(y)i sûret-i defteri üzere ne ise ashâb-ı arâzî vermek üzere kaldı ki tîmâr ve ze'âmet sâhibleri dahi mukâta'ât misillüdür, tapu düşdükçe cebâbire [95] a'yân ekl eder, sipâhîlere verilecek bir kıyye kahvedir. Ma'a hazâ böyle olur ise mahsûl ziyâde olmağla sipâhiyânın dahi hâsılâtı ziyâde olur ve sipâhiyân ve zu'amâ tîmârlarını rızâlarıyla mâdâm ki birine iltizâm ile vermeyeler a'yân ve ashâb-ı çiftlikât ve der-'uhdeciler tagalluben tîmâr iltizâmalarını almaya-lar, sipâhiyân kendüleri zabt eyleyeler. Bâ-fermân-ı 'âlî tehdîd oluna ve kadîmî kurâ çiftlik i'tibâriyle zabt olunmak mugâyir-i kânûn olmağla cebâbire a'yân şimdiye kadar çiftlik i'tibâriyle zabt eyledikleri kurâ yedlerinden nez' ve kadîmî misillü karye ola ve arâzî ber-minvâl-i muharrer mülkiyet üzere 'inâyet buyurulmadığı hâlde yâri er olsun 'avret olsun vefât etdikde mâdâm ki mîrâscıları vardır arâzîleri tapu ile mîrâscılarına verile tâ ki mîrâscı kalmayub vefât edenin mâhî beytû'l-mâl olur ise yine arâzîleri âhere verilmeye, vefât edenin er ise ehline verile ve vefât eden nisâ ise kocasına verile ki hâneleri bozulub târumâr olmaya, bunlar dahi yogise karye ahâlîsine Müslüman olsun Rum olsun verile, âher karye ve kasaba ahâlîlerine verilmeye, karye veyâ çiftlik ahâlîlerine cümlesine verile birine dahi verilmeye. Ve bâlâda tahrîr olunduğu üzere mülkiyet üzere ihşân buyurulur ise birisi hüccet ile arâzîlerini âhere bey' etdikde [96] kadılar hüccet akçesi çift başına ikişer gurus alalar ve biri vefât etdikde resm-i kısmet için çift başına ikişer gurus

²²⁹ Allâh'ın farzettığı üzere.

alalar ve böyle ihşân buyurulmadığı hâlde diğer sûret ile tapu ile olur ise birisi ferâğ etdikde yâhûd mahlûl kaldıkda karye ahâlîlerine tapu ile verildikde sâhib-i arz tapu akçesi çift başına beşer gurus ala ve bu sûret ile gadr ve himâye olmaz ve 'âlem mülküne sâhib olub mürdeler iken müceddeden ihyâ olmuş rütbede bir iş olduğundan başka el-'ilmü indallah²³⁰ rızâ-yı Bârî dahi bunda olmak gerekdir. Bundan başka Tuna havâlisinde ve ba'zen Rumili'de ve mahall-i sâ'irede arâzîlere kimesne mutasarrıf değildir, olan²³¹ ekinciler intihâb eyledikleri bir mahalle ekin zer' ederler ve bu hâlet killet-i nüfûs-ı re'âyâdan iktizâ etmişdir. Hayfâ şimdiye kadar cümlesi i'mâr olunmaya bu vech üzere ne mikdâr böyle yerler var ise teftiş oluna ve kaleme alın. Ve yerlüye kifâyet edecek mikdârı arâzîler mahalleri ta'yîn olunarak her birine meccânen mîrî tarafından verile, mâ'adâ birkaç Rum câsûsları vesâtetleriyle Leh ve sâ'ir taraftan re'âyâ celb ve her birine mîrî senediyle meccânen birer çift arâzî verile ve ihtimâm oluna ki ol havâlîlerde bir çift arâzî sâhibsiz kalmayub cümlesi i'mâr oluna. Mîrîye îrâd derkâr ve ol mahaller ma'mûr olub ve dahi ba'zı tarafları ehl-i İslam re'âyâsından dahi olanlara verile. Ve Arnabudluk'dan ve Sarıgölü'nden ve gayri taraftan fukarâ kimesneleri 'iyâlleriyle varub sâkin olmak üzere bu makûle arâzîden her birine birer çift ihşân ile hem havâlî-i mezbûr ma'mûr olur hem 'asker dahi olurlar. Îrâdetleriyle gitmedikleri hâlde fukarâ zümresinden her kasaba ve köylerden birer mikdârını bâ-fermân-ı 'âlî iskân etdirilmesine himmet Hotin'e varınca yer yer böyle hâlî [97] kalmaya. Raca'nâ ilâ sadâdinâ bâlâda tahrîr olunduğu üzere arâzînin iki sûretten kangısıyla nizâmı verilür ise arâzî vakf olmamak üzere hasbe'l-iktizâ olmak lâzım geldikde bâ-fermân-ı 'âlî ola ve her birine ruhsat verilmeye ve nizâm-ı mezbûra Devlet-i 'Aliyye 'inâyet buyurur ise her sene birer emr-i 'âlî birer tatar ile

²³⁰ Ahkaf suresi 23. Ayetten bir bölüm: "(Bu konudaki) bilgi ancak Allah katındadır".

²³¹ Berker, 398: ulak.

vülât ve hükâm ve zâbitân ve ashâb-ı arâziye hitâben sâdır ola. Ashâb-ı arâzî hubûbâtın zer'ine ihtimâm eyleyeler ve çiftlik ise çiftlik sâhibi ve karye ise karyelerde olan ashâb-ı arâzî hülâsa ashâb-ı arâzî kimler ise ol beldenin muktezâ-yı âb u hevâsı üzere ne güne eşcâr olmağa salâhiyeti var ise dud ağacı mahalli ise karye ve çiftlikân her ne ise ev başına ashâb-ı arâzî kırkar ellişer dud gars eyleyeler, harîrin ve revgan-ı zeytin kesret üzere olmalarıçün ihtimâm oluna, zeytinler dahi gars eyleyeler ve yabânî zeytinler kesret üzere olmalarıyla cümlesini حلاشماسنه halaşmasına²³² ihtimâm eylemeleriçün ziyâdesiyle etrâf tehdîd oluna. Ve bâdem ve funduk ve fıstık ve sâ'ir envâ'ı meyvenin garsına ve bağlar kesret üzere garslarına bâ-husûs re'âyâ zümresi kesret üzere bağlar gars eyleyeler. Ve her sene bâ-fermân-ı âlî bu husûs tehdîd oluna. Ve evâmîr-i 'aliyye ile giden tatarlar her sene ne mikdâr gars olunmuş ise imzâlu defter getüreler ve suyun kesreti olan mahallerde ziyâdesiyle pirinç zer'ine ihtimâm eyleyeler. Ve müceddeden zer' olunan yerler yine sâhiblerinin ola mîrî fakat 'öşr ahz eyleye. Şekere varınca lâ-bud şeker zer'içün mahaller bulunur kurâ ve çiftlikân i'mâr olup 'âmmenin medâr-ı ma'âşları ziyâde olacağından başka müddet-i kalîlede cânib-i mîrîye dahi îrâd-ı cedîde olacağından iştibâh yokdur ve inkâr dahi mecâl yokdur. Hâlen Frengistan'da gerek eşcâr gerek metâ' için dâ'imâ böyle ihtimâm ederler. Fransa devleti Amerika'da kahve gars edüb lâ-yu'ad akçe hâsıl olduğu [98] zâhirdir. Memâlik-i mahrûsede Yemen hevâsına mu'âdil lâ-bud mahaller bulunur, Mısır ve Basra câniblerinde bulunmak gerekdir, birkaç mahalde tecrübe oluna. Ba'dehu ihtimâm oluna ve bâlâda tahrîr olunduğu üzere nizâmlara inâyet buyurulduğu hâlde külliye zulm yeryüzünden ref' olunacağına ve ekser Frengistan re'âyâları memâlik-i mahrûseye geleceklerine iştibâh yokdur ve Kütahya'ya himmet olunub fincan ve tabak i'mâli için Nemçe'den bin kat a'lâ olur, tedricî Hind'e yakîn olacağı zâhirdir. Bu cihetle Nemçe'ye gi-

²³² Berker, 399: "aşılmasına olacak" şeklinde bir not vardır.

den akçe memâlik-i mahrûsede kalur, bâ-husûs Nemçe'nin bu makûle şeyleri kırıldıkda içinde kiremid türâbından farkı yokdur. Kütahya'nın cevheriyetleri nümâyândır ve 'aleyhi't-tevfik.

**Evsâf-ı Barkeş-i Hıdmet-i Devlet-i 'Aliyye
ve Muhârisîn-i Nâmûs-ı Saltanat-ı Seniyye
ve Ümenâ-yı Halîfe-i Rûy-ı Zemîn
ve Te'yîd-i Kavâ'id-i Esâs-ı Erkân-ı Devlet-i 'Aliyye
Olan Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn**

Sâ'ir devletlerin dahi böyledir. Ancak bu devlet-i ebed-pey-
vendin sıkletini çeküb ednâdan a'lâya varınca hıdemât-ı Dev-
let-i 'Aliyye(y)i görecek ve nâmûs-ı saltanat-ı seniyye(y)i setr ve
hıfz edecek ancak mûmâ ileyhüm olub ve şefâ'at-i sâde-dilân ile
nâ-ehle hâcegânlık verilüb devletlere gâyetü'l-gâye şeyndir. Hâ-
cegân; 'âlim ve fâzıl, erbâb-ı ma'ârif ve kalem hikmet-âşinâ ol-
mak icâb eylediğinden başka dahi tahrîrât ve takrîrâtından âkıl
mıdır nefsanî midir mürâî midir müdâhin midir bu tabî'atlarını
dahi fark ve temyîz eyleyerek verilmeli iken 'îrfân ve ma'rifeti
olmayanlara verildiğinden başka mansıb dahi verilür, bâ-hatt-ı
hümâyûn men' oluna. Ve şefâ'at ile fî-mâ-ba'd ru'ûs-ı hümâyûn
verilmeye ve şimdiye kadar verilmiş olanları dahi mâdâm ki
re'isü'l-küttâb-ı 'utarid-nisâb huzûrunda bi'l-fî'il ma'rifetlerini
icrâ etmedikçe ru'ûslarına i'tibâr olunmaya [99] ve girü alına.
Ve fî-mâ-ba'd bu makûlelere ru'ûs-ı hümâyûn verilmeye ve ve-
rileceği vakte hâcegân olacak her kim ise reisü'l-küttâb huzû-
runa varub takrîr yazub ma'rifetini izhâr ve sâbit etmedikçe
verilmeye, ve şürût-ı mezkûr düstûr-ı 'amel tutulmak için
vüzerâ-yı 'izâm efendilerimiz hazerâtı kâtib-i dîvân-ı müşey-
yedü'l-imkânlarını hâcegân etmek murâd etdiklerinde tahrîrât
ile olmaya bi'n-nefsihi dîvân kâtibleri âsitâneye gelüb huzûr-ı
re'isü'l-küttâbda ma'rifetlerini ba'de'l-icrâ ru'ûs-ı hümâyûn
verile ve bu şürûta ziyâdesiyle dikkat ve ri'âyet ve devâmına
ihtimâm olunmak vâcib rütbesidir. Ve taşralarda ba'zı a'yâna
terfî-i kadr ü şânı için hâcegânlık verilüb ref' oluna ve taşrala-

ra evâmîr-i 'aliyye ile i'lân oluna ve taşralarda dahi olan hâcegânlar mâdâm ki âsitâneye gelüb huzûr-ı re'isü'l-küttâbda varub ma'rifetini icrâ etmez ru'ûsuna itibâr olunmaya, yedinden ahz oluna. Nâ-ehle hâcegânlık verilmek bir dürlü câ'iz değildir. Netekim bâlâda tahrîr olunduğu üzere Mora mütesellimi bulunan Hasan Efendi hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan bulunub bir eyâlet mütesellimi olunca lâ-bud Mora ihtilâlinden eşnâ işler zuhûr eder ve Devlet-i 'Aliyye'de dahi bir hıdmete istihdâm olunca umûr-ı mezkûre muhtelû'n-nizâm olur. *Lâ tûtâ el-emânetu li-gayri ehlihâ*²³³ netekim Mora ihtilâline mûmâ ileyh sebeb-i müstakıll olub bunca ümmet-i Muhammed telef olub emvâl ü eşyâları giriftâr-ı dest-i küffâr olmağla esbât-ı Benî İsrâ'îl misillü sergerdân-ı vâdî-i hayretde bî-dermân kaldılar. *Ekrimu evlâdeküm bi'l-kitâbeti inne'l-kitâbeti ehemmu'l-umûr*²³⁴ lâmi'a-sınca [100] devletlerin esâsı bu zümre olmalarıyla ziyâdesiyle dikkat farzdır. Zîrâ hâcegân nâ-ehl olunca devletlerin nizâm ve erkân ve kavâ'id ve şûrûtunun tagayyür-i külli hâlel îrâs eder ve bu rütbeler tahrîr olunduğu üzere 'azîz ve muhterem ve mu'teber tutulmağla umûrlar dahi 'azîz ve muhterem olur. Bir müddet Devlet-i 'Aliyye'nin hıdmetinde olmayub ve zâtında isti'dâdı olmayanlara âher rütbe dahi verilmek câ'iz değildir. Bâ-husûs taşra halkı bi-ecma'ihim nâmûs-ı saltanat nedir fark etmez ve a'yânlık ile me'lûf olub çiftçiler beyzâ ve dücace getürmeleriyle ol lezzet dimağlarında kalub ve birbirlerine olan nefsâniyet-i dihkâne kibri kendülerine tabî'at²³⁵ olmağla her ne denlû pâye ve rütbe verilse fark eylemeyüb yine kadîmî haliyle şugûlden hâlf olmazlar ve o makûleler nâmûs-ı saltanat ve sâhib-i devlet ve veliyyü'n-ni'am ve sadreyn ve defterdâr ve re'is ve kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve gayrilerini fark etmezler ve hakikat

²³³ Ehl olmayana emaneti vermeyiniz. Nisa suresi 58. Ayette geçen "En tûeddü'l-emânâtı ilâ ehlihâ (Emaneti ehl olana veriniz)" cümlesine istinaden yazılmıştır.

²³⁴ "Evlâtlarınıza yazıyı ikram ediniz, yazmak birçok işten daha önemlidir." Hz. Ali.

²³⁵ Metinde طبع şeklinde yazılmıştır.

nazarıyla nazar olunsa fütûhât ve devâm-ı Devlet-i 'Aliyye'ye sa'y etmiş olanlar ekserîleri ricâl-i Devlet-i 'Aliyye'den ve saray-ı hümâyûn hademesinden vezâret verilen zâtlar edegelmışlerdir.

Bu mahalde coğrafyaya dâ'ir fakîrâne birkaç kelâm gîlgüzâr-ı iş'ârına cesâret olundu. Düvel-i Nasârâ devletlerin kavmi mütecessisü'l-umûr olmalarıçün dâ'imâ bu fennlere ihtimâmları kıyâsdan efzûn olub leyl ü nehâr coğrafya kütübünün tevfirine ihtimâm ederler. Ma'ahazâ kasîrû'l-'akl²³⁶ olub perde-i cehâlet ve kasvet-i kalbleriyle dîde-i bâl-i basîretleri mahcûb iken ihtimâm etmeleriyle Yenidünyâ'(y) bulub ve Hind-i Şarkî sevâhiline yol bulub Darçın adalarına varınca seyr ü sefer edüb berren ve bahren takviyetlerine bâ'is bu fennlere tevaggul [101] ile kemâliyle tahsîl eylemelerinden olduğu zâhirdir. Devlet-i ebed-peyvende göre bir nüsha fakîr ve ganînin dest-resi olmak için basma ile kütübün tevfirine sa'y ve ucuz bahâ ile bey' olunmak için kifâyet mertebe vezâ'if ta'yîn oluna. Ve her kitâb nısf kağıddan veyâ rub' kağıddan varakı olur ise satırlarına göre dahi narh ta'yîn oluna ve kenârında bahâsı madrûb olub ol bahâ ile bey' oluna. Ve etrâf ü eknâfa neşr olunmalarıçün teşebbüs oluna. Kur'ân-ı 'azîmü's-şândan ve ehâdis-i Nebeviyye'den mâ'adâ kütüb ve tasvîr-i akâlim ve haritalara varınca ve Yunan ve Latin ve İtalyan ve Fransa ve sâ'ir coğrafyaları tercüme ve basma hattıyla tab' ü temsîline himmet olunsa menâfî-i bî-şümâr derkâr ve bu Devlet-i 'Aliyye'de ekallı kebîr dâ'ireli iki basmahâne ve tasvîrhâne bulunmak vâcibe-i şân-ı me'alî-nişânındandır. Ve bu takrîb ile cümle 'âlem selef vâkı'alara ve kürevî arz ve mâya vâkıf olmalarıyla 'akl ü idrâklere cilâ-bahş tedbîr ile müzeyyen²³⁷ ve umûr-ı âtiyye(y)i fark etmeğe isti'dâd kesb etmeleriyle vazîfeleri olan hâl ü hıdmete müdâvemet ve herkes be-kadr-i hîş dekâ'ik-i ahvâl-i

²³⁶ Metinde نصر العقل şeklinde yazılmıştır.

²³⁷ Berker, 474: mugayyer.

‘âleme vâkıf olur ve bu sûretler ile dahi nâss başka olur ve sûret-i itâ‘at dahi ziyâde olacak hâletdir. Cennetmekân sadr-ı esbak Said Paşa i‘ânetiyle re‘isü’l-mu‘ârifin zât-ı kürevî sıfatı ‘ulûm-ı şetta arâste ve fûnûn ve ma‘ârif-i lâ-yuhsâ ile pîrâste ve müşârûn bi’l-benân olan Felâtûn-ı Sâni cennetmekân İbrahim Efendi ihtimâmıyla ancak bir basmahâne yapılub âna dahi hoşca himmet buyurulmadı. Eğer himmet olursa [102] kürevî dünyâda nâ-yâb olan fenler âsitâne-i²³⁸ ‘aliyyede a‘lâsı bulunacağı zâhirdir. Düvel-i Nasârâ bu makûle fennler ve san‘atlar ile kavmini idâre ve medâr-ı ma‘âşları ziyâde olmasına ve inkıyâd üzere olmalarıçün ve mîrîleri husûsuna kimesneye gîrân gelmeyecek vechile teksîrine ve refâh-ı bâl-i re‘âyâ ve kılâ‘larının takviyetlerine leyl ü nehâr dikkat ve ihtimâm edüb îrâd-ı mîrî dört şeyden olur ise kimesneye gîrân gelmez; arzdan ve hayvanâtdan ve eşcârdan ve metâ‘dan, açıktan olur ise bilâ-sebeb defâtir tevzî‘i ve sâ‘ir gûne bir akçesi gîrân gelür ve meşakkat ile kuvvetden fî‘ile gelecek umûr-ı cesîme san‘at ile bilâ-meşakkatin merâmlarından ziyâde husûle götürürler ve ednâ mertebe umûrlarında ihmâli câ‘iz görmezler. Ve bâlâda zikr olunan umûrlarını sâ‘ir umûrlarına tercîh ve leyl ü nehâr müzâkere ve istişâreden hâli olmazlar. Binâ‘en ‘aleyh Devlet-i ‘Aliyye her husûsa ednâ mertebe himmet buyursa sad-hezâr memâlik-i mahrûse nizâm bulacağı ve bir kimesneye bir akçe zulm olmayarak mîriye dahi îrâd hâsıl olacağı nümâyândır. Cenâb-ı Hakk her husûsun ahsen vech üzere husûlünde tevfiğ-i ‘aliyyesini bedraka-i refik eyleye, âmin.

Ahvâl-i Ticâret ve Metâ‘

Fransa ve İngiliz ve Venedik ve İspanya ve Anapolitan ve Netherlande ve ba‘zen Nemçelü eğerçi memâlik-i mahrûseye eşyâ götürüb [103] akçe alurlar iken memâlik-i mahrûseden yine eşyâ alub ol akçe ya cümlesi ya nısfı yine yedine terk eder-

²³⁸ Metinde “asitanede aliyyede” şeklinde yazılmıştır.

ler. Ancak başkaları vardır şey götürür akçe alur ve memâlik-i mahrûseden bir şey almazlar, akçe(yi) vilâyetlerine götürürler. Kürkler bu nev‘dendir. gâlibâ külliye tedbir kabûl etmemek gerektir. Ancak kürkün münâsib olan envâ‘ını tariklerince erbâb-ı merâtibe tahsîs ve mâ‘adâlarından merd ü zenden men’ oluna ve zecr oluna. Ve taşralara dahi evâmîr-i ‘aliyye ile vülât ve hükkâm ve zâbitân ziyâdesiyle teftîş oluna, ve tehdîd edüb mütenebbih olmayanlardan cerîme dahi alınmasına ruhsat verilüb eğerçi tecrîm yazıktır, lakin hakîkatine nazar olursa sevâb ve ecr-i ‘azîmdir olub tahtında menâfi‘i bî-şümâr derkârdır. Merd ü zenden men’ oluna, havâss ve ‘avâma cümleye hudûd vaz’ oluna, gerek kürk gerek sâ‘ir kumaşlar için hudûd vaz’ oluna ve hudûdu hâvî bir risâle dahi tertîb olursa ve basma hattıyla tab’ ü temsil ve taşralara dahi neşr oluna, ve na-erbâb el-yevm giydikleri kürkleri ve kumaşı zararları olmamak için bey’ ederler, giymeğe erbâbı olanlara bir mikdâr dahi zarar olur ise bir def‘ada olmuş olur, ve nefsi’l-emr taşra halkının ekserîleri bu nizâmı isterler. Bir dahi Yemen kahvesine verilen akçe külliye zâyî‘ olur, cenâb-ı Hakk Devlet-i [104] ‘Aliyye’ye bir mahalle garsını mukadder eyleye, elli seneden berü Mısır ve Basra ve Kudüs-i Şerîf havâîlilerinde gars olursa şimdiye kadar olmuş idi. Zîrâ Fransa burhândır, yüz yirmi senedir Amerika’da gars edüb bî-nihâye akçe alurlar, bir dahi Hind kumaşı ve şâlileri ve destârlar ve kuşaklar külliye men’ ve yasağ-ı ekîde ve şedîde ile yasağ oluna. Beş yüz gurusluk kuşak ile ıftihâr eden kimesnede mikdâr-ı zerre ‘akl yokdur, beş gurusluk kuşak müsâvîdir. Kırk-elli seneden mukaddem dahi bu devlet idi, kumaş husûsunda bu ihtîşâm yoğidi. Ve kibâra hıdmet eden hüddâm bir mikdâr şey intifâ‘ edüb birkaç sene içinde medâr-ı ma‘âş peydâ etmek icâb eder iken ânlar varınca bu makûle kumaşları giyüb kesb eyledikleri akçe(yi) bu makûle kumaşlara vermeleriyle ânlar dahi bu makûle kumaşları giyenleri kimesne hıdmetkâr almaya. Ve intisâb üzere olanlara dahi ittifâkî cevâb verilüb fî-mâ-ba’d bu makûle kumaş giymek üzere hıdmetlerine istihdâm eyleyeler. Mütenebbih olma-

yanları kapularından tard eyleyeler. Mora ve Rumili'de kıyyesi otuz kırk guruşa rişte-i penbe i'mâl olunur, bu rişteden destâr i'mâl eylemeleriçün bâ-fermân-ı 'âli gerek memâlik-i mahrûse ahâlileri gerek âsitâne-i 'aliyye ahâlileri tehdîd ve tergîb olunalar. Ve müddet-i kalîlede Hind'e mümâsil destârlar i'mâl olunacağına istibâh yokdur. Zîrâ Hind cânibine giden akçe kıyâsdan efzûn olub ta'dâddan hâric ve birkaç sene bu hâl üzere kalur ise 'âmm müflis olacıkları zâhirdir. Bundan başka beş yüz gurusluk kuşağı kuşanmağa herkesin îrâd ve kesb ve ticâret-i mu'ayyenesi vefâ etmemekle lâ-bud zulme²³⁹ münhasır olur ve 'âlem perde-i edebi yırtub etmeyecekleri kalmaz. Binâ'en 'aleyh sâ'ir kumaşlar dahi oldukça memâlik-i mahrûsede i'mâli için bâ-fermân-ı 'âli tergîb olunalar ve Tunus'dan gelen [105] büyük şallar hilâli şallar memâlik-i mahrûsede i'mâli için himmet oluna. Bir devlet ve kavmi ne zaman zengin olur? Memâlik-i mahrûsesinden hâsıl olan akçeden başka san'at ve mahsûlât ile âher taraflardan mal celb olunacak tarîklere teşebbüs ve kumaşları vilâyetlerinde i'mâl etdirüb akçeleri âher ıklîme gitmemekle zengin olurlar. Ve Hind kumaşları külliye yasağ olmağla lâ-yu'ad akçenin telefden sıyânet olunacağı zâhirdir. Ve ısgâ etmeyenler ziyâdesiyle zecr olunalar, mutlak kimesne giymeyüb ve tarîk ve mertebelerinden tenkîl dahi olunalar. Zîrâ sefâhâte akçe vefâ etmemekle ve zulme ve cerrârlığa münhasır olmağla dünyâ elden gider ve 'aleyhi't-tevfîk.

Evsâf-ı Metâ' ez-Berây-ı Zarar-ı Hâss ve 'Âmm ve Sâ'ir

Yapağıdan ve penbeden ve harîrden i'mâl olunan metâ' her ne denlû bahâlu olur ise zararına cümle dünyânın halkı şerîk değillerdir, ve zararı 'âmm değildir, hâssdır. Zîrâ bu makûleden olan eşyâ(y)ı alan ile satan beynindedir. Bey' eden fâ'ide görür, iştirâ eden zarar görür. Ancak sîm ü zerden tel ve kı-

²³⁹ Berker, 475: "zalemeye olacak" şeklinde bir not vardır.

Jabudan i'mâli kürevî dünyâda mevcûd olan Benî Âdem'e ve bundan sonra tevellüd edenlere zararı râci'dir. Ne vechiledir su'al vârid olur ise akçenin kıletti olacağındandır. Zîrâ kürevî dünyâda her ne kadar me'âdin sâhibi mülûk ve ümerâ var ise memleketlerinde bir senede ne mikdâr sîm ü zer ihrâc olunur, defterlerinden ma'lûm olur. Bu takdîrce bir senede ne mikdâr tel ve kılâbudan ve sırma i'mâl olunur hesâb olunsâ bi-eyyi vecin kâne ihrâc olunan me'âdinden ziyâde olması melhûzdur. Binâ'en 'aleyh fî-mâ-ba'd tel ve kılâbudan ve sırma i'mâl²⁴⁰ olmamak üzere cümle mülûk ve ümerâ ittîfâk edüb men' etseler 'âmm-i pesendide edecek bir işdir. Ve tel ve kılâbudan ve sırma i'mâl eden erbâb-ı sanâyi' ta'ayyüşleriçün penbe [106] ve yapağıdan ve harîrden kumaş nesc edüb ve üzerlerine nâdide nakışlar ile tezeyyün edüb ve bu makûle kumaşların zir'a-sı yüzer guruşa dahi bey' olunsâ zarar denmez. Zîrâ bâyi' ile müşteri iki âdem beyninde olacak fâ'ide ve zarardır ve zararı 'âmmeye râci' değildir. Ve bu takrîb ile sîm ü zeri bu güne telefden sıyânet ile çok ma'nâ vardır. Zîrâ tahmîn-i fakîrânem üzere bir müddetden sonra akçenin ziyâde kıletine bâ'is olacağından ve 'âlem sefâhâte harîs olduklarından envâ'î fesâdı irtikâb edeceklerdir. Ve dünyâ tavrından çıkacağına istibâh yokdur. Ma'ahazâ mukaddemen bu kadar i'mâl olunmaz iken şimdiye kadar dünyâ dahi fenâ olurdu. Ancak ıklîm-i Amerika zuhûruyla nev'-â-mâ çok sebep ile dünyânın i'mârına ve imdâdına haylice²⁴¹ yetişüb, şimdi ise evvelden birkaç kat ziyâde i'mâl olunmağla ve dahi bundan sonra Hristofle Kolonbo ve Amerika-i sâniyye olmamak gerekdir. Ve bu telef Allahu a'lem mugâyir-i rızâ-yı Bârî ve şerî'at-ı Ahmedî'dir²⁴². Ve bu husûsa cümle mülûk ve ümerâ ittîfâk etmedikleri hâlde ni'me'l-matlûb fakat Devlet-i 'Aliyye'de tel ve kılâbudan ve sırma i'mâlini men' olunmağla memâlik-i mahrûsenin sîm ü zeri yerinde kalur. Kezâlik

²⁴⁰ Mükerrer yazılmıştır.

²⁴¹ Metinde حيله şeklinde yazılmıştır.

²⁴² Berker neşrinde okunamamış ve "teammüdidir" diye tahmin edilmiştir.

sikke-i hasene-i hazret-i tâcdârîden olan gurus ve sâ'ir beyaz akçe bahâsını tutmamağla âher mahalle gitmez, lakin İstanbul zer-i mahbûbu ve Mısır âher mahalle gitmemek için râyicini ziyâdece edüb yâhûd bir mikdâr altununu noksân edüb kezalik funduk [107] altunu beş gurus karârdır. Lakin altununu bir mikdâr noksân edüb hülâsa gerek cümle envâ'î altunlar beyaz akçemizin sîm ü zerleri bahâsını tutmaya, böyle olunca âher diyâra gitmez. Sâniyen âsitânede ve memâlik-i mahrûsede kimesne bozub kuşak ve bilezik yapmaz, ve bu sebeb ile sikke-i hasene-i hazret-i pâdişâhî bir yere gitmez ve bozulmaz. Ve tel ve kılâbudan ve sırma men' olunmaz ise bari akçenin bahâlarını tahrîr olunduğu üzere ziyâde edince bozmağa alıvermez. Lakin ham sîm ü zer ve î'mâl olunmuş kuşak ve raht²⁴³ ve sâ'ir ve tel ve kılâbudan ve sırmanın bahâları şimdiki hâlde fûrûht olunduklarından bir akçe ziyâde fûrûht olunmaya ve bir dürlü terakkîye ruhsat ve rızâ verilmeye. Ve bu nizâm dahi alıverür, akçemiz diyâr-ı âhere gitmez ve kimesne bozub şey yapmaz. Ve lakin meskûk akçeye bu nizâmların dahi lutfu yokdur. Vele zer-i mahbûb ve funduk onar gurus çıkırsa Venedik altunu on beş gurus çıkar. Ma'a-hazâ bu akçe Venedik'in kendü sikkesi iken Venedik'de yüz elli beş paraya râyicdir. Be-şart-ı ân ki Nemçe dökmesi tebdil olundukda dökme yetmiş yedi buçuk paraya alınur, ziyâde revâcına ruhsat vermez. Böyle oldukda dikkat lâzımdır. Venedik altunu beşer gurus râyic olmak üzere ve Macar altunu beşer gurus yâhûd rub' noksânına ve Nemçe dökmesi ikişer gurus yâhûd doksana paraya râyic olmak üzere dikkat oluna. Ve Nemçelünün bundan bir iğbirârları olmamak gerekdir ve bu vech üzere nizâmları [108] verilür ise 'azîm iş olur ve bu takrîb sikke-i hasene-i hazret-i cihânbânî âher mahalle gitmez ve kimesne bozub şey yapmaz. Ve kenarı kırılmış altunlar râyici külliye men' ve yasağ oluna, *Darbhâne-i 'âmireye getürsünler* deyu ziyâdesiyle tehdîd oluna. Vülât ve hükkâm bu bâbda külli ihtimâm eylemeleriçün tehdîd olu-

²⁴³ Metinde راجت şeklinde yazılmıştır.

nalar. Fî-mâ-ba'd bir mahalde râyic olmayub ve ederi bulunur ise vülât ve hükkâm tecrîm eyleyeler ve her ne mahalde var ise bahâları ta'yîn oluna. Ve muhassıllar ve voyvodalar ve gümrük ümenâları ve sarraflar alub darbhâne-i 'âmireye tesyir eyleyeler. Ve akçemiz ber-minvâl-i muharrer hıfz olunca âher mahalle eşyâ iştirâ olunmağla fakat mahsûlât bahâmız ya cümle ya nisfı gider, ve Venedik altunu ve Macar ve Nemçe dökmesi tahrîr olunduğundan bir akçe ziyâde revâclarına rızâ verilmeye ve ısgâ etmeyen sarraf ve bâzergân ziyâdesiyle te'dib oluna ve evâmîr-i 'aliyye yâhûd hutût-ı şerîf-i mevhibet-redîf ile vülât ve hükkâm ve zâbitân tehdîd oluna. Ve bu makûle itâ'at etmeyenlerin akçelerini mîrî içün meccânen zabt oluna, mutlak kuvvetden fî'ile getirüle. Ve Mısır ve İzmir ve Şam ve Haleb ve Basra ve Bağdad ve Mekke-i Mükerreme'ye devlet mübâşirleri gidüb bir müddet meks eyleyeler. Vülât ve hükkâm i'ânetleriyle devâmına ihtimâm eyleyeler. Ve her sikke Dârü'l-hilâfe'de râyic olduğundan bir mahalle bir akçe ziyâde râyic olmaya. Ve Mekke şerîfî hazretleri tehdîd oluna ve bir devlet mübâşiri Mekke-i Mükerreme'de eyyâm-ı vâfire meks eyleye. Zîrâ bâzergânlar ve hüccâcın getürdükleri akçeleri Hindîler ve Yemenlû eşyâlarını fûrûht eylemeleriçün ağır bahâ ile almaları [109] hîlelerinden nâşîdir. Altunları ve dökmeleleri celb için ziyâde bahâ ile eğerçi bâzergânları itmâ' ederler. Ancak ziyâde verdikleri mikdârı bey' edecekleri eşyanın üzerine zamm edüb bey' ederler ve memâlik-i mahrûse ahâlîlerine zamm olduğundan başka hem ziyâde malımız diyâr-ı âhere gider hem Hindîler ve Yemenlû ahlaklığımıza imzâ çekerler. Kendü toprağımızda keyfe-mâ-yeşâ böyle nizâmı vermemek şeyndir. Binâ'en 'aleyh akçelerin revâcını ta'yîn ve Dârü'l-hilâfe'de râyic oldukları üzere her tarafta böyle râyic olalar, bir akçe ziyâdeye ruhsat verilmeye, peyderpey tahdîd²⁴⁴ oluna. Ve bâlâda tahrîr olunduğu üzere cizye ve mukâta'âtın nizâmına himmet buyurulur ise nizâmdan sonra emvâl-i mîrî polîçe ile gönderilmeyüb hazîne gönderile, ve

²⁴⁴ Metinde تهديد şeklinde yazılmıştır.

hazîne poliçeden ucuzdur. Ve emvâl-i mîrî bir tarafa gitmez, hazîne-i hümayûna gider. Ve ağır akçeler darbhâne-i 'âmirede tekrâr kat' olunca fâ'ide mîriye kalur. Şimdi bu fâ'ide(yi) sar-raflar ve bâ-husûs Yahudi cinsi eder ve fî-mâ-ba'd Frengistan câniblerinden cedîd bir sikkeleri zuhûr eder ise dikkat ile vezn oluna. Revâcını bir dereceye ta'yîn oluna ki gümüşü veyâ altunu müceddeden akçe kat' olunsâ fâ'idesi kalmak üzere, ve bizim akçelerimize dahi tahrîr olunduğu üzere dâ'imâ dikkat oluna²⁴⁵, bahâsını tutmaya. Ve Mekke ve Mısır ve Haleb ve Şam ve Basra ve Bağdad'a ziyâdesiyle dikkat oluna ki nizâm-ı mez-bûr dâ'im olub bir dürlü hâlel bulmaya. Raca'nâ ilâ sadâdinâ ber-minvâl-i muharrer Hind kumaşını külliye men' ve def'ine himmet [110] oluna ve dahi 'âmme meykede-i gaflet ile sermest olmağla bakır tombağı gümüş bahâsına olurlar, ne safâsı vardır. Bâri gümüşden edüb hîn-i iktizâda üstâdiyyesi zâyî' olur, çok gaflet ve kezalik Saksonya nargile ve tabakları gîrân bahâ ile alub ve fincanları kiremid türâbından farkı yoktur. Bâri Kütahya'nın cevheriyeti vardır. Zamâne halkı ekserîleri râhat ve safâ nedir bilmez ve neden olur 'alîm Allahu ta'âlâ fark etmezler. Birisi hemân nasiyesinde bir kara kosa rûsûmdur deyu 'âlem karayı kor, ruhânî gurâb çekdiğini fark etmez ve ekser etdiklerini safâ için eylemeyüb emsâli görsün deyu ve eğer mücerred safâ için ederler ise mutlak gayri killet-i 'akla hükm olunur. Bu makûle şeyler ve kumaş-ı Hindî âdemi cesûr ve ma'rifetli ve sâ'ir bir hulk ile mümtâz etmez. Cenâb-ı Hakk habîb-i ekrem hürmetine bu gafletlerden dahi îkâz eyleye âmin.

Evsâf-ı Hutût-ı Şerîfe ve Evâmîr-i 'Aliyye

Bâlâda tahrîr olunduğu üzere nizâmlara himmet buyurulur ise fî-mâ-ba'd nizâm ve tehdidât zımında şeref-rîz-i sudûr edecek hutût-ı şerîfe ve evâmîr-i 'aliyye getürenler bir a'yân konağına nüzûl, emri mahkemeye gönderüb i'lâmını alurlar

²⁴⁵ Aziz Berker bu kelimedden sonra bir satır alta geçmiştir.

ve kimesnenin haberi olmamağla huzûr-ı şer' de vücûh-ı belde ve cümle ashâb-ı çift ve arâzî ve re'âyânın kocabaşları ve söz sâhibleri ve metropolid ve piskoposları mevcûd oldukları hâl-de kırâ'at oluna ve sicill-i mahfûza ba'de'l-kayd mûmzâ birer sûret ihrâc ve kocabaşların sandukalarına hıfz oluna, ve ba'zı [111] kazâlarda nâhiyeler olmağla nâhiyelere dahi getürüb huzûr-ı şer' de kırâ'at oluna ve bu vechile irâde-i 'aliyye ta'alluk buyurulur ise memâlik-i mahrûsede bir zulm kalmaz ve dūnyâ müceddeden i'mâr olur ve bu vechile mîrî irâdî dahi ziyâde olacağına iştibâh yokdur.

Evsâf-ı Medreseler ve Kütübhâneler ve Cevâmî'

Fî'l-asl medreseler ve kütübhânelere ve cevâmî'e külliye i'ânât ve himmet âsitâne-i 'aliyyeye oldu, âsitâne-i 'aliyyede ise lüzûmundan ziyâde vardır. Sâhib'ül-hayrât olanlar memâlik-i mahrûse bilâd ve emsârına bilâd-ı Arnabudan'a varınca medreseler ve kütübhânelere ve cevâmî'e himmet buyursalar hem etrâf a'lâ ve ednâ 'ulûm-ı şettâ ile ârâste olacaklarından başka sevâbları dahi ziyâde olacağı melhûz olduğundan gayri âsitâne-i 'aliyyede dahi kesret-i suhteyân olmayacaklarından başka telef-i zehâ'ir dahi olmazdı.

Hâtîme-i Risâle-i Fakîrânem

Muktezâ-yı beşeriyet kâffe-i Benî Adem birer sevdâya müb-telâ olmalarıyla bu fakîr-i pür-taksîrin sevdâsı cümleden ziyâde ve bîdâ'a-i 'âcizânem cümleden dūn ve kemter ve bu makûle noksân edâ ile risâlenin hâmegüzâr-ı iş'ârî hâl-i çâkerânemden ba'îd ancak tahrîk-i sevdâ-yı bî-me'âlimiz hasebiyle tahrîrine cesâret olunmağla Hüdâ-yı müte'âl cümlemizin taksîrâtlarını 'afv ve mağfîret eyleye. Bî-hürmeti seyyid'ül-mürselîn noksân-ı bîdâ'am ve perîşâniyetimiz hasebiyle ta'bîrât ve takdîm ve te'hîr ve imlâsında vâkı' olan noksânımızı 'ulû'l-elbâb ve halîm ve kerem ve merhamet sâhibleri safh-ı cemîlîleriyle setr ve 'afv

buyurmaları vâbeste-i [112] lutf ve merhametlerine menûtdur ve 'aleyhi't-tevfik.

Zeyl-i Haber-i Râhib

Rum rehâbından i'timâd etdiğim, kizbi ihtiyâr etmez bir râhib-i mercû'î-felâh me'mûlû's-salâh Yunanca fennleri ba'de'l-itmâm Latin ve İtalyan lisânları üzere dahi fenn tahsiline arzu edüb ve Nemçe memleketlerine varub on beş sene kadar müddet meks, ba'dehu bin yüz doksan iki senesinde 'avdet edüb mülâkatımızda ol tarafların tavr ü tarzları müzâkeresi sebkât edüb doksan iki senesine gelince Rumilî'den firâr ve Nemçe ve sâ'ir taraflara varub tavattun eden re'âyâ beş yüz bine bâliğ olub rû'esâsının defterlerinde mukayyedir. Ve cümle Balkan yerlerini kasaba ve köyler ve çiftlikler edüb râhib-i mezbûr Devlet-i 'Aliyye'nin sâdık ve gayret-keşi olmağla bükâ ederdi, ayâ 'avdetleri mümkün değil midir deyu su'âl olunub *muhâfaza ederler imkânı yokdur* deyu cevâb vermişidi. Başkalarından sene-i mâziyyede istimâ'ımız veyâ muhâfazasıçün Frengistan'da olan nuzzâra tâ Nemçelü ref' edüb kimesne sebebini bilmez. Fakîr-i pür-taksîr vâkı' ise derim ki bir hikmet yokdur, mücerred memâlik-i mahrûseden giden re'âyâ hudûdları başlarında kırk iki gün meks edince şâyed ehl-i İslâm vukûf olur ve men' eder deyu bilâ-meks mürûr ve Nemçe memleketlerine gitmeleriçün ref' etmişdir, başka sebeb olmamak gerekdir. Rumi-lî re'âyâ hâneleri kâşâne-i bûm ü gurâb olub bir sefer zuhûr eder ise re'âyâ Devlet-i 'Aliyye'ye hıdmet edecek hâlleri [113] kalmayub murâbahacıları dahi gîrân murâbaha ile rıbh-'ale'r-rıbh kazâları ve kurâları harâb edüb bir mertebe medyûn etmişlerdir ki bir dürlü edâya kudretleri yokdur. Zâlimlerin cebrlerinden halâs içün akçe bulunca hemân istidâne ederler. Kaldı ki re'âyâ cizye ve tekâlif-i divâniyye içün karz akçeye muhtâc olmazlar. Tedrîcî edâ ederler, istidâneleri hemân zâlimlerin zulmiye akçeleriçün olmağla bir re'âyâ çiftlik ise subaşıları ve çiftlik sâhibleri ve voyvodalar vilâyet umûruçün re'âyâya karz

akçe verürler ise mâni' değildir, bunlardan başkaları *ferd-i vâhid re'âyâya karz akçe karyece ve kazâca bir akçe vermeyeler* deyu bâ-fermân-ı 'âlî tehdid oluna, *verilsün* deyu i'lâm ve mahzar gelür ise isgâ olunmaya. Zâlimlerin işleridir, zîrâ memleketler elden gidüb kelâm-ı fakîrde sehv yokdur, kûnh-i hakikatdır. Yanya cesîm medîne iken el-yevm re'âyâsı firâr etmededirler. Sene-i marziyyeden berü 'ıyâllerile külliyyetlü re'âyâlar firâr edüb su'âl vârid olur ise bu kadar re'âyâ firâr etmekle cizye malına noksân terettüb etmek iktizâ ederdi. Cizyedârlar noksânı sâ'ir re'âyâya tahmîl ve bir günlük tevellüd etmiş ve tevellüd edecekden cizye akçesi almalarıyla noksân gelmez, belki sene-be-sene 'ubûdiyetleri ziyâde oluyor ve 'aleyhi't-tevfik.

DİZİN

A

- Abdürrezzak Bahir Efendi 17
Ahmed Vasıf Efendi 15, 17, 18,
19, 48
Amerika 40, 44, 110, 146, 151,
153
Anabolu 26, 32, 79, 81, 82, 83
Anavarin 31, 32, 54, 73, 79, 80
Andrusa 30, 33, 54, 55, 72, 80
Argos 24, 25
Arkadya 29, 30, 33, 53, 54, 69,
70, 80
Arnavut 30, 39
Ataullah Bey 17
Atina 24, 26, 105
Avlonya 39, 106, 144

B

- Bağdad 112, 134, 155
Balyabadra 25, 29, 53, 54, 68, 74
Basra 44, 83, 134, 146, 151, 155
Bayezid II 26
Benefşe 26, 81
Bükreş 17

Ç

- Çatalcalı Ali Ağa 32

D

- Delvine 39, 106, 144
Dimitrios 25

E

- Evrenos Bey 24

F

- Fenar 30, 53, 55, 70, 81
Fransa 44, 60, 146, 149, 150

G

- Gaston 29, 31, 33, 53, 54, 62, 66,
67, 74, 77
Girid 31, 73, 104
Gördüs 26, 55, 81, 105

H

- Haleb 155
Hasan Efendi (Mora müteselli-
mi) 148
Hint 43

İ

- İnebahtı 26, 31, 73, 75, 91, 101,
141, 144
İspanya 40, 60, 109, 150
İzidinli Beyzade Yusuf 32
İzmir 129, 155

K

- kahve 44, 45, 146
Kalamata 28, 30, 31, 33, 54, 55,
72, 80, 82
Kalavrita 30, 33, 54, 70, 71, 78
Karitana 30, 53, 55, 70, 81
Kıbrıs 16, 101
Koca Ragıp Paşa 27
Korinthos 25, 26
Koron 24, 25, 26, 29, 54, 72, 73
Kudüs 44, 151

L

- Londar 24, 30, 32, 53, 55, 70, 81

M

- Mağusa 16
Manya 29, 30, 32, 53, 55, 64, 66,
72, 81, 82, 101, 105

Mehmed II 25

Mekke 155

Mizistre 25, 30, 31, 33, 54, 55,
72, 80, 82

Mısır 44, 105, 112, 133, 146, 151,
154

Modon 24, 25, 26, 33, 54, 72, 73,
78, 79

Mora 11, 12, 15, 16, 19, 20, 21,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 53,
54, 55, 57, 61, 65, 66, 68, 69,
70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 80,
81, 82, 83, 85, 91, 101, 105,
107, 116, 127, 131, 140, 141,
144, 148, 152

Muhsinzade Mehmed Paşa 27,
29, 30, 31, 32, 33, 39, 49

Murad I 24

Murad II 24

Mustafa III 16, 27, 32

N

Nemçe 83, 112, 146, 154, 158

O

Orlov, Aleksi 29, 30, 33

Orlov, Feodor 29

P

Patras. Bakın Balyabadra

R

Rumili 28, 31, 32, 39, 44, 61, 70,
74, 78, 88, 98, 105, 108, 115,
123, 134, 139, 141, 145, 152,
168

Ruscuk 16

Rusya 17, 65, 66

S-Ş

Selanik 32, 65, 77, 88, 94, 129,
141, 144

Sis (Kozan) 17

Şam 155

T

Thomas 25

Tırhalalı Nimeti Bey 32

Tripoliçe 15, 30, 31, 32, 54, 62,
66, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 79

Turahan Bey 24, 25

V

Venedik 23, 24, 25, 26, 44, 65,
66, 68, 71, 94, 113, 140, 150,
154

Vostice 25, 30, 33, 54, 71, 78

Y

Yanya 141, 144, 159

Yemen 44, 146, 151

Yenişehirli İsmail Ağa 32

Z

Zaimoğlu 30, 70